

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

Клен: Рокованість	321	Др. Артур Голуб: Що зможе завзяття	367
Орґій Кушніренко: Сьогодні	322	Дм. Донцов: Вони і ми	371
" Молодій матері	323	А. Крон: Гарматне мясо Комінтерну	388
Онїд Мосєндз: Ното ієпіс	324	Шарль Нордман: Геракліт, предвісник модерної науки	392
дні Денґем: Запас і попит	329	М. Л.: З пресового фільму	395
п. Бірчак: Дрогобицький бунт	337	Бібліографія	397
Мухин: Народовці 70-их років XIX стол. супроти Драгоманова	349	Від Адміністрації	398
Талан: Шевченкова „Катерина“ і коментатори	364		

ВІСНИК IV

ВІСНИК 5

ТОМ II

ТРАВЕНЬ

1936

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.

Чекове конто П. К. О. 500-371.

В травні вийде ч. 2

„КВАРТАЛЬНИКА ВІСНИКА“

Д. Варнак

ТАЄМНИЦЯ ОРГАНІЗАЦІЇ

(в чім сила партії?)

Ц. зл. 1'50 без бересилки

Відновляйте передплату

на 1936 рік

на ВІСНИК **Передплата на „ВІСНИК“**

в краю виносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23

платні з гори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.

Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті. Ціна окремої книжки — зл. 2'50.

Передплата на „Квартальник Вісника“ з пересилкою: в краю — річно зл. 5 платних згори, для заграниці зл. 7
Передплатники „Вісника“ платять половину.

АДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

ВЖЕ ВИЙШЛА НОВА КНИЖКА

Дм. Донцов

НАША ДОБА І ЛІТЕРАТУРА

ст. 176 формату „Вісника“

Ціна зл. 4 без пересилки

П 42531/
1936
Р. 4 кн. 5

ВІСНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ
Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

РІЧНИК IV-ий

1936

У Л Ї В О В І

Друк. З. Медичький — Тиктор, Львів, Бляхарська 9.

Львівська державна
наукова бібліотека

М. П. 4278

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

Зміст річника

(Числа вказують сторінки)

I ПОЕЗІЇ

М. В.: *** 243.

Киднир: Стара Гвардія 85, Тройка 402.

Юрій Клен: Лот 81, Франкфурт на Майні 162, Два сонети 241, Рокованість 321, Лесбія 483, Беатріче 484, Жанна д'Арк 619, Предтеча 780.

Богдан Кравців: *** 3, З еротик 4.

Сергій Кушніренко: Вірля на припосні 242, Атавізм 243, Сьогодні 322, Молодій матері 323, По дощі 401, *** 485, Спис 485, *** 624, Психопортрет 625, Епізод 699, Марш молодих 859, В будуччину 860.

Юрій Ліпа: Могила незнаного бійця 84.

Евген Маланюк: Місячна соната 1, *** 83, 2 X 1935 241, 25 травня 1926 р. 482, Квітень 624, На грані 859.

Леонид Мосендз: *Romana militans A. D. MDCCCCXIX* 161, *Romana militans A. D. DCCCCXIX* 481.

О. Ольжич: *** 401.

Олена Теліга: Чорна Площа 82, Лист 779.

Петр Безруч (перекл. *Л. Мосендз*): Цезарева смерть 782, Кактус 860.

Стефан Георге (перекл. *Ю. Клен*): Нова Держава 699.

II БЕЛЕТРИСТИКА, СПОМИНИ Й РЕПОРТАЖІ

Ростислав Берладник: Вояк відходить 86.

Вол. Бірчак: Дрогобицький бунт 337, Демагогія 498.

Мирон Гавур: Король городів 244.

Леонид Мосендз: *Notio lenis* 324.

Жигмонт Процишин: Ромен Мас 551.

Улас Самчук: Помста Гафи 783.

Юрій Станинець: Трагічна помилка 861.

Роман Юнак: Збори і зізди 581, Велика глуша 689.

Маргрет Бовері: Там, на Сході 421.

Фредрик Говерд (перекл. *Н. Я.*): Губернатор уступає 486.

Сидні Денгем (перекл. *о. Т. Д. Волохатюк*): Запас і попит 329.

Шарльота Докстедер (перекл. *В. Лисянська*): Коти 403.

Пер Домінік (перекл. *В. Лисянська*): За чи проти аморетто 702.

Вентура Гарсія Кальдерон (перекл. *Г. Чикаленко*): Капрічіо 4.

- Редьярд Кіплінг* (перекл. Г. Чикаленко): Віліям Завойовник 163, Вулик 865.
Б. Мінхгавзен (перекл. О. Р.): Зузу і Люлю 625.
Нето: При дворі негуса 66.
І. Солоневич: Росія в концентраційному таборі 17.
Анна Стюарт (перекл. Софія Куликівна): Успішна смерть Миколи Бегга 494.
Жан Жерар Флері (перекл. Ж. П.): Вільна людина в Со-вітах 636, Білі ночі в червоному місті 794.

ІІІ КРИТИКА ЛІТЕРАТУРНА, ПУБЛІЦИСТИКА, НАУКА, МИСТЕТЦВО

- Л. Б-о*: Еспанія в крові і в огні 881.
Вол. Бірчак: Про альманах закарпатських письменників 923.
О. В.: „Losa deserta” 224, Проклята золота середина 687, Ленін як теоретик «пролетарського» асиміляторства 834, Сталін як «добродій» України 890.
о. Т. В.: Такий я чоловік 510.
Дарія Віконська: Буття й знання 720.
Лідія Горбачева: Адвокат Мартіан 116.
Мирослав Гоца: Гума як організаційний ідеал 554.
Л. Граничка: На полях Самчукової «Волині» 515, Тимотей Бордуляк 896.
Др. Остан Грицай: Фенікс Еспанії (Льопе де Вега) 8.
Д. Д.: Перспективи 452.
Мр. В. Д.: Дон Еміліо Моля Відаль 879.
В. Дальній: Солодкий Горький 647.
Девіш: Франція на переломі 669.
Дмитро Донцов: Про баронів середньовіччя і баранів з байки 50, Коли вмирає легенда 294, Вони і ми 371, «Згода в сімействі» 587, Великий бенкет 742.
Вол. Дорошенко: Микола Устиянович 44, Шкільні задачі Івана Франка 537.
В. Іванис: Сировина для чорної металургії на Україні і Кавказі 283, Українська чорна металургія 762.
К. Інцигур: «Народний фронт» без маски 445.
Р. К.: Хто переможе в майбутній війні? 730.
І. Каюк: Бути відпорним! 430.
О. Кей: На порозі нової доби 40, Оскар Уайльд про завдання мистецтва 135, Величень на глиняних ногах 202.
Юрій Клен: Слово живе і мертве 828, 902.
Іван Корвіцький: З психології поетичних образів 278, Про рідну богослужбову мову 417, Ще про церковні справи 715.
Володимир Кубійович: Національні відносини в Галичині в світлі перепису з 9 XII 1931 р. 211, Людність Зах. Волині 815.

- М. Л.: З пресового фільму 71, 150, 228, 310, 395, 469, 606, 693, 767, 853, 929.
- Степан Луцик: Посмертна вистава творів О. Новаківського 291.
- Евг. М.: Світ, що згинув 734.
- Евген Маланюк: Шевченко і його доба 191, «Толстоевський» 257, Поезія і вірші 567.
- В. Морозович і А. Марченко: Справа церковного відродження 649.
- Леонид Мосендз: Маргіналії до «Української доби» Ю. Липи 728.
- М. Мухин: Проф. М. Грушевський 102, 194, 268, Народовці 70-тих років XIX стол. супроти Драгоманова 349.
- Михайло Острроверха: Нова Італія 37, Перемога фашизму 439, Макіявель в інших і в нас 888.
- О. Переяславський: Зовнішня Монголія 656.
- Г. Р.: Масонські таємниці 915.
- М. Р.: Націоналізм 122.
- О. Р.: На манівцях 138, Комінтерн в Союзі Народів 544.
- Сганарель: Ярема і Яреми 756, «Маргінезовий край» 849, Теплий кожух 909.
- П. Талан: Шевченкова «Катерина» і коментатори 364.
- О. Теліга: Лист до Редакції 73.
- Ганна Чикаленко: З історії ірландського театру 127.
- Гордій Явір: Прогнози Шпенглера 424.
- *** Масонерія і фашизм 548, Погорда смерті японців 740, Революційний Трибунал в Суасоні 824.
- Поль Валері: Як деклямувати вірші? 414.
- Др. Артур Голуб: Що зможе завзяття 367.
- П. М. Ейбел: Де Валера 144.
- Ж. Жакобі: Диктатура профітаріату 289.
- Р. К.: Хто переможе в майбутній війні? 730.
- Герберт Н. Кассон: Статті і статейки про успішність торговельних справ 520.
- Ватсон Кіркконел (перекл. о. Т. Волохатюк): Українська поезія в Канаді 441.
- Лестер Коген: Хрест, півмісяць і зізда 307.
- А. Крон: Гарматне мясо Комінтерну 388.
- Андре Моруа: Джозеф Конрад 28.
- Шарль Нордман: Геракліт, предвісник модерної науки 392.
- М. А. Пітерс: Пропаганда підчас війни 25.
- Др. Пал. Попнов: Економічна конкуренція послів і родина 752.
- Раймонд Рекюлі: Толстой і більшовізм 209.
- Дріє Ля Рошель: В школі новітніх спартанців 883.
- Карл Сілекс: Шкільне виховання в Англії 805.
- Де ля Фушардієр: Чому я не комуніст? 713.
- Бібліографія: 73, 153, 233, 315, 397, 472, 611, 695, 771, 855, 931.

Юрій Клен

Рокованість

Самотнє поле вік свій доживає
Край міста, де гамуз і твань, —
Де черепки, сміття й лахмань
Приваблюють крикливих круків зграї,
Що воду пють з його ковбань.

Драпіжнє місто поле пожирає
Щелепами голодних рештувань.

Там, де стовпилися у купи
Мізерні і низькі халупи
І де дерев зчорнілі трупи
На голови їм чешуть трупи,
Щороку відгризає
За шматом шмат
Димучим коксом і вугіллям
Годована потвора
І сповиває в чад
Недоїдок великого Простору.

Але в летаргії знесилля,
Вбираючи пахучий гній,
Ще солодко снувати пасмо мрій
І згадувати давніше свавілля.
Часами сняться полю білі шатра,
Отари, тупіт, бій
І по ночах палахкотливі ватри.
Дарма: то лиш пашать, немов стожар,
Вікон розширені зіниці,
Що ними дивляться стоокі кам'яниці,
Які занеслися до хмар.
А то буває, раз на рік
Циганський табір заночує,
І цілий день тоді муріг
Від тепла кінського парує.

Не героїчний стиль, що вмер давно,
 А тихий супокій ідилій
 Йому плекати ще дано:
 Квіт синій будяка, бурян, бадилля
 І галиччю цяткований паркан,
 А посередині кислиця,
 Де у тіні сидить чабан.
 І вечір, наче ржа, іскриться
 В овечій жовтій шерсті,
 Де сонце квітне тисячами плям.
 А трохи далі, там,
 Перехопивши версти,
 Відрізавши шляхи у прбстір,
 Щоб все замшлю у корості,
 Заліг дощами вимитий яруг,
 Що поле перетяв, як чорний пруг.

Сергій Кушніренко

Сьогодні

Надзвичайно обладовані антени.
 Перехрестя надто важних хвиль.
 Їжиться життя нове, скажене,
 Пяне від захоплень і зусиль!

В Африці сміються канонади.
 І... як завше, як в історії — колись:
 Хто відстав, не матиме пощади,
 Хто безсилий — згинь, чи покорись!

Йдуть події твердою ходою.
 Множаться листки нових історій
 І бряжчить в пісках модерна зброя
 І хвилює по новому море...

Десь там десь залізний Мусоліні.
 Динамітна кров офарблює вже час.
 Бомбовозів скоролетні тіні,
 Впертий марш кольоніальних касок...

Їжиться життя, нове, скажене,
 Пяне від захоплень і зусиль!
 Надзвичайно обладовані антени...
 Перехрестя надто важних хвиль...

Молодій матері

Коли життям наллються твої груди
 Й зруйнує тишу серцем жданий крик, —
 Щаслива будь, високогорда будь,
 Рішучий крок бо твій — навік великий!
 Не виграти нам прийдешнього у карти.
 Вся сила тліє в м'язах і в душі —
 Ти залюбки новій, сучасній Спарті
 Дарунок найцінніший свій зложи.
 До сну в колисці стомленим повікам
 Не серенад про шумний рій дрімбт,
 Коли жорстоко їжиться весь світ
 І сенс життя палахкотить: боротись!
 Співай про дим і переможні штурми,
 Про рідний край, горбатий від могил,
 Про чвал повстань, про лихоліття бурні
 Про селища, що в полумі згоріли...
 Співай про юнака, що впав на варті,
 Нехай малим запалиться до чину,
 Життяж бо: ані казка, ані жарті,
 Лиш боротьба й повинність!...

* * *

Гармата перекилена стояла в полі
 Без колеса дивилась в горизонт —
 Тепер вже досить, ох, тепер доволі
 І снівся їй давно забутий фронт...
 Щоденно там збирали ми набої
 Палили порох в темні вечори,
 Скрадаючись з одрізом під пахвою
 Там юний час мій догорів...

Леонід Мосендз

Homo lenis

— Ви хочете мати характеристику так званої культурної людини? Добре! Ось вона: homo lenis, людина покірна!

І Давид зупинив на кожному з нас свій переконуючий погляд.

Казати чи властиво прорікати парадокси більшої чи меншої вартости було Давидові найбільшою насолодою й навіть його привілеєм. Ми не протестували проти сего привілея, бо сидіти мовчки в заїзді „У Підтоптаних Парубків“ не така вже й велика приємність. А за виголошенням парадоксу йшли заразже Давидові пояснення й обґрунтування. Все скорше час минав.

До речі. Заїзд називався „У кавалерів“, але Давид переіменував його на „Підтоптаних Парубків“. Ми й в сьому випадку не сперечалися з ним. Бо хтож і ходить до шинку між 8 та 12 год. вечора, як не такі підтоптані парубки, як ми.

Пересвідчившись очима, що ми добре второпали собі його раптове твердження, Давид почав і обґрунтування.

— Коли се з минулого знаєте ви такі випадки, щоб людство давалося так покірно, так безгласно й сіро, еп грос сказавби я, мордуватися, як не в сучасне століття?

Велика європейська війна. Всі, без виключення всі народи, йшли до неї як вівці на різню, як подорожні до каси за квітками на потяг. І чим більше культурна нація, — тим більше вона виявила покори й послуху. Так таки аж в чергу ставали на кровопуск.

Найбільш культурно заосталі країни вийшли з війни найскорше. Ви скажете, що вони не вгомонилися ще й досі? Ну, та се вже інша справа.

Почати то вони почали нову різанину, але в тому новому їхньому розгордіяші більше вже, значно більше індивідуальної ненависти чи стремлінь, аніж в європейській війні. Там все те взаїмونيщення мало суворо-систематичний, механізований напрямок, тут — була війна кожного з усіма, безтолоч, безголовя й бедлам впрост плянетарного масштабу.

Та не в сьому справа.

Я хочу підкреслити лише високу організованість, систематичність і механізацію нищення, що так характеристичні були для великої війни.

І в сьому, що революція вибухла саме в час отого пляномірного взаїмونيщення, вважаю зайвий доказ моєї характеристики культурної людини: покірність, слухняність у всьому ході життя, починаючи від моди й кінчаючи смертю.

Візьміть ви дику тварину. Інстинктом чує смерть; тікає або бореться з загибеллю до загину. Вовк лягає на спину

й обюшений кровю; щенить зуби, ведмідь втулюється в хаші задом й, борониться до останнього. Та що там ведмідь. Навіть миша починає кусати, коли її вже напівзадавлену тягнуть з пастки.

Одна лише вівця трохи помекає та й підставляє шию, бо тож свійська, культурна тварина. А де ви тепер знайдете на світі диких овець?

Бачив раз Пржевальський, та й то, мабуть з п'яних очей.

Отже вся та велика воєнна епопея й всі наслідуючі революції з їхнім терором тому лише й вдарили так міцно по культурі, що основою її є покора; жертви звикли до законности, до порядку, до системи. Мовчки й в чергу ставали чи то під кулю чекіста, чи то під кулемет. Тьху!

Давид аж плюнув з нехоті.

— Культуру, що дає себе так легко нищити, що виховує таких вівце-людей, — й культурою не рахувавби!

Знав я лише одну вправді культурну людину, яка загинула не по культурному. Я вам сей випадок розкажу.

Ви знаєте Крас? Велика залізнична стація, могутній залізничний вузол. Завжди Содома паротягів, гудків, вагонів, стрілок, диму й руху.

Дивлячись на всю ту переплутану мережу залізничного життя я завжди дивувався, як можна ним керувати. Дивуюся й досі. Але знаю що керують.

На Красі одним з таких керовників був інженер Калер. Вже його зовнішність здається давала йому право на відповідальну посаду. Могутня постать шахтаря, пронизливий зір, ковані риси обличчя, глибокий голос. До того ще не абиякий інтелектуальний розвиток.

Ми були знайомі. Й коли я часом дивувався всій систематизованості залізничного діла він тільки посміхався й переконуюче гуркотів: — організація, система, розум!

— А коли система порушиться, розум схибить? Що тоді?

— Не порушиться! Ми витримаємо!

Хто се „ми“ — Калер не пояснював.

Але з впевненої твердості його тону я вгадував, що він має на думці сотки тих сильних, дисциплінованих і звиклих до механічного порядку працівників, які втримають організацію великих життєвих артерій і не дадуть їй загинути.

Не з якихнебудь високих цілей, а просто зі звички до порядку, норми, зі звички до виконання й вдержання в рівному темпі раз налагодженого механізму, зі звички до культурности.

Памятаєте всі ви також добре, як зразу змінився темп залізничного життя підчас війни. Мені, що в сьому нічого не розуміє й то здавалось, що він прискорився скажено.

І тоді я мав нагоду зустрічатися з Калером. Він абсолютно не змінився. Тільки працював ще більше й якось у високій мірі був задоволений з своєї праці.

— Ви тільки подумайте, — казав він, — яка се насолода! Бачити, знати, що праці ще збільшиться й відчувати, що вистарчить сили ще на більший темп її, вистарчить сили тримати її в руках і керувати нею. Ся свідомість дає мені найбільшу насолоду.

І Калер цілими днями пропадав у глибині корпусу управління.

Але нарешті все лопнуло.

І з таким гуркотом, що навіть мертві обернулися в могилах. Ви памятаєте кінець 17-го й початок 18-го року? Памятаєте ту розбещену хвилю диких звірів, що запротестувала по звірячи проти покори, порядку, проти заведеного механізму й кинулася заплавою з заходу на схід, кожний до свого логова.

Калерова самопевність захиталася.

— А що буде тепер? — запитував я, — Ваш механізм рипить, сі хвилі його зметуть!

— Може, може, але зметуть разом з нами, зі мною; та зметуть не покірного й уступчивого, а зметуть в боротьбі. Я не дамся. Хай поpróbують.

І поробували.

Протягом двох останніх місяців 17 року Крас був впрост заплавлений людським потоком, що без стриму стремів до дому. Вимагали вагонів, паротягів, одправки потягів не в чергу, все як найскорше, заразже, аби хутчій відїхати як найдалі від західної, зораної лопатами й набоями смуги землі.

Налагоджений механізм розвалювався на очах. До Красу доходили відомости, що на тих або інших залізничних вузлах розбещені маси самі бралися за справу свого пересування, наколи справа управління не могла задовольнити їхніх негайних вимог. Самі складали потяги, самі керували ними й перевантажені валки сунули без порядку й системи, як розбурхані зі сну гадюки.

Руйнувалися машини, горіли осі, вагони, потяги злітали під схили насипу, а керовники діла були безрадіні й безпомічні перед безголовим хижим звірем, який нарешті ліг на спину й почав лящати зубами.

Звір покоштував і крови.

На Красі довідувалися про розправи над керовниками залізничного діла на інших вузлах, доходили відомости про повішених на ліхтарях, застрілених або просто затовчених на смерть чи спалених у паротягових печах.

Калер схуд і змарнів, але міцно тримав у руках переляканий залізничний персонал і геройськими зусиллями стримував хвилю, що заплавлувала його володіння.

На Красі ще не було ексцесів, персонал ще тримав у руках керму діла, і юрба, що сунула на схід, ще підїжджаючи до стації, знала, що на Красі є ще сліди зненавидже-

ного порядку й над сим порядком стоїть такий Калер, старорежимник, інженер.

Калерове ім'я знали по всій лінії. Його ненавиділа розбурхана юрба, що заливала сірою хвилею кутки стації, але підлягала його розпорядженням.

Потяги йшли в міру потреби, не перевантажені, машини не псувалися. Сіра маса чекала черги й сваволлю виявляла лише на безконечних мітінгах глухими погрозами проти Калера.

Вбогий, гереляканий, революційний комітет завше в скрутних випадках ховався за Калерові плечі, а той раз-у-раз вмів заспокоїти численні делегації, що приходили за по-тягами від різних штабів, полків і батарей чи дивізій. Але настрої мас що день робився все більш вибуховим. До Різдва залишилося кілька днів. Мітінг йшов за мітінгом, погрози на Калерову адресу ставали все зліснішими. Але ніхто не відважувався виступити активно.

В саму повинь мітінгових погроз з'являвся Калер і вже одна його могутня постать та глибокий перекональний тон голосу викликали в тількищо злісно-агресивній юрбі заспокоєні оклики: „правильно, правильно!“

Було 24 грудня. Я зайшов на стацію й перший, кого я зустрів зі знайомих, був Калер. Він кудись поспішав і похапцем стиснув мені руку.

— Йду на вантагову рампу. Там пристав ешелон з Долини. В Долині вони розбили стацію, вбили начальника, що не хотів пускати їхнього ешелона без черги й з'явилися сюди. Тут їх ставляли в чергу. По телефону мене кличуть туди. На рампі всі перелякані. Поспішати!

Я хотів затримати Калера, але він зробив кілька кроків і вже зник на путях серед маси вагонів.

Я попрямував на вантагову рампу. Вона стала сірою від вояцьких шинелів. Од юрби долітав грізний гуркіт та вітер доносив мішанину запахів: людського поту, кобїт, вохких шинель, хліба й махорки, — запахів, що так властиві скупченій військовій масі.

Моя напіввійськова, зпролетаризована зовнішність дуже сприяла тому, що я міг вільно обертатися серед натовпу, не звертаючи нічиєї уваги.

Вже перше вражіння було таке, що скоїться щось не-добре: звір спробував крові й хотів її ще. Треба було тільки сигналу. Поки що мітінгували.

Якийсь здоровий як дуб сибіряк з рештками колишніх відзнак стояв на артилерійській скрині і кидав у натовп всю злісну неохайність і безглузду скаженість мітінгових доказів. Мені було нудно й жахливо.

Виж пам'ятаєте подібні мітінгові промови. В ній було все: 300 років висмоктування крові, утиски, котелок, робітники, революція, взагалі всі заклики й гасла роздратова-

ної примітивної людини, що не знає слів і виразів для висловлення розбурханої підсвідомої жадоби; тому вона накопичує злість на наївність, безглуздий патос на нудьгу, безсоромність на родинну ніжність.

Юрба дихала в один такт з оратором. Вона бачила його очима свої далекі домівки, від яких якась многоголова безлика буржуазія тримала їх так довго на віддалі тисяч кілометрів і ще тут, на шляху, ставить перепони.

Вже при загальному галасі „правильно, правильно“ була принята резолюція йти в депо й силоміць узяти паротяга. Вже юрба, брязкаючи рушницями, хитнулася в напрямку депо, як на скриню вискочив Калер.

Він був у чорній форменній залізничій шинелі з відзнакою на кашкеті, чисто виголений, весь уособлення волі й порядку, так зненавиджених розбещеним гуртом.

Юрба спинилася, на мент притихла й — вибухла скаженим вульканом довго стримуваної жадоби крові: Калера пізнали.

Я почув лише перші його слова: „товариші!“. Далі Калерові слова стратилися в лявіні революційної ненависти. Треба було справді грому, щоб перегаласувати натовп.

Ще від Калера досягло мене кілька слів, і враз натовп посунувся коротким штовханом в напрямку скрині й Калер зник.

— Смерть, смерть! кров пили!..

Юрба хутко спинилася. Затягнений нею я опинився близько ліхтарного стовпа. Під стовпом знов опинилася гарматна скриня, а на ній кілька скриньок від набоїв.

На скриньки десяток хижих цупких рук висадили враз Калера, а над ним задряпалась вже по стовпу людська шинельна малпа з мотузком в зубах.

Мій мозок закаменів; пригнічуюча свідомість безпорадності й сором безсилля здавили тімя.

Але Калер стояв нерухомо й дивився кудись далеко понад головами юрби. Тільки обличчя побіліло та очі стали більшими; з підборіддя стікав на розхрістану, розірвану шинелю струмочок крові.

Шинельна малпа спустила мотузок з ліхтарного кронштейну, сибіряка нахлиснув аркан на шию Калерові. Малпа підтягнула мотузок. Юрба кидала найголосніші виклики злості. Я вже не відчував ні свого тіла, ні оточення й тільки очей не спускав з Калера.

Тількино вибити з під ніг маленькі скриньки, на яких стояв Калер, і на мотузі загойдається лише шкаралупа волі.

Юрба ревла.

Калер здається задубів.

Вояк-сибіряка зіскочив з скрині, його обличчя приходилося на рівні з Калеровими ногами. Тільки пррстягнути руку до скриньок.

І враз сталося наймогутніше.

Обличчя Калера враз ожило й ціле мовби метнуло грім і блискавку. Блискавичним рухом його права нога піднеслася й зі страшною останньою силою вдарила вперед в обличчя сибіряку.

Я вам кажу се був момент, мить. Почувся хряск, бризнула кров, сибіряка мотнувся й осів, а на натягненій мотузці загойдалося тіло Калера.

Се, панове, була смерть культурної людини! Чи ні?

Сидні Денгем

Запас і попит

На чердаку ратункового човна заворушився неспокійно чоловік в забруканому літньому вбранню, а потім сівши, видивився на сонце, що зійшло з дивною ненадійністю. Хвилину він обводив очима море; та горизонт показався неперерваним колом і нічого не було видно на вилискуючій від ранішнього сонця воді. Глухо застогнавши, він піднявся та пустився хитким ходом до протинного кінця човна попри вітрило, яке звисало в спокійному повітрі недбало в сторону стерна, при якому сидів, тримаючи на ньому руку, моряк в жакеті, тісно защеПЛеному поверх сорочки без ковнірця, зі сигареткою в устах.

— Де ми? — запитав коротко. Релф Бескум привик випити горня чаю та дати з на чверть години волю своїм думкам, заки вставав рано.

— Десь між Африкою та Індіями, пане. По тисячі миль в обидві сторони, і без вітру. Цікаво, що волілиб ви? — Поволі перейшов усміх по неголеному обличчю моряка.

— Нас повинні знайти. — Його голос був певний себе. — Як, ви казали, зветесь?

— Смит, пане. Третій старшина.

— О, так, пригадую. Той страшний вихор минувшої ночі вивіяв мені все з голови. Та втишився, здається, так скоро, як і звіявся. — Він знову обвів очима море.

— Отже, Смите, я сподіюся, що ви виведете нас із того. Я не забуду вашої скорої акції минувшої ночі. Ви будете другим старшиною в наступній подорожі.

— Дякую. Та я не потребую аж надії на підвищення, щоб виконати все, що можливе. Мене вичікує дружина, а може й син.

Бескума здивував тріхи легко прикритий сарказм у голосі Смита, і він змінив тему розмови.

— Що то властиво сталося було минувшої ночі?

— Думаю, що напав нас торнадо. — Смит випустив «пане», а його голос став холодний. — В першій таки хвилині зірвало радіо — і через те в мене не дуже то оптимістичний погляд на те, що нас відшукають. Я маю службу на долі, тож знаю небогато. Світло погасло, і коли я вийшов на поклад, то зараже побачив, що ви були у ратунковому човні та кричали.

— Я був трохи поденервований. — Бескум усміхнувся непевно. — Привик, бачите, до більших кораблів. Не їхав ще ні на одному з своїх тягаровиків. Думав, що затоне найближшої мінути.

Смит кивнув головою. — Ви казали мені спустити човен на море і не зважати на капітана. Велике щастя, що не розбилися при сьому. Востаннє бачив я «Орляндю» в темряві, як велика хвиля наперла на нього і його поклад сховався під водою.

— Побоююся, що небогато з них урятувалося. — В горіщі Бескума чути було нотку жалю.

— Я не бачив ні одного з інших човнів. Правдоподібно розбилися, заки могли спуститись на море.

Бескум похитав головою. — Щастя, що ми поспішилися. Тільки людина, що скоро думає і ризикує, врятовується. — Вдарився по кишенях сурдута. — Маєте сигаретку? — Се був радше приказ, аніж питання.

— Маю девять, — відповів моряк. — Щастя, що була одна пачка в моєму сурдута. Я не задержувався, щоби взяти щонебудь. — Смит не рухався.

— Думаю, що візьму одну. Я голоден. Вже певно час снідати.

— Моряк засміявся коротко. — У скринці, що на ній сидите, є трохи сухарів.

— Сухарів? А більш нічого нема?

Смит заперечив головою.

— То я візьму тепер сигаретку. Правдоподібно нас найдуть за кілька годин.

Смит держав сигаретку, яку вже докурював, уважно між пальцями, щоб ще хоч раз потягнути, а тоді кинув недокурюк в море.

— Я сказав, що хочу від вас одної сигаретки, — заважив Бескум нетерпеливо. — Кажуж вам, що не маю ні одної. Лишив на кораблі.

— Шкода. Бачите, я маю тільки девять, і думаю, що вони можуть пригодитись мені, заки побачимо найближшу крамницю. Та я маю багато сірників.

Бескум побілів. — Чи ви забули, до кого говорите? Ви хіба божевільні. Я велю вам дати мені сигаретку. І кажу вам, що се зухвальство не вийде вам на добро, коли станемо на суші.

— Я все одно покидаю вашу роботу, — відповів Смит. — За три роки я не взяв ні одної відпустки; а тепер, маючи свого власного помічника, я волю стати вже своїм власним паном. Думаю взятися до фармерства. Моя жінка рішуче за тим.

— Останній раз, Смите! Даєте мені сигаретку? — Бескум кричав уже. Власник двадцяти кораблів, хоча й мав славу вирахованого бізнесмена, та не привик, щоб його накази ігнорували.

— На жаль, запас обмежений, — усміхнувся Смит. — Пригадуєте, як кілька вечорів тому ви запросили нас на обід в своєму салоні і дали малу промову про бізнес, пояснюючи економічні закони, які кермують цінами і платнею. Ви вправді випили були багато, одначе в сьому, що ви сказали, був сенс. Вказали ви тоді, що свій успіх завдячуєте предвиджуванню попиту і контролі запасів та що за останні два роки втято нам платню через те, що запас здібних моряків перевищував попит... Я мігби був залишитися дома з приїздом мого сина, колиб не та 20%-ова редукція — додав гірко.

— Так, так, я знаю. Тяжкі часи. Слухайте, Смите, я дам вам цілий місяць відпустки з повною платнею, коли повернемо, але ради Бога, дайте мені одну сигаретку. — В його голосі не було вже попередньої певності.

Смит засміявся. — Десять фунтів за сигаретку, ге? — зауважив. — Виглядає, що бізнесові умовини добрі. Запас малий, а попит великий. Дайте двадцять фунтів, і я дам вам сигаретку. Відпустки не хочу, бо все одно беру собі її сам.

— Двадцять фунтів за сигаретку, що вартує пів пенса? — заскреготів Бескум. — Сеж просто вимушення.

— Добре. Я не дуже то й радий продавати сигаретки. Думав лише, що вам потрібно дуже — хоч одної.

— Алеж двадцять фунтів!

— Се моя ціна. Що рішає про ціну, за яку котрийбудь з ваших кораблів має перевезти який набір? Засіб і попит! Правда, що тих сигареток десять за шість пенсів у крамниці. Але поблизько нас крамниці ні одної нема. — Смит вийняв пачку з кишені, витягнув одну сигаретку і закурив, обсервуючи Бескума зпід ока. — Як я вже сказав, продавати я не дуже то й охочий. Та коли напиратимете, то розпращаюся з одною за двадцять фунтів.

Бескум порухав устами, начеб хотів закласти. — Добре сказав несподівано. — Але се просто рабунок! — І наставив руку.

Смит зігнував його рух і засунув пачку в кишеню.

— Яж кажу вам, що дам вам двацять фунтів — заверещав уже Бескум.

— Правда! — відповів Смит. — Я чекаю на готівку.

— Готівку! Звідкіляж дістану я тут готівку?

— Я й чек прийму. Бачив, що ви завернули по свій портфель, заки вскочили в човен. — Смит хитнув головою в сторону шкіряного портфеля на дні човна.

Бескум закусив уста, потім підійшов до портфеля, отворив його, та, вийнявши вічне перо, виписав чек. Смит оглянув докладно папір, та, висушивши письмо на сонці і зложивши чек делікатно, вложив його в свою кишеню. Тоді вийняв пачку та, подавши Бескумові сигаретку, викресав сірник.

— Найкраще дістати товар по бізнесовому — сказав холодно. — Я знав, що волітимете се. — І засміявся тихо. — Велика думка — отсей запасово-попитовий бізнес. Я рад, що ви пояснили його нам. А то я може бувби дурнем настільки, що відступивби був вам сигаретку за те, що вона мене коштує, або й задармо.

Бескум курив мовчки, повернувшись плечима до Смита, що час-від-часу поглядав на вітрило. Нараз Бескум обернувся.

— Мені сухо в роті — відізався. — Маєте де трохи води?

Смит потакнув головою і, витягнувши пляшку, що містила якого пів гальона, налив трошки в бляшане горня та подав Бескумові. Сей випив воду одним духом і знову наставив горня.

— Ще — сказав.

Смит похитав головою. — Ви випилиб, бачу, всю відразу — сказав твердо. — Та ми можемо остати в сьому човні навіть цілий тиждень. Якщо возьметесь отак до води, то до вечора її не стане.

— Я питиму, скільки захочу — відтяв йому Бескум. — Давайте воду сюди! — Він ступив один крок наперед і сягнув рукою по пляшку. Та Смит потрутив його і він повалився на дно човна.

— Ви можете знати все про кораблі — сказав моряк, — та зате не знаєте нічого про те, що значить бути розбитком на Індійському Океані. Се для вашого власного добра. Коли позволимо собі по пів горняти що чотири години в днину, то сеї води стане нам на три дні. Потім... — І стиснув плечима.

Хвилину Бескум міряв очима Смита, начеб оцінював свої шанси відібрати пляшку силою. Та порівнявши своє заживне тіло зі сухорлявим, шість стіп високим моряком, зрозумів, що немає виглядів на перемогу.

— Невже я можу бути певний, що ви не питимете, коли я не буду глядіти? — пустився на хитрощі.

— Добре, — відповів Смит, — поділімось. — І отворив скринку та вийняв порожню пляшку. — Я наливаю сюди половину води. Якщо хочете, можете випити свою відразу та гинути потім зі спраги. Я ніколи не любив вас, хоча ви були для мене щось більше, аніж саме ім'я. Всеж буду для вас великодушний і вділю вам добру половину.

Наливши, як сказав, подав пляшку Бескумові.

Бескум муркнув вдоволено, бачучи, що в його пляшці води ближше до двох третин, аніж до половини. Зараз таки знову напився, при чому трохи води потекло йому по бороді на груди. — Отсе вже краще, — озвався.

Смит похитав головою. — Ви ще жалуватимете за тими краплями, що тепер змарнували, заки вийдемо з тої халепи — сказав і поставив свою пляшку в скринку, дбайливо заслонюючи її від сонця.

Весь день сонце пражило їх, а вітер не дихнув навіть на обвисле вітрило. Бескум радив веслувати, але Смит відтяв йому коротко, що дванацять миль не заведе їх ближше суші. Човном може й несли куди, одначе не мож було бути певним того, бо горизонт оставав неперерваним колом. І коли сонце сховалося ненадійно в море, сцена остала такаж сама, як при його сході.

Бескум спав пополудні в тіні вітрила. Від Смита купив він тієї днини ще п'ять сигареток. За перших три торювалася та сама сцена, заки він виписав чек на двадцять фунтів. За четверту і п'яту Смит зажадав по трицять фунтів, і Бескум платив уже без протесту. Смит не курив, а зі своєї пляшки пив тільки один раз, та й то вдовольнившись виполоканням рота, коли стало вже нестерпно сухо в ньому. Бескум піднімав пляшку до уст щогодини, кленучи спеку.

Коли смеркалося, Бескум озвався:

— Думаю, що одному з нас треба вартувати, чи не надплине який корабель. — Він виглядав свіжішим після сну. — Я візьму першу чергу, бо вже переспався, і пізніше збуджу вас. Пустіть мене до стерна.

Смит, хоч трохи здивований, радо згодився; двадцять годин вже ока не зажмурих. До двох мінут він твердо спав на дні човна.

Ненадійно схопився зі сну, певний, що чув якийсь грюкіт. І серед темряви зауважив, як Бескум, обернений до нього плечима, нахилився над скринкою. Се віко, впавши зі скринки, збудило його. Нараз Бескум обернувся і проти небозводу зарисувалася його сільветка. В руках він мав пляшку, і лив з неї в другу.

Смит зірвався на ноги, одним скоком опинився біля

нього та вирвав йому з рук пляшку, розливаючи краплі дорогоцінного плинну. Очі його заблисли, п'ястук затушувався. Бескум присів. Ненадійно моряк успокоївся, а його рука опустилася донизу.

— На вас знайдеться кращий спосіб, — сказав. — Де ваша вода?

— Я — я вже випив, — забелькотів Бескум.

— А вона мала бути на три дні. — В голосі Сміта чути було тривогу.

— В мене рот порохом взявся, — заледівів Бескум. — Я хотів взяти тільки краплину, щоб виполокати його.

Смит усміхнувся морозно. — Шкода, що не виполокали його своєю. — І він взяв за стерню одною рукою, держучи в другій пляшку з водою. — Коли хочете пити, то моя ціна фунт за кроплю.

— Обійдуся! — відрізав Бескум зухвало. І відступивши, спотикаючись, докинув погрозу: — Я подбаю, щоб вас усунуто, коли повернемо.

— Якщо повернемо, — засміявся Смит.

П'ять хвилин мовчанки.

Нараз Бескум почав шльохати.

— Я мушу дістати води! — І підняв горня. — Налийте мені.

— Фунт за краплину, — зауважив Смит, наливаючи йому води. — Тут буде за кругло п'ятьдесять фунтів. — Бескум випорожнив горня одним хильцем, а тоді сів.

— Як з чеком? — усміхнувся Смит. — Готівки на сей бізнес нема у вас.

— До чорта з вами! — крикнув Бескум. Вода додала йому сили. — Можете свистати за своїм чеком.

Смит стиснув п'ястук, але зараз назад опустив руку.

— Добре, — сказав, і здвигнув плечима.

Вночі було трохи холодніше, як в день. Всеж таки з обидвох стівав піт, навіть коли сиділи, не рухаючися. Тільки всього, що не палила їх сонішна спека.

Аж опівдні другого дня Бескум знову попросив води. Смит, що напився трохи досвіта, похитав на се головою.

— Дарма! — сказав. — Ви обманули мене минулого разу. Крім сього, решту я сам потребу.

Бескум не відповідав. Але годину пізніше отворив свій портфель і вийняв чекову книжечку.

— Я заплачу, — озвався слабим голосом. — Але ради Бога дайте мені води.

Смит усміхнувся. — Сим разом буде сто фунтів, — сказав. — Ціна підскочила завдяки постійному попиту. До того треба додати п'ятьдесять за останній раз і проценту десять. Разом сто шістьдесять.

— Проценту! Ви хіба збожеволіли. Адже не минуло ще навіть дванацять годин.

— Я знаю. Та в своїому життю ніколи ще не діставав я проценту. А воно приємно. Стопа висока, та хто зна, може мені ніколи не прийдеться змінити сі чеки. Всеж, мені не спішно продавати. Вода мені придасться...

Бескум закляв слабым голосом, а потім став шкрабати своїм пером.

— Давайтеж вже! — крикнув злісно, коли Смит почав наперед оглядати чек, чи правильно виписаний. Ковтав воду по трошки, з перестанками, і, наслідуючи Смита, ви-полюкував рот. Половину води залишив.

Одначе під ніч він знову мусів напитися води. Був уже такий ослаблений, що лежав на дні човна. Смит знав, що немає вже небезпеки крадіжки решти його запасу в ночі. Триста фунтів — се була сума, яку представляли собою малі кусники паперу в його кишені. Цілу ніч, глядячи в темряву, він додавав їх, ділив, калькулював. Ще двіста до сього і буде п'ятсот, яких потрібно, щоб купити малий хутір, про який ніколи не думав инакше, як про мрію. Може се й була мрія... Стрепенувся. Спечені уста переконали його, що се дійсність. Зі своєї пайки він випив тільки двоє горнят. Та треба уважати. Звичайно, він може зажадати тепер за воду, скільки захоче, та все має свої границі, а йому треба ще двісті фунтів...

Дві години по сході сонця третього дня Бескум знову попросив води. Він майже горячкував і вже ледви держався на ногах. Смит був ще трохи сильніший; усміхнувся.

— По правді, я не маю її вже на збут, — відповів. — Та я скажу вам осьщо. Зробимо угоду. Я поділю останок і відступлю вам половину за двісті фунтів. Всеж я великодушний для вас; бо мігби зажадати, скільки мені подобається, одначе прийму дві сотні.

Бескум завагався, та тільки на хвилину. Виписав останній чек зі своєї книжечки. Потім випив жадібно великими ковтками щедрю половину води, яку налив йому Смит, і опав безсильно на дно човна.

Пізно на четвертий день найшов їх та забрав на свій поклад малий тягаровий корабель, що, побачивши якусь цятку на морі, завернув у її сторону, щоб розслідити, що воно. Бескум отворив уста, але й слово не вийшло з них. Язик його почорнів та напух так, що забльокчував рот. Він не міг навіть проковтнути води, яку з трудом тільки могли процидити йому в уста, і стратив притомність. Прийшовши до себе в незнаній йому кабіні, лежав з півгодини, пробуваючи розібрати, що з ним і де він.

Смит теж лежав у тій кабіні і, пробудившись, сів та заразже обшукав кишені свого сурдута. Переконавшись, що чеків не бракує, положився назад.

До кабіни заглянув моряк, а побачивши, що Бескум збудився, вийшов. Зараз потім ввійшов капітан — бородатий француз. Він попробував Бескумів пульс та взяв його температуру, а тоді сердечно роземіався.

— Що таке смішне для вас? — запитав Бескум, трохи вражений його веселістю.

— Ми чули через радіо, що ваші «Орляндю» не затонули. Він в порті і повідомляє, що ви пропали. З одної сторони смішно, що ви так наосліп скочили в море, а з другої, що ви мали загинути зі спраги, хоч в скринці на чердаку була десятьгальонова бочівка води.

— Десятьгальонова бочівка води! — Бескум побілів.

— Безсумнівно, — засміявся капітан. — Морське право приписує, щоб ратункові човни завжди мали воду.

— Що ви думаєте о тім, прокляття на вас, Смита! — крикнув Бескум. — Гарний з вас моряк, що сидить на воді і не знає, що вона під ним!

— З мене кепський моряк, — відповів. — Через те я й покидаю на завжди сю роботу. Та ви зробили з мене доброго бізнесмена. Я знав, що там є вода, але ви зрозумієте, що колиб я згадав був про те, то запас перевищавби попит, а се вийшлоб кепсько для бізнесу.

Він положився знову та замкнув очі. Капітан гадав, що він опять зімлів. Але він лише мріяв про хутір, який можна купити за п'ятсот фунтів. По кількох хвилинах він знову сів та, пошукавши в кишені свого жакета, вийняв звідтіля зімняту сигаретку.

— Забавна річ отсей запасово-попитовий бізнес, — заважив. — Вчора ся сигаретка вартувала трицять фунтів. Нині її ледви чи варта закурити.

З англійського переложив о. Т. Д. Волохатюк

Вол. Бірчак

Дрогобицький бунт

(Частина споминів)

I

Всі хиби нашого війська можна звести до одної: брак рішучості, брак карності. В кождім стаді є паршиві вівці. Були і в нашім. Лиш як з ними поводитися? Украв старшина дещо зі складу і продав — його не замкнули, не покарали; не хотів старшина йти на фронт, ще й другого підбурив, щоб не йшов — такому не дали кульки в лоб, а взяли слово честі. Викликав своєю нездарністю хаос, або взяв хабаря — його не осудили. Наша військова душа не була так вражлива на зло, на непорядок, на безкарність, як того вимагала пора. Не була вражлива, а поблажлива.

Се було в Дрогобичі. Але се було і в Обласній Команді в Стрию. Се було і в Секретаріаті Військових Справ в Тернополі і в Станиславові: поблажливість, віра, що ласкавим, лагідним способом дасться завести лад. Всюди було чути нарікання. І сам секретар військових справ нарікав, але не мав відваги поступити, як вимагає поступати час війни.

Де лежав корінь зла? Бо чиж потребую згадувати, що наші стрільці були завжди добрим матеріалом до війська? Чи потребую згадувати, що старшини-чужинці, що стояли на чолі українських відділів, завжди хвалили ті відділи, їх карність і завзяття? Ще нині, коли стрінеде на чужині старшину, що колись мав діло з українським стрільцем, то ще нині скаже вам чужинець:

— Ви українець? Знаю, знаю, український вояк один з найліпших, яких я коли знав.

А чи наші старшини, що були на службі в чужинця, не мали грудей, обвішаних медалями? Щож сталося, що коли прийшло будувати своє, на нашого стрільця та на нашого старшину посипалися докори й нарікання?! Посипалися устні, посипалися й друковані, пр. д-ра А. Чайковського «Чорні рядки».

Що сталося?

Крім того, що наша територія була знищена війною від 1914 р., була зубожіла й не мала достаточних засобів, як пожива для війська, одіж, вугілля для залізниць і стрільиво, нам бракували ще й моральні цінності. Ми за мало мали старшин вищих степенів. На їх місце ми поставили своїх на швидку, піднесених, думаючи, що вистане сказати поручникові або сотникові, щоб нашив собі золотий ковнір і вже готовий полковник. Годі поминути ще одного. Від першого дня нам було треба

старшин, ми були щасливі, що старшини приходили й полосилися до служби. Ми всіх приймали без розбору і з потреби підносили їм степені, не розслідивши, що полковниками в нас ставали ті, які не все ставали на височині положення.

Ясна річ, що се не була спеціальна наша слабкість, се дитиняча слабкість, на яку хорує кожда молода держава, і в інших молодих арміях, що повстали по розвалі Австрії, не було відразу, потрібної карності, і в інших молодих арміях на високі місця попали не раз авантюристи — але інші молоді армії мали час пересіяти й перебрати свій старшинський корпус. В нас на те все не було ще часу, щойно в квітні 1919 р. зачали пересівати.

Се все пригадую, щоб зрозуміти історію дрогобицького бунту.

По занятті Дрогобича завели ми міліцію, точніше сказати вона завела себе сама.

Що се була за міліція?

2 листопада 1918 занято Дрогобич і велася війна за Бориславом. Одна і друга сторюна не була готова до бою. Наш командант збирав людей, доповняв старшин. Противна сторона висунула думку переговорів, ми її прийняли, щоб зискати на часі. Тоді і зорганізувалася так звана дрогобицька міліція. (Складалася з передміщан, що були в австрійській армії, але тепер не вступили до нашого війська, але утворили свій відділ. Ось тоді, коли ми вели переговори з Бориславом, заявили мені деякі члени міліції, що вони не стерплять, щоби «пани» вели переговори; що вони, міліціанти, на свою руку таки «сеї ночі» роблять напад на Борислав. На свою руку!

Я стримував. Я жадав від них довіря до уряду і до команди, які теж хочуть заняти Борислав, але з тактичних причин і задля неприготовання, мусять кілька днів зволікати. Ясна річ, що все могло скінчитися для нас нещастям, колиб панове з міліції були почали воювати на власну руку.

Борислав занято по кількох днях. Тепер мали ми в Дрогобичі вільніші руки, свободніші голови. Командант Боевої Управи в Дрогобичі (так звалася спочатку Повітова Команда) сотн. Укарма рішився тепер зробити порядок з міліцією, бож недопустиме було, щоб крім Боевої Управи була в Дрогобичі ще й від нікого незалежна міліція, що складалася з озброєних людей і господарила на свою руку.

Але деякі з міліціантів вернули були з російського полону, вже занюхали «духа з востока» і заявили сотн. Укармі, що вони вправді будуть виповняти накази команди, але не признають старшинських ступенів. Сотн. Укарма не знав, що з тим робити, але не хотів і не міг терпіти ніяких «Екстравурстів» — як казав. Радився мене.

— Се вони сказали дуже розумно! — відповів я. — Так само

розумно, якби я сказав: не признаю папи й римських кардиналів, але виконую накази католицької церкви!

Було се десь в половині листопада 1918 р., коли на вулицях Львова ще йшли бої, а Секретаріят Військових Справ не взявся ще до організації правильного війська. На провінції мусили ми радити собі, як знати й уміти. Війська не мали ми богацько. Охотники, що збіглися дня 2 листопада 1918, поступили так, як все і всюди роблять охотники — дезертували, коли їм відійшла охота воювати. Серед такого стану річей відраджував я соти. Укармі зачинати війну з міліцією, прим. її розброювати. Навпаки нам треба було погодитися на їх нелюгідні умови і працювати з ними. Ми сподівалися — як всі — що небавом Секретаріят Військових Справ візьме провід і тоді або скаже розпустити міліцію в Дрогобичі, або вона принорювиться до цілого війська. А покищо треба було погодитися на їх домагання і дати їм роботу. Мою раду прийняв сотн. Укарма і так стала міліція залежна від команди. Старшин і підстаршин призначала собі сама. Ступенів старшинських міліціонери не визнавали і не здоровили старшин з Боевої Управи.

Нині, по стількох літах, кождий зобачить, в чім зробив я і сотн. Укарма помилку. Коли ми вже й затримували з кожнечности міліцію і лишали їй самоуправу, то повинні були звернути увагу на моральний рівень людей, що мали самі собою управляти і мали на інших — населення міста! — морально впливати. На се не звернули ми належної уваги. І годі було звернути, як події летіли летом блискавки. Аж пізніший бунт показав, що між міліціонерами були грабіжники, що самі, власноручно пограбили український Червоний Хрест, були піяки й хабарники, що грозили людям арештами, щоб тільки дістати окуп — коротко кажучи: були люди, яким не йшло про ніяку загальну справу, але про те, щоби лишитися дома і з крґсом в руці промишляти. Були там і провокатори, що виявилися по упадку нашої влади.

Як ся міліція сповняла прийняте на себе завдання?

Не маю під рукою статуту, начеркненого командою для міліції, тому й не в силі точно означити її обов'язків. Коротко можна сказати, що міліція мала робити в місті порядок. Але міліція ні своїм складом, ні своєю організацією — точніше браком організації — ні своїм вишколом — точніше браком всякого вишколу — не доросла до того, щоб робити порядок. Др. М. Конрад (*Діло* з 1929 р. ч. 159) так говорить про працю міліції: »За ніяку ціну не хотіли відійти на фронт... Як військові, вони могли квітувати особисті порахунки з немилими собі, чи своїм близьким одиницям і дошкулювали їм ненадійними ревізіями, реквізиціями і т. д.«. — »Часть міліції — говорить М. Левицький (*Діло* 1929 ч. 176) своїми неправдивими доносами вводила в блуд команду, а в разі якоїсь революти не можна було на неї числити, бо нерадо виконувала накази команди нафтового ба-

сейну. Згадана вище міліція своїм устроєм і поведенням ділала в деморалізуючий спосіб на інші частини УГА, стаціоновані в Дрогобичі». А навіть І. Калічак, що дуже оправдує міліцію в Дрогобичі (*Діло* 1929 ч. 152-155) каже, що «міліціантів було в місті аж за багато й вони ні трохи не були здисципліновані».

Коли вислано сотн. Укарму на фронт, прийшов до Дрогобича на команданта отаман Іван Грабовенський. (Його батько був парохом Долини, він сам нотаріальний кандидат і політичний діяч долинищини, згинув на Україні, розстріляний більшовиками в маю 1920 р.). Під Львовом йшов бій, біля Хирова також, а в Дрогобичі сиділо понад сто міліціантів, здорових, як дуби й робили порядок. На той «порядок» скаржилося населення перед отм. Грабовенським, скаржилося й перед УНациональною Радою в Дрогобичі. Отм. Грабовенський рішив вислати міліціантів в поле, під Львів.

Але при тій висилці сталися якісь помилки. Я розпитував про них отм. Грабовенського вже по бунті, але він не признавав за собою ніяких помилок. А все таки помилки були. Отм. Грабовенський думав за голосно, так за голосно, що про ті його думки знала міліція. Вона знала, що 15 квітня має йти в поле; що на випадок спротиву мав її отм. Грабовенський роззброїти. Другою хибю було те, що міліціанти організувалися, вони перемовляли на свій бік і залугу Дрогобича, та про те нічого не знав отм. Грабовенський, так нічого не знав, що події заскочили його і всіх старшин несподівано. Досить, що вже на кілька днів перед 15 квітня 1919 міліціанти знали, що їх мають роззброїти. Тоді вони й рішили коротко: убити отм. Грабовенського, убити сотн. Бабяка, убити чет. Мороза, потім — думали вони — залишаться в Дрогобичі надаліше робити порядок...

II

Мушу згадати й про жандармерію, а властиво її бувшого команданта Матківського, що в бунті міліції відіграв свою ролю.

З Матківським стрінувся я вперше, коли організував перейом влади. Пор. Вовк привів тоді до мене широкоплечею мушкету в військовому однострої, але без відзнак і ручив за нього. Матківський виконував точно службу і відзначався відвагою й завзяттям. Про його життя довідався я від пор. Вовка, який приятелював з Матківським. Його батько походив зпід Калуша, але торгував кіньми в Гамбурзі, отже син був вихований в німецькій дусі, до 1915 не вмів говорити по українськи. Служив найперше в німецькому війську, в 1915 перенесено його як австрійського горожанина до австрійського війська. В австрійському війську служив у військовій рахунковій канцелярії. Опісля був як рахунковий підстаршина в кількох маршкомпаніях. Будучи в кадрах, читав досить богацько, головню

комуністичну літературу (Маркс, Енгельс, Лібкнехт Люксембург і т. п.), при тому був завзятим антимілітаристом. Свої ідеї ширив між оточенням і з тої причини ставав часто до звіту. В 1918 втік з австрійського війська і з іншими дезертирами організували в Дрогобичі цілі кадри дезертирів в порозумінні з жидами — рахунковими підстаршинами в Кракові і в Стрії.

Про його службу в нашій армії не знаю нічого, аж одного дня побачив я його — командантом повітової жандармерії. Додам, що в світському житті був електротехніком, при австрійському війську старшим десятником, а в нашій армії хорунжим.

Як се було можливо, що чоловік з так низькою освітою й без належного вишколу вискочив відразу на команданта повітової жандармерії в Дрогобичі — не бувши ні одного дня жандармом?

Я вже згадував вище, що голова повітової УНР і президент в Дрогобичі, п. Вітик не мав сам ніякої заокругленої освіти, не був знавцем на ніякому полі — й тому ненавидів знавців. Зате дуже любив оточуватися людьми того самого, або близького світогляду. Пригадаю й те, що він боявся якийсь час, чи його не арештує наша влада. Се все звело Матківського з п. Вітиком. Від кого вийшла пропозиція — не знаю, але можна догадуватися, що п. Вітик зобов'язався переперти в Станиславові в команді державної жандармерії іменувати Матківського на команданта жандармерії, а командант знов мусів зобов'язатися голові повітової УНР в Дрогобичі до певних услуг.

Був ще один чинник в Дрогобичі, що входив в гру. Се була залога, що складалася з двох сотень, разом около 140 людей. Їх перетягнуто, запевняючи, що до влади в державі приходять большевики і що таксамо в Стрії й в Самборі тої ночі переймають большевики владу... З хвилиною вибуху бунту частина залоги пішла грабити, частина пішла з крісами домів.

III

Бунт зачався у вечір 14 квітня 1919. Під будинком Повітової Команди (називалася тоді: команда нафтової округи) зібралися міліціонери, кількох під проводом Івана Кушніра увійшло до середини. В канцелярії команди було 7 старшин. Кушнір увійшов з націленим крісом і промовив:

— Добрий вечір, панове. Руки до гори!

— Маєш! — відповів один з старшин і стрілив. Бунтар повалився вбитий. Через вікна від сторони ulиці кинено до канцелярії гранати, вони вирвали кусники підлоги, але нікого з старшин не вбили. В метушні, що повсталала, втікли всі старшини з команди й бунтарі ані нікого не вбили, ані нікого не арештували. Отм. Грабовенський був тоді в Бориславі.

Старшини, що були в так званій червоній школі, арештовано й заведено до повітового суду. Того дня під вечір, коли вже за-

чався бунт, я, нічого не знаючи, їхав біля суду. Тут мене арештували бунтарі.

— Я маю виказку.

— Нині ті виказки нічого не значать.

— Що сталося?

— Побачите в суді.

Мене завели у велику сальо в суді. Довкруги стояло й сиділо кільканацять старшин. Я був певний, що се якась комісія, що перевіряє виказки і перед яку мене ведуть. Колиж до того побачив знайомих, вклонився чемно й промовив:

— Панове старшини! — але в тій хвилині котрийсь з них мене сіпнув за полу: — Сідайте тихо між нас; і ми арештовані.

Я сів. Між нами, арештованими, і стрільцями, що нас стерегли, зачалася розмова на тему, хто викликав сей бунт із яких причин. Про се згадую ось чому: бунт зроблено ізза браку карності, але пізніше, коли самим міліціантам і їх юборонцям стало соромно за діло, стали подавати інші причини. Між іншим говорено, що весь бунт вибух тому, що котрийсь старшина ударив якогось міліціанта в лице і що загалом старшини поводилися нелюдяно з міліціантами.

Ясна річ, що колиб залога робила бунт задля драконського поведення старшин, то тепер, арештувавши старшин, та тримаючи їх під крісами, булаб випінула старщинам всі їх гріхи. А тимчасом мушу підчеркнути, що, сидячи яких 4 години з старщинами, окруженими крісами, я не почув ні одного лайливого слова, ні одного докору, стрільців у сторону старшин. Про причину арешту толкував один стрілець ось так:

— Що сталося тепер в Дрогобичі, сталося теж в Самборі, в Стрию, всюди стрільці зробили бунт проти старшин. Тепер ми зробили мир з большевиками і вони допоможуть нам заняти Львів і Перемишль.

Як відомо, ні в Стрию, ні в Самборі, ні ніде не було бунту. Значить: 1) сю вістку пустив хтось для заохоти, мовляв: оба наші крила криті, і 2) — що мені важніше: — ся вістка знайшла віру! Се те, про що я згадував вище: віра в чужу силу, віра в те, що хтось чужий прийде і нам допоможе, витягне нас з біди.

IV

Відповідаючи п. І. Калічакові на його статтю «Дрогобицький бунт» (*Діло* 1929 ч. 152-155), згадав я в *Ділі* з 1929 ч. 191, що в тому бунті був заміщаний пор. І. Вовк. У відповідь на се прислав мені др. Іван Вовк обширного листа, в якому виясняє відносини перед бунтом, характеризує деяких старшин, свої відносини до них, а вкінці свою участь в бунті. »Високопо-

важаний Пане Професор! На жаль і у Ваших статтях*) не бачу тих дійсних причин сего бунту і дещо з Ваших освітлень мені не подобалося. Мушу тут однак сказати, що Ваша відповідь на фейлетон І. Калічака є досить влучна і події Вами представлені найбільше відповідають дійсності. Лише, що І. Калічак дуже боронить міліцію, а Ви знова даєте міліції найбільшу вину...

Від 2-3 тижнів перед бунтом був я в лічниці в Дрогобичі, як ранений, куди достався з самбірської лічниці. Тут в місті мав я нагоду придивитися тій гнилій господарці, головню у військових установах. Будучи на фронті разом з іншими, представляв я собі, що в запілі кожний працює щиро і з чистими руками, щоби зміцнити нашу владу і кожний старається, як тільки може допомогти фронтові. Инакше я й не міг собі уявити працю запілля. Крім багато старшин, було тут і за багато залюги. В той час вистарчала на Дрогобич одна сотня здисциплінованих жовнірів — але не рекрутованих з Дрогобича. ...Міліція не була нічим іншим, як міським шумовинням, яке знало лише брати хабарі від жидів за різні брудні гешефти, а по ночах батярувати. Хіба такими жовнірами могла управа доробитися?.. Також і цивільних установ на тодішні відносини було за багато, мали вони за багато урядників... Треба було обмежитися в запілі до мінімума...

Бачучи отсі відносини в Дрогобичі, постановив я як найскорше втечи з Дрогобича і вернути на фронт... Я звернувся до сотн. Думіна, команданта міста, який виставив мені отвертий наказ з триденною подорожю і я мав вернути на фронт. Було се 13 квітня. Я рішився виїхати 14, щоби вже 15 бути в Рудках в команді групи «Гофман». Але ще того самого дня (14 квітня) рано, коротко перед моім відїздом, стрінув я в ринку властителя Шенгольцової каварні п. Кадайського, який, довідавшись, що я відїжджаю в поле, запросив мене до себе на Війтівську гору.

Я пересунув мій відїзд на наступний день раню.

Коли я розмовляв з п. Кадайським, приступив до нас Матківський і зачав розказувати, що напруження, яке було від довшого часу між командою і міліцією, дуже загострилося. Команда хоче завести в міліції новий військовий лад, наставити над ними старшин і вислати їх на фронт, на що міліціянти спротивилися і горько в найблизших днях прийти до пімсти над трома старшинами команди: на от. Грабовенським, стон. Бабякові і чет. Морозові. На се я засміявся і сказав Матківському: «добре, що мене на тім весілю не буде, ломить собі тут в Дрогобичі, всі разом голови, у вас порядку ніколи не буде». Ані про якісь пляни, большевицькі руки, чужі гроші

*) Се відноситься до моїх статей „Дрогобицький бунт“ Діло 1929 ч. 187-191.

в тій акції, ані хто тут веде ту бунтівничу роботу, я нічого не довідався...

Цілий день був я дома на Завіжнім передмісті в моєї мамі. Десь так пів до 7 год.вечером вибрався через Горішню браму на Війтівську гору, до родини Кадайських, щоби зложити приобіцяну візиту. По вечері сиділи ми довший час на балконі. Коло десятої почули дзвінок. Пані Кадайська вийшла й по хвилині вернула з Матківським, який дуже зденеровано розповів, що в місті революція. Міліція напала на будинок команди і збомбардувала його ручними гранатами і при тім хтось з старшин убив І. Кушніра. До міліціантів прилучилася запасова сотня у виділовій школі, яку на большевицький спосіб підбурив до бунту якийсь ст. десятник Флюнт. Вінжеж мав також випустити з тюрми в суді всіх злодіїв і дезертирів. В місті тепер все граблять і розбивають, а всіх старшин арештують. Одним словом представив тут цілу анархію... Міліціанти почали тратити голови... Кількох з них зійшлися з Матківським на міліції і вразили, що добре булоби, якби так Вовка притягнути на свою сторону, бо він старшина і фронтзвик, а що більше: він свій чоловік — дрогобичанин, який знає добре Матківського і його послухає і заведе порядок. А що Матківський знав з нашої розмови раню, що я буду вечером на Війтівській горі, прийшов до мене з тою гарною місією.

Представте собі, пане професор, мою ситуацію. Чи було не піти ратувати, що ще можна було охоронити і не допустити противника, чи там большевиків до захоплення міста? Чи було мені не заводити сякий-такий лад, а чекати білого дня? Який тут вихід?! Мені стало шкода нашої праці, яку ми поклали від падоліста, а яка тепер мала бути за одну ніч знищена... Щож було робити? Я й не думав брати команду, чи там провід над міліцією, над тими збольшевиченими стрільцями... Я числив виключно на мені добре знайомих міліціантів, яких була добра половина...

Потім я рішився піти з Матківським до міста. Я мав по словам Матківського вплинути своєю «популярністю» (навіть в збольшевиченої сотні — як мене Матківський запевняв) до заведення порядку, не допустити до дальшого грабунку і дбати, щоби противник не захопив міста. З тим пустився я до міста з Матківським, не думаючи про се, що старшини, побачивши мене між міліціонерами, будуть уважати мене провідником сеї авантури. Але не було часу на роздумування, треба було положити тій анархії кінець. І від сеї хвилини, пане професор, я «замачав пальці» в сей дрогобицький бунт.

Зараз таки на вулиці стрінули ми кількох озброєних від стіп до голови міліціантів, які десь в сусіднім домі розбрóили старшину — рахункового. Сі міліціанти заручали мені, що можу йти спокійно до міста, бо всі люди вже поучені, щоби Вовка не арештувати, а перепускати... Шинок на площі Смольки на-

проти Народного Дому був розбитий, на тротуарі валялися розбиті фляшки, всюди воняло горілкою. Зі середини доходили до нас крики й співі попитих людей. Їх розігнано. Хтось сказав мені, що й Червоний Хрест розбили. Матківський пішов до виділової школи (мабуть випустити арештованих старшин, тепер собі не пригадую, чого я його туди післав), а я з своєю асистентою пішов під Народний Дім, де містилися магазини Червоного Хреста. Застав я тут великий непорядок, порозкидані, пограбовані сорочки і всяку білизну й цілі стоси побитих яєць, які зібрано було з сіл на фронт. Коло кожного розбитого магазину виставив я стійки (для більшої безпеки одного міліціанта й одного з сотні). Ті стійки в разі потреби могли і стріляти на грабіжників. Потім пустився я до ринку.

Тут групами ходили люди — озброєні в старшинські шаблі, револьвери і кріси, сі люди підходили під зачинені ресторани і склепи, пробуючи до них дістатися. Був се подібний образ, як в 1914 році при приході москалів до Дрогобича. Трошки подальше стояли одинцем менше відважні, які чекали на добич. Я казав порозганяти всяких підозрілих людей, а при банках і більших державних магазинах виставив стійку з людей, яких особисто знав і яким було можна сі функції передати. Крім сього повизначував я і сталі сильні патрулі, які мали ходити по вулицях і дбати о порядок. Прийшовши до міліції (в польським «соколі»), запитався я там присутніх міліціонерів, хто те все властиво веде і з якою ціллю? Ніхто мені не міг нічого конкретного відповісти. Дес. Васильців сказав, що цілий сей бунт стався наслідком того, що сотню у виділовій школі підбурив ст. дес. Флонт. Міліція хотіла лише розстріляти от. Грабовенського (який сього вечера був у Бориславі), сотн. Бабяка і чет. Мороза (тим двом удалося скритися)... Тимчасом поарештовано всіх старшин без різниці, випущено злодіїв і дезертирів, які пограбували магазини. Команданта вони ніякого не мають, а роблять самі, що думають, що є добре. На міліції гуділо, мов у вулицю, було велике замішання і поденервування, телефонвання і зношення різної зброї. В одній кімнаті сиділи арештовані старшини. Я приказав випустити зараз всіх старшин і повідомити жандармерію як в місті, так і в повіті, щоби виловила грабіжників. Жандармерія мала дати свій відділ кінноти (під проводом ст. дес. Кішка). Відтак пішов я з кількома міліціантами підпроводити пор. Візерканюка, який мав страх перед бандитами. Жив він на Зеленій вулиці. Допровадивши його до дому, пустився я парком до міста. Час від часу чути було ще крісові стріли, се патрулі стріляли на пострах в повітря, розганяючи зібрані групки людей по вулицях.

Коло костела приступило до мене кількох міліціантів з запитом, що мають відповідати різним містам, які телефонічно запитують, що є з Дрогобичом? Прийшовши на пошту, застав я там міліціанта Угрину, який лучив мене з бажаними інфор-

мації містами. Голосився Самбір, начальна команда, Стрий і, здається мені, Борислав, я відповідав, що тут тепер спокій, що пограблено кілька магазинів, але з огляду на слабкий наш фронт не висилати останніх резерв до Дрогобича, бо рано все буде по старому, в порядку. Притім не подавав я ніякого імені, щоби мене не уважали аранжером сеї революції. Було вже по півночі.

Вийшовши з почти, побачив я по дорозі, що до ринку перетіхало вулицею кілька тягарових авт з робітниками (з червоними хоругвами), мені сказали, що се робітники з фабрики «Галіція», яких хтось спровадив до Дрогобича. Тим стала ситуація ще більше неясною; тепер треба було ще більшої обережності. Змінив я стійки і патрулі, які лишилися аж до білого дня.

Над раном коло 4-5 години появилися на мурах афіші до горожан міста, що власть переняла »Жовнірська рада«. Винувника годі було найти, ніхто ближше не знав, хто був автором. Як мені відтак було сказано, автором мав бути студент Михаць. Читаючи афіші, кожний переходячий набирив переконання, що переворот зробила »Жовнірська Рада«, тобто радянська влада. Я казав позирати ті афіші. Однак йшло се дуже пиняво, а до того вже другого дня коло десятої години вийшли були ще другі афіші з підписом »Жовнірська рада«, в яких взивала нова »влада« всіх до порядку. Я сього Михаця цілу ніч ніде не міг стрінути, а то бувби його вбив. Був тоді такий хаос, що в ній годі було визнатися. От і на тім і кінчиться ціла моя роля в тім нещаснім дрогобицькім бунті...

Я й нині, 1929 р., не знаю, хто заініціював ту цілу авантуру і кому вона була потрібна. Ані судії, які стягали протоколи, не найшли винувників (фейлетон др. Кондрата *Діло* 1929 ч. 159). Я собі лише представляю тепер ту цілу авантуру в такий спосіб. Збольшевичені міліціанти не хотіли йти на фронт, а як пімсту за наказ, хотіли вбити згаданих старшин і, не думаючи про те, що всякі »революціонери« ждуть на заколот в місті. Ст. дес. Флюнт використав ту заверюху для себе, зробив нараду й виручив з цілим мотлохом з тюрми грабувати місто. Комуністична ячейка рівнож хотіла скористати з тої анархії і спробувала завести комуністичну владу в Дрогобичі, тому й спровадила робітників з »Галіції« і розпустила вістку про большевицький переворот в цілій нашій республіці. Але на тім їх панування й скінчилося. Я »мачав пальці« в сей бунт лише так, як Вам повище описав; хронологічно подав я Вам, де моя функція почалася і де скінчилася, так, що я ані не був тим бунтарем, чи провідником бунтарів, ані не вів міліцію проти »моїх товаришів«... Того самого дня попудні сів я на поїзд і на підставі мого отвертого наказу, виставленого командою міста перед 2 днями, приїхав я коло 5 год. вечір до Самбора. Я міг спокійно зараз їхати далше через Рудки під Городок до моєї частини, де міг спокійно обійтися без арешту. Однак я сам, як старшина, бажав бути чистим від всяких закидів і мати чисту совість. В Самборі

зголосився в команді двірця і команді міста (стп. Турка), яка призначила мені в готелі кімнату. Тут чекав я два дні на арешт. Мене перевели до Дрогобича, де списав зі мною протокол хор. жанд. УСС Коник, а опісля от. суд. Частка. Мене посадили до тюрми в суді. Але вже восьмого дня по розсліженні справи не нашли на мені найменшої вини й випустили на волю. Здоровлю сердечно *Др. І. Вовк.*

2 IX 1929

V

Хто був проводирем бунту?

Загальна опінія в Дрогобичі в тому часі вказувала на Матківського, як на ініціатора. З наведеного листа Д-ра І. Вовка випливає, що Матківський знав про задуми міліції, він був між міліціантами, коли бунт вибух, він в імені міліціантів звернувся до пор. Вовка, щоб той завів лад. Догадуюся, що Матківський мав на цілі «тільки» позбутися отм. Грабовенського, сот. Бабяка й хор. Мороза. Але вже в самім початку бунт вирвався йому з рук: проводирем став міліц. Флюнт, який з іншими грабіжниками кинувся рабувати. Між иншим зрабували й склад Українського Червоного Хреста, де було около 2000 пар нової вищої білизни для стрільців в полі. Матківський сгратив владу над бунтарями і просив пор. Вовка, щоб той завів лад. Той став заводити лад, але не опанував розгнужаної товпи: хтось невідомий оголошував, що переймає владу в імені «селлянсько-робітничої ради» (не жовнірської, як подає пор. Вовк). Коли 15 квітня я вийшов рано між 6-7 год. на місто, стрінув Матківського, пор. Вовка і хор. Сояка. Було дивно, всі старшини, яких вчора внарешттовано, а потім випущено,десь поховалися, а тільки сих трох, без старшинських відзнак, я стрінув на місті.

Стрінувши їх, уважав я їх *eo ipso* проводирями бунту. Я спитав їх, що сталося? Чому сталося? І що вони задумали? — але кождий з них збув мене ні сим, ні тим. Спішили кудись, обіцяли зараз прийти до мене... Я скликав нараду на 8 год. рано до гімназії, вислано начальника суду Юліяна Дроздовського й інспектора шкіл Івана Ліщинського до команди міліції, щоб засягнули язика. (Мені не казали йти, бо я попереднього вечера був арештований, моя особа могла дразнити міліціантів). В команді міліції не могли знайти команданта, ніхто не вмів сказати, хто є проводирем. Вкінці прийняв їх Шипайло, учень 6 кл. гімн., як проводир, але й той був переляканий і нічого не знав...

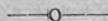
Того самого дня прийшли з фронту відділи УСС, щоб завести лад. Прийшовши до Дрогобича, не звернулися старшини УСС по інформації ані до повітового комісаря, ні до повітової УНР, ані загалом до нікого з українського громадянства, а ловили інформації з вулиці. В обороні ладу і порядку виступив

тепер Сосюх з Лішні. Він подав інформації, що бунт викликало двоє людей (йому немилих) — др. Рудольф Скибінський (голова Харчевої Управи і член УНР) і — я. Нас обох арештовано як проводирів і відставлено під крісами до суду... Непорозуміння виявилось скоро і нас випущено зараз до дому.

Матківський втік до Станиславова, де його арештували. Значалося слідство, але травневий відворот перервав його. Матківський перейшов з нашою армією за Збруч. »В часі відвороту УГА з Денікіном, стрінув я хор. Матківського. Він змінився страшно і зі слів його я побачив, що він жалував свого нерозважного кроку в Дрогобичі« — згадує п. Михайло Левицький (Діло 1929 ч. 175).

Др. Вовк згадує в своїм листі до мене: »хор. Матківський згинув на Україні, зарубаний кавалерією Котовського при наступі комуністів на Винницю, домучений в Чека у Винниці. Оскільки бувби хотів ширити комуністичні ідеї, мав нагоду і поле до попису на Україні, де се було в моді і дуже поплатне. Згинув разом з іншими старшинами героїською смертю за українську справу«.

Шипайло змінив обряд, але його мимо того арештували і тримали між українськими полоненими, де він грав підозрілу роль. Завдяки Божій всевідучості, його розум не був такий великий, як його безхарактерність, тому скоро пізнавалися на нім. Яку кар'єру зробив Михаць, автор проклямацій »селянсько-робітничої ради«, — не знаю.

Коли схочемо зібрати разом причини, що викликали той бунт, то ось вони:

1) Старшини дрогобицької залоги не були рішучі, не творили одного тіла. Докази: отм. Грабовенський носився доти з думкою, щоб роззброїти міліцію, аж вона його роззброїла. Хоч до бунту приготовлювалися кілька днів — розвідка нічого не знала.

2) Залогова була легковірна, безкритична, вірила, що за ціну зроблення бунту, прийдуть большевики, здобудуть Львів і Перемишль і передадуть їх нам. Се в нас загальне: віра в чужу поміч, а не в себе. Як ми були за Збручем, то вірили, що чужинці пришлють нам мерзери — на літаках і ми оборонимось. Сю безкритичну віру в часто майже надприродну поміч чужинців, назвавши я — українська *pseudologia fantastica* в політичних справах. Чи не можнаб про неї написати цілої книги?

3) Державні місця обсаджували без ніякої кваліфікації на основі хіба партійної приналежності. Чи се було тільки в Дрогобичі з хор. Матківським?

4) Безвідповідальність. Лежить купа соломи, а до неї підходить наш брат і запалює, не роздивившись вперед, де та солома лежить, які розміри займе пожежа, звідки віє вітер. Спалахне пожежа, вже горить село, — а наш брат тоді або ви-

претяся всього, або заломить руки: »і хто бубон сподівався?!«
— Так зробили аранжери дрогобицького бунту.

5) Психологія татарських людей. На протязі всієї нашої історії були в нас так звані татарські люди: такі, що вдарили на наші зади, коли ми вели розпучливу боротьбу за існування.

М. Мухин

Народовці 70-тих років XIX стол. супроти Драго- манова

Корнило, син Миколи, Устیانович в своїх „Споминках з пережитого і передуманого“ (які під дещо за вузьким першим титулом „Протоерей Раевський“ вийшли у Львові в році 1884), в сім мабуть найкращім зразку української мемуаристики XIX століття, згадує скількито на початку 70-тих років того століття, було визначних і талановитих людей в українським таборі в Галичині. Він згадує і визначний політичний розум Наталя Вахнянина, великі інтелектуальні і ораторські сили Андрія Січинського, характер Корнила Сушкевича, таланти Володимира Навроцького, Володимира Барвінського і „многих спосібних і горячо-патріотичних людей“. Нашим сучасникам здебільшого не дано нічого знати про сих так високо цінених Корнилом Устیانовичем людей. В ліпшій випадку вони знані як „скрайні реакціонери“ — партійно-радикальна етикета, яку-богатством з перелічених Устیانовичем причепила драгоманівська мафія за те, що вони були противниками драгоманівського нео-москвофільства. Якщо Франко користується широкою популярністю, то лише тому, що його (і то несправедливо) вважають за „свого“ в драгоманівсько-радикальній церкві. Тій самій причині завдячує і Павлик, що його ім'я збереглося для вдячних нащадків знаним і славним.

Одним з тих „многих спосібних і горячо-патріотичних людей“, що їх згадує Устیانович був Мелітон Бучинський, якого кототко характеризує в своїй недавно виданій праці про Володимира Навроцького др. Витанович:

„Мелітон Бучинський, шкільний товариш Навроцького від молодих літ і вірний побратим його до смерті був з усіх товаришів найблизший йому по серці й поглядами. Довголітне їх обох листування се не звичайне просто між людьми явище товариської любови й привязання. Бучинський, людина богата й незвичайно рухлива, від молодих літ сам збирав і видавав гроші на збирання етнографічного матеріалу в Галичині. Збір-

ками його дуже цікавилися наддніпрянські учені, головню Антонович і Драгоманов, від нього теж дістали вони матеріял до своїх історичних пісень українського народу. Студіюючи право у Відні, був одним з найдіяльніших членів і головою „Січі“, вів широку переписку з наддніпрянськими громадянами, знайомив їх з галицькими справами й цікавішими людьми, словом се один з найдавніших ентузіястів ідеї національної соборности, він з перших найревніше промощував їй дорогу в Галичині між молодшими народовцями. Пізніше був адвокатом в Станиславові й визначним, хоч скромним, як і Навроцький, громадським діячем. Помер 1903 року“ (І. Витанович: Володимир Навроцький стор. 26).

Слід зупинитися над деякими моментами обширного листування між Бучинським і Драгомановом, яке складає цілий великий XIII том Збірника Фільологічної секції Наукового Т-ва ім. Шевченка. Драгоманов у тих листах до свого першого галицького кореспондента виступає як яскравий агітатор модерного радикально-соціалістичного москвофільства, пропагатор „великої російської літератури“ і т. п. Незвичайно цікаво те, що Драгоманов, дуже невдало зрештою, намагався зачепити на свій модерно-москвофільський гачок Бучинського через Гоголя. На його нещастя він зле розрахував свій підступ: Бучинський незвичайно добре відчував справжню вартість Гоголя, уважав його перекінчиком.

Драгоманов настирливо спокушає Бучинського „українськістю“ Гоголя. 4-го жовтня 1871 року пише Бучинському Драгоманов про Гоголя таке: „Він усюди zostався українцем по духу, виніс з собою з семі українські чесні ідеали, а з пам'яті про старовину порив до великого... Се плачевне діло, що вплив Гоголя на спеціальну малоруську словесність виказався меншим аніж на великоруську... Дай Боже з Вашої (себто галицької — М. М.) молодіжи вийти наслідникові Гоголя, від котрого нам дуратись нічого, бо се один з найславніших українців і один з найдужчих поетів всесвітніх“ (Листув. Буч. з Драг. стор. 42—43).

Але Бучинський виявляє ливовижну здорову національну відпорність і ніяк на сі драгоманівські принадування „великим українцем“ Гоголем не піддається. В листі з 19 березня 1873 р. до Драгоманова пише про Гоголя так: „Школа Гоголя в наших очах се вітка виростає на дереві привілейованої мови великоруської, серія писателів, описуючих побут малоруський, провінціальний, а не мігши Тацита зробити літератом німецьким — я не стану реклямувати Гоголя для нашої словесности“. (Листув. стор. 294). Про цілу російську літературу Бучинський висловлюється дуже зневажливо. В чернетці одного з його листів до Драгоманова з 1872 року знаходимо такі незвичайно виразні його погляди: „Нам обридло тон сам, що чується з російських полемік і повістей, гумор видається хоробливим, мізантропійним, старечим і тимже мертвецьким, що

видніє з безустих зубів скелета". (Листув. стор. 207). В листі до Драгоманова 15 червня 1872 Бучинський з великим обуренням пише про гоголівського національно-безголового „Тараса Бульбу“ і тутже зазначає, що від гоголівських типів до героїв Шевченка — величезна віддаль: „чого його Січ стояла, чого козаки кровавили голови під Дубном? словом: кукли в зрівнянню з Шевченком“ (стор. 144).

У величезнім листі до Бучинського, якого писав кількома наворотами (лист сей носить дати: 31 січня, 14 лютого, 4 березня 1872) Драгоманов, висловивши безліч своїх типових „чудацьких“ думок, пересилає Бучинському також і свій віршований архитвір „Пісню Київського Славянина“, з якої наведемо кілька строф. Сама „Пісня“ є ганебною перерібкою старої козацької пісні, повної гідності і бойового завзяття:

Гей, Перебійніс, просить не много:
Сімсот козаків до бою,
Рубає мечем голову з плечей,
А решту топить з водою.

Натомісць Драгоманов з тієї стародавньої гордої української пісні зробив таку смиренну і підлу в своїй приниженності і рабській, цуценячій любови до найлютіших ворогів нашого нагоду, „супліку“ до ясновельможних братів—славян:

Гей, українець просить не много:
Волі для рідної мови.
Но не лишає він ко всій Руси
І к всім славянам любови.

Славянській землі! — наша Вкраїна
Середня сестра поміж вами:
Нікому неправди вона не вчинила
І правди бажа між сестрами.

З північною Руссю не зломим союзу:
Ми з нею близнята по роду,
Ми віки ділили і радість і горе
І вкупі приймаєм свободу.

Ти, Русин північний, один із всіх братів
Велике зложив государство;
Нехайже та сила послужить на поміч
Слабішим братам у славянстві!

Но став твою силу на вольній освіті
Краєвій і людській свободі,
Не слухай совітів не важити душі
Зєдинених з тобою народів.

Найулюбленишим аргументом сучасних оборонців пам'яті Драгоманова є те, що, бачите, його ідеї в дечому може трошечки розбіжні з сучасними українськими, були дуже типовими і цілком природними для свого, себто драгоманівського часу. „На превеликий жаль“, так воно не було. Драгоманівські ідеї найменше відповідали настроям його сучасників: серед своїх сучасників Драгоманов počував себе білим круком, щойно серед нащадків знайшов він безліч невмиручих адораторів. Але не будемо зупинятися

на сьому місці над такими справами. Для аматорів драгоманівщини можемо лише коротко подати такі дати: рік 1863: Чубинський пише „Ще не вмерла Україна“, рік 1872: Драгоманов пише „Гей, українець просить не много“, рік 1880: Франко пише „Не пора, не пора“. Сі три дати досить близькі до себе, всі, можна сказати „драгоманівські“, але ані „Ще не вмерла“, ані „Не пора“ не мають в собі нічого драгоманівського. Отже при чому тут доба, сучасна Драгоманову? Вона тут рішуче ні при чому. Натомість незнання її, як і взагалі повне незнання і навіть невизнання нашого минулого — от що являється справжньою причиною тріумфальної аргументації стількох приклонників пам'яті автора „Гей, українець просить не много“.

На се натхиене „Посланіє“ москвофіла Драгоманова, який нарешті одкрив своє справжнє лице, певно не без вагань, про що свідчать вічні відкладання висилки сього „Посланія“ у віршах і прозою, відповів Бучинський листом до Драгоманова дня 29 березня 1872 р., який разом з чернеткою займає в XIII томі Збірника Фільол. Секції Наук. Т-ва ім. Шевченка, де уміщене листування Бучинського з Драгомановом, аж 15 сторінок. В сьому листі Бучинського читаємо між иншим визнання того, що вже і перед одержанням сєї драгоманівської сповіді йому, Бучинському, було не цілком по дорозі з Драгомановом: „З ненависти проти теорій для теорій ухилився я до нині на остре з Вами гнати, думаючи, що диференції між поглядами Вашими а моїми не здвигом теорій, а по конкретних фактах залагоджу“. Далі він переходить до розгляду драгоманівських проповідей, зокрема гостро зупиняючися на аналогії Гоголя: „Теж тичиться і до ліберальних теорій, незачіпаючих о жизнь, тої науки для науки, теж саме і етнографічної праці в Росії, під її ж егідою і ласкою, й їй на здоровля і на корму і славу грядущим Гоголям. Тут і про Гоголя моя гадка: зачисляю його до тих гермафродитів по народности, що забравши талан народний питомий, перенесли його в табор чужинецький. Він і многі, не спізнавши свого становиска серед народу питомого його ж силою і поглядом свіжим стали робити реформу на чужім полі, в товаристві ніякім і неживотнім: винародовлених спаношених (недоуків) півголовків. Одностайний він з перфугами (перекінчиками — М. М.) нашими“ в табор чужий, от нпр., „як Мальчевський, Залеський, Чайковський, також великі таланти і народні ізроди“. Від Гоголя Бучинський переходить і до розгляду надісланої йому Драгомановом „Пісні київського славянина“: „Пристаю до „Пісні Київського славянина“. Про клявзулі і застереження як: „но не лишає він ко всій Руси... любови“, „просить волі“ (в кого?), а вже про замішане „русин“ „руський“, „близнята по роду“ на взір — різнообразіє одного—(?) в нас ся програма не піднялаби в гору й на волю духа, так само як паде нам з рук „Тарас Бульба“

після ядерної поживи, що ми засмакували в Шевченка". (Листув. стор. 115—130).

Читаючи ніким певно з належною увагою, якщо не рахувати кількох нечисленних дослідників, не прочитані листи забутих і занедбаних Навроцького, Бучинського, Окуневського і інших кореспондентів Драгоманова, не можеш з дива вийти, які се по українському дійсно гарні листи, які в них добрі й розумні українські думки і скільки чудесного вогнистого українського почуття палає в листах тих давно забутих Україною людей! А головне: які в тих людей нормальні українські думки, нормальні і для свого і для нашого часу, нормальні для українського думання взагалі! Натомість якій безконечно погані, і думками і мовою і всім чим хочете погані листи Драгоманова! Так безконечно прикро стає, що сих людей ми не знаємо; хочеться відвідати їх самотні й опущені могили і схититися перед ними в спізненій пошані...

Щоб скласти хоч пізні вінці.

(Лесь Українка)

Взяти хочби й листи Бучинського. Як вони вражають своєю українською свіжістю і щирістю поруч з ліберальною московською канцелярщиною Драгоманова. А ось хочби й незвичайно барвиста характеристика галицько-угорських тогочасних москвофілів, утриманців попа російської віденської амбасади Раєвського, через якого московські рубрики „славянсько-благатварительнава комітета“ котилися в кишені Фенцика, Наумовича та інших Дідицьких: „Общество „Русская Основа“, рекрутоване через душегубців під Раєвським з галицьких ренегатів і угорських туманів в ім'я конфузної руськості і дотичних фондів благодетельного комітету". (3 листа Бучинського до Драгоманова 25 січня 1872).

Влітку року 1876 Мелітон Бучинський писав Олені Косачевій-Пчілці про Драгоманова і себе: „З братом давно не переписуюся, бо зараз мені ясно стало, що не інтересна йому була переписка з партикуляристом" (себто з сепаратистом, націоналістом).

* * *

Слід зіставити се, що Драгоманов писав в тих роках, скажемо, Бучинському, з тим, що він писав у своїх публікаціях і в листах хочби й своїх приятелів-москалів чи змосковщених українців.

В свій у Відні виданій першій еміграційній брошурі — „Па вапросу а маларускай літературе" Драгоманов писав такі класично „вернаподданнічеськіє" супроти т. зв. всерассійства заяви, як низше наведена:

„Щож торкається так званого малоросійського „козакофільства", стремління відновити гетьманщину, і державного малоросійського сепаратизму,—одним словом, „мазепинського українофільства", як висловлюються деякі високо поставлені особи, — то про се може бути мова лише з боку людей або

поверхово знайомих з справою, або явно-злосамірених брехунів. Цілком природна і дуже цікавим способом виявлена роки 30—40 тому ідеалізація козацтва й гетьманщини і стремління надати „державно-правний“ історичний характер природному малоруському сепаратизмові, — пам'ятником чого служать Історія Руссів Псевдокониського і деякі, хоч зовсім неосновні, твори Шевченка, — тепер річ остаточно пережита усіма освіченими малоросами“. (Драгоманов: По вопросу о малорусской литературѣ, Вѣна 1876 стор. IX).

Не вважаючи на всю категоричність сих тверджень Драгоманова ми не схильні їм вірити. Нам здається, що він дуже міцно викривлює історичну перспективу на користь своїх „всеросійських“ переконань і почувань. Справа не стояла так блискуче для російської державности, як се намагався представити Драгоманов. Докладніше займатися вивченням цього питання за браком місця не можемо, але коротко зауважимо, що ближшим до історичної правди є свідощтво одного органу, який всеж у порівнанні з Драгомановом мав ту добру сторону, що був бодай отвертим, незамаскованим ворогом. Ми маємо на увазі одну статтю в київськiм журналі „Вестник Юга-Западной Россіи“, який в своїй полеміці з органом тогочасних молодих львівських націоналістів „Мета“, висловився 1863 так: (подаємо в скороченні) „Коли прилучити до цього деякі рештки непорозуміннь, посіяних між москалем та тубильцем, які в традиції збереглися досі, та ту антипатію, яку снагаються викликати в душі малороса до москаля хахломани, що стало нашіптують тубильцеві про його неволю під ярмом Москви проте, що москаль йому цілковито чужий, то виявиться, що і там і тут в масі народу вже тліють іскорки сепаратизму, що при першій політичній бурі можуть бути роздмухані прожекторами гетьманщини в пожежу. Якою малою і якою віддаленою не булаб, може бути, ся небезпека, але та аксіома, що вона існує, що усунути її треба, доки вона мала і віддалена, що гасити пожежу, розжевлену бурею, тяжше, аніж затоптати іскру, що тліє під попелом і що при нашій бездіяльності, іскра сепаратизму, видобута ще Шевченком, роздмухана перенесенням його останків у Малоросію, може нам наробити — раніше-пізніше — чимало зайвих турбот“. („Вестник Юга-Западной Россіи“ Київ 1863 X: „Кое что а хахламанскам журнале „Мета“ атд. III стор. 13).

Історичним завданням Драгоманова і тих, що з ним, було саме гашення тих іскор сепаратизму і ненависти проти Москви. Свое історичне покликання і Драгоманов і драгоманівці виконали: року 1917, коли нарешті все було чи мало бути так, як передбачав „Вестник Ю. З. Россіи“ і з іскор мала повстати величезна пожежа — прийшла драгоманівська Центральна Рада і сей колективний і многоголовий Драгоманов разом, з своїми не менш драгоманівськими виконавчими і помічними органами, як то: Генеральний Секре-

таріят, Генеральний Військовий Комітет, Центральні Комітети партій Соціал-Демократичної, Соціал Революційної і Соціалістів-Федералістів, створивши великий хінський мур обскурантизму і десятиліттями плеканого канонізованого драгоманізму, не допустили, щоб повалити, щоб знищити російську зверхність на Україні. Вони з завзяттям гідним кращого примінення тупо і злобно поборювали найменший прояв українського самостійництва від весни року 1917 до початків року 1918, а коли вони з великим болем серця побачили нарешті себе примушеними оголосити акт ненависної їм самостійности, то було вже пізно: обезброєна сією мафією ворогів української самостійности, Україна впала протягом дуже короткого часу легкою жертвою насіх виражених з російських центрів, Москви і Петрограда порівнююче малочислених загонів червоної гвардії. Пізніші події вже ніколи не давали такого довгого періоду, який бувби подібний до початкового періоду революції, коли протягом понад десяти місяців, від початків березня року 1917 до початків наступного року, отже протягом мало не цілого року, під впливом початкового параліжу і дезорієнтації росіяни не в стані були робити поважніших перешкод навіть такій справі, як творення українського війська. Спочатку Міхновський, великий, але занадто самотний проводир українських самостійників опанував навіть перший, ним zorganizований, всеукраїнський військовий зїзд (травень 1917), але соціал-демократи зручним демагогічним маневруванням знищили всі наслідки праці Міхновського і його однодумців — молодих українських старшин і козаків — і віддали українські військові частини на поталу московського хаосу, який закінчився — тріумфом большевиків.

Але вернімся до вже згаданої першої драгоманівської еміграційної брошури, яка, рівнож як і ціла драгоманівська діяльність, від року 1876 до 1917 давала такі величезні зиски і відсотки для російського імперіялізму з величезного капіталу — Драгомановом створеної української дезорієнтованости і розгублености серед густого лісу московських демократично-ліберально-поступово-соціалістичних оман і фальшів, в який завів українську політичну псевдо-еліту новітний Іван Сусанін — Драгоманов. Історична роля Драгоманова цілковито подібна до ролі Сусаніна з опери Глінки, хоч кінець його зовсім не подібний до смерті Сусаніна, що гине від шабелъ ворогів московського царя...

В тій самій брошурі він писав також: „укаинофильство есть проводник и органического панрусизма, поскольку наша Малороссия Украина органически связана с Великороссией...“ (Драгоманов: По вопросу о малорусской литературе, стор. 47—48).

Редакторів-видавців „Вестніка Європи“ проф. Стасюлевичеві, який друкував у рр. 1870-75 дуже багато російських писань Драгоманова на сторінках свого петербурзького що-

місячника писав Драгоманов м. и. таке: „Са време Вамі“ себто: „З часом, коли Червона Русь повернеться під крила рідного орла, згадають і нас з Вами“. (Наведено в ряду інших листів Драгоманова до Стасюлевича в п'ятому томі оголошеної проф. Лемке кореспонденції проф. Стасюлевича під назвою „М. М. Стасюлевич і єго савременнікі“ СПб 1913*). В тих самих листах знаходимо на адресу українського руху такі щиро постишівські перлини, як „гідра українофільства“. Що се власне має значити? Чи се мають бути лише „язикові помилки“? Чи сі вирази свідчать про якісь глибші настрої Драгоманова, який саме в тих листах відкриває своє обличчя, звичайно так старанно закрите? В сих висловах він цілковито, стовідсотково зливається з „словесністю“ найзвичайніших україножерних гієн з фахово-протиукраїнських органів старої імператорської Росії, як „Кієвлянін“ з його незабутніми Юзефовичами чи „Новое Время“ з його шефом Ал. Суворіном. На се листування Драгоманова з Стасюлевичем малиби звернути пильну увагу ще в рік оголошення сього листування — року 1913: був ще час перед грізними подіями світової війни вирівняти український національний фронт, викинувши завчасу зігнулу драгоманівщину з корабля сучасности, прояснити ідейну атмосферу, як любили висловлюватися передвоєнні інтелігенти. Але навіть публікація листів до Стасюлевича не принесла ніякого прояснення. Рецензували сю видатну появу в українській пресі такі рецензенти, які були по самі вуха втягнені в драгоманівську гру, а противники драгоманівщини, занадто вичерпувалися в нерівнім бою з переважаючими силами противника — драгоманівсько-опортуністичною пресою, значно багатшою і впливовішою від самостійницької, як не добралися своєчасно до сих листів.

Доводится звернути увагу на те, що писав у своїй автобіографічній записці, в пост-скрипті до неї Кость Михальчук щодо діяльності Драгоманова в перші місяці по від'їзді за кордон в році 1876; саме слід згадати те, що замість заснувати український журнал, він в перші місяці своєї еміґри цї виступав з статтями в стасюлевичівському „Вестнику Європи“, в яких аж занадто посувався в своїх „ліквідаційних“ плянах.

Нарешті слід вияснити, як ставився Київ до тогочасної продукції Драгоманова. В спогадах найстаршої доньки проф. Антоновича, Ірини, знаходимо досить виразне освітлення становища киян. Сей київський свідок пише:

„Гірше повелася справа, коли появилися за кордоном брошури Драгоманова: „Як наша земля стала не нашою“, „Туркі внутренніє і внешніє“, і журнал „Громада“... Київська

*) Сей вельми цікавий вираз ужив Драгоманов у своїм листі до Стасюлевича, точна дата якого знача лише приблизно — січень 1873. (Лемке — Стасюлевич і єго савременнікі — т. V стор. 205).

Громада... була збентежена появленням брошур і органу Драгоманова. В переднім слові до „Громади“ Драгоманов під враженням анархістів-федералістів завів на власну руку їх програмові ідеї також і в програму „Громади“; всі дальші його статті і окремі брошури також наскрізь були перейняті соціалістичними ідеями. Вони викликали в колах громадян велике незадоволення. Памятаю, скільки нервувався та хвилювався батько, читаючи всі ті публікації, скільки посилав докорів на адресу Драгоманова і часом дуже гостро висловлювався проти його політики. Анальогічні погляди висловлювались і багатьма іншими членами київської Громади. Тільки група М. Лисенка співчувала Драгоманову і се викликало в Громаді часом гострі суперечки“. (З споминів Ірини Антоновичівни. Україна 1926 — IV стор. 130-31).

* * *

Недавно появилася праця дра Іллі Витановича — „Володимир Навроцький (1847—1882). Перший український статистик-економіст в Галичині на тлі своєї доби“. Вона дає річевий перегляд взаємовідносин між Навроцьким, почасти й іншими тогочасними галицькими народовцями і Драгомановом. Характеризуючи листування Драгоманова з Навроцьким, Витанович пише: „В перевазі — їх листування має тон спокійний і відноситься до взаїмних інформацій в справах літературних, головнo в справах редагування „Правди“, на яке Навроцький має великий вплив і з заслання. Він з заслання весь час посередничив у зносинах Драгоманова з „Правдою“ також з того приводу, що в редакції у Львові ніхто не міг читати рукопису Драгоманова, не було кому переказувати праць Драгоманова з чужих мов, а також посилала редакція до Ряшцева Навроцькому праці Драгоманова перед друком до оцінки, бо ніхто не визнавався так добре, як він, в порушуваних там питаннях, тим більше, що часто вони були досить драстичні, а то й противні галицьким народовцям. Через те проволікався часто друк праць Драгоманова в „Правді“, редакція додавала свої коментарі, а се лютило Драгоманова щораз більше, аж доки не довело до розриву галицьких народовців з Драгомановом, хоч Навроцький, прихильник здорової, розумної критики, довго старався зберегти співпрацю Драгоманова в „Правді“ й успокоював обі сторони“. (Витанович стор. 36). В сім викладі др. Витанович значно звужує причини розходження між галицькими народовцями і Драгомановом. Справжня причина була та, що з Драгоманова що далі то все більше виходив на верх панрусизм, з яким народовцям, сим противникам москвофільства, ніяк не було по дорозі. Далі сам Витанович пише про „тодішні думки його (Драгоманова — М. М.) хоч щирої та роздвоєної душі, якої й не могли зрозуміти галицькі народовці, та й на яку так часто нарікав Франко“. (стор. 37).

27 XII 1872 Драгоманов пише листа Навроцькому, в щиро постишівському стилі... Гостро ганить за те, що в Галичині

ізза „панрусизму“ і „панславізму“ робиться крику більш ніж треба. Нарешті в певнім місці листа... перестає бути українцем і перетворюється в москаля: „Се писав я, як українець. А тепер буду говорити яко українець і росіянин, — що не є синонімом москвича. Поки ви будете лаять Каткова і компанію — я тільки сказавби вам: киньте се діло, бо ви не знаєте його як треба, для того і не зможете і вилаяти його як треба... Коли ви почнете лаять наш уряд — скажу теж саме, прибавивши, що він вас не чіпа. (А викликання москвофільства в Галичині хіба свідчить про невмішування російського уряду в галицькі справи? — М. М.). А коли ви всю Росію будете малювати як „Москву“, та ще й „загребущу Москву“, — то тут вже треба прямо сказати вам, що ви не знаєте, про що говорите, бо й справді у вас нема не тільки книг і журналів, но навіть всіх газет, котрі характеризувалиб усе духове життя російської громади... Придивившись добре до літератури в Росії, ви побачилиб, що в ній швидше найшлиб союзника, аніж ворога... бо література ся по ідеям демократична, по манері критична, по мові живо народня... Яко росіянин радби я був більш енергичному виступу галицьких народолюбів на реалізм і критику позитивну в поезії й літературі, на лібералізм і демократизм в соціальних і політичних ділах“. (Наведено у Витановича, стор. 38). Далі Витанович переходить між иншим до розгляду первісно в італійській мові Драгомановом видрукованої праці „Український літературний рух в Росії і Галичині 1798—1872“, яку з своїми критичними заувагами переповів Навроцький в „Правді“ за р. 1873. В сій статті, як пише Витанович, Драгоманів уважав, що література українська на Наддніпрянщині мала сповнити лише ролю для „домашнього обиходу“ й рівнятися льокальній народній московській. Українцям не треба відриватись від Росії не тільки політично, але й морально, не кидаючи спільного даху — російської літератури, розвивати в приязні з великоруською, народню українську. Галицькаж література, яку Драгоманов відділяв від української, придніпрянської, мала для Галичини сповняти й ту ролю, яку, по його теорії, для Придніпрянщини сповняла місцева українська й ролю спільної „російсько-європейської літератури“. Навроцький, передаючи зміст уже першої праці Драгоманова, виступає „проти деяких українських патріотів нашого часу, до котрих і п. Україно (псевдонім Драгоманова під італійською працею) належав здається, котрим богата, усею потугою зцентралізованої на півночі держави підпирана література великоруська не допускає самостійного, мужеського погляду на питому мову й свою власну літературу, а спонукує їх ставляти дивну теорію якогось февдального порядку між літературами і мовами двох народностей“. (Наведено у Витановича стор. 39-40). В сих мужних заувагах Навроцького в „Правді“ особливо глибока думка про „бабськість“ всіх концепцій Драгоманова, в тій рахубі і широросійської

ідеї про підпорядкованість української літератури — російській.

Нарешті Витанович наводить м. и. уривки з листів Драгоманова до Навроцького з 29 IV та 26 VIII 1873, в яких постійно протиставляється формальному націоналізму, вважаючи, що „націоналізм тільки тоді й міцний, коли на космополітичних основах поставлений, — національна партія тільки тоді може считатись слугою прогресу, коли її ідеї і дорога зливаються з дорогою передової всесвітньої партії... тому вважає, що успіх може мати український рух тільки в союзі, або хоч в союзії з космополітичною демократією, котрої російська (а особливо великоруська) молодіж є одною з немалих груп... „Тому Драгоманов протестує, щоб „Правда“ ганила всю Росію. „Уряд попів, панів і т. д. — рвіть, коли хочете і скільки хочете. Але ось біда, — що як тільки хто у Вас Росію лає, так зараз своїм пишається“. (Наводжу за Витановичем стор. 40).

Драгоманов підчас свого побуту перший раз за кордоном (роки 1870—1873) скорше всього уважав себе за висланника поступової Росії, хоч для сього він не конче мусів мати „імперативний мандат“ від якоїсь групи т. зв. поступових чи ліберальних москалів. Деякі звороти його в листах до Стасюлевича можуть управнити припущення, що справа стояла більш оформлено, що якийсь зговір між ним і приятелями Стасюлевича (Пепін, Орест Міллер, тоді ще Ал. Суворін) міг бути*). Завданням Драгоманова було привести Галичину „к общему для всех парядочних людей в Расіи“ поступово-ліберальному курсу, як він нераз пише в листах до Стасюлевича. Взяти хочби ще й такий вираз: „Пусть он („Вестник Европы“, журнал Стасюлевича) делает дело здаровава абрусенія галичан“ з його вересневого листа року 1874 до Стасюлевича (Лемке: Стасюлевич т. V стор 212). Зрештою, колиб і такого зговору не було, все одно Драгоманов діяв так, неначе зговір був. Якщо він в пізніших роках змякшив свою „общерусскость“, то не тому, що він програмово від неї відмовився, а тому, що з свого гіркого досвіду з Бучинським, Навроцьким і иншими галицькими народовцями міг побачити, що з сими „мазепинцями“ треба бути значно обережнішим. Отже, не змінюючи програми, він змінив, злагіднив лише свою тактику, і не пхався відразу з своїм „фсерасійським патріотизмом“ (з листа до Стасюлевича, 14 лютого 1873 Лемке т. V стор. 207), ані з своїм „ширим уніонізмом“ — инакше кажучи „єдиноне-

*) „Асобенна палезна било привесті в гармонію галицкое украино-фільство с нашим общім „порядочним людям в Расіи ліберальним на-правленієм“. Мене па времена кажется, что провіденіе предназначило мне палажить адін із камней для такой связи“ писав Драгоманов до Стасюлевича в жовтні року 1872, як усталив видавець архіву Стасюлевича, проф. Лемке (т. V стор. 203).

деліствам", як він не раз величається перед Навроцьким та Бучинським*).

В листі до Остапа Терлецького з 20 червня 1876 року Навроцький писав дуже тверезо про майбутній драгоманівський журнал „Громада“:

„Відома річ, що беззглядний соціалізм і беззглядний націоналізм виключають себе взаємно. Сього Вам доказувати не треба. Соціалізм є рідною дитиною космополітизму і для того ворогом всякої національності. А крім сього космополітизм має рацію тільки при вічній згоді поміж народами, а в поодиноких народів тільки тоді, коли вони великі, сконсолідовані і цивілізовані. Всього того ми не маємо, тому не можемо кидатися в руки беззглядного соціалізму. Питання: як та конечна для нас згода між тими двома остаточностями дасться перевести. Скільки ми можемо жертвувати для соціалізму, щоб він не станув на перешкоді народности, се значить до консолідації та освіти. Що думає почати „Громада“? Чи гадає пропагувати крайний соціалізм космополітичний тим самим із виключенням всяких зглядів на народність, чи противно схоче боронити також інтереси національні, а коли так, — то як далеко буде поставлено соціальне питання понад інтереси народности, або навідворот“. (Див. працю Витановича про Навроцького стор. 77). В листах з 28 лютого й 31 липня 1876 року Навроцький рівнож, як подає Витанович, з пересердям застерігався в листах до Драгоманова проти самих теоретичних спекуляцій проти „виставлювання на перший план таких надуживаних термінів, як соціалізм і т. п.“

Між иншим на сім тлі розважань Навроцького на тему першенства національного чи соціального елементів в програмових питаннях (проблема, яку дещо пізніше висував Житецький, як ми про се вже мали нагоду писати, і розв'язував її так само як і Навроцький — себто даючи першенство справі національній) варто зазначити одно цікаве місце, на жаль за коротке, з листа Драгоманова до Павлика з 5 липня 1890. („Переписка з Павликом т. VI стор. 55), яке кидає трохи світла на невияснену ще досі у всіх деталях історію засновання жєневського драгоманівського органу „Громада“. В сім своїм листі Драгоманов пише: „Повернувшись з Шезієру застав у Подолинського і Вас готову програму журналу „Україна“ і тільки добивсь переміни імені (чого тепер простити собі не можу) і потім помякшення програми“. Отже з тих слів самого Драгоманова виходить, що Подолинський і Павлик мали на увазі назвати журнал іменем нашої батьківщини, Драгоманов же „добився“ зміни тієї назви на „Громаду“, що звучить дуже по загальнолюдському і майже комуністично. На

*) „Я ширии уніоніст, т. є. федераліст, а не сепаратист, ні в політичній, ні в культурній“ — писав Драгоманов до Бучинського з Фльоренції дня 17 січня 1872. (Переписка з Бучинським. Л. 1910 стор. 77).

жаль не подано, в якому саме сенсі помякшив програму Драгоманов, але судячи по зміні назви, помякшив програму саме на відтинку національним.

Др. Ілля Витанович в своїй праці „Володимир Навроцький, перший український статистик і економіст в Галичині“, досить докладно розглянувши взаємовідносини між сим несправедливо забутим і рано вмерлим (1847—1882) видатним українським патріотом і економістом та злим духом українського руху Драгомановом, завважує, що „не поділяв Навроцький віри Драгоманова в поступовість російської молоді, яка „вийшла поза межі національності на широке поле загального прогресу, тоді, коли інші словянські молоді партії застоялися в тих межах“. Цілком природно, що українець Навроцький, який не дав запаморочити себе ідеями Драгоманова, не міг, органічно не міг пристати на типово, зразково московсько-месіянстичні ідеї Драгоманова („руський народ боганосець“ класичних московських месіянстів у Драгоманова заступлений варіантом дуже до сього близьким: „руський ліберал правдоносець“...) не піддався драгоманівському мітові „поступовости російської молоді“. Між иншим Витанович наводить ряд цитат з статті тогож Навроцького „Наша теперішня постать“ (львівська „Правда“ річник XI чч. 17-19), які яскраво окреслюють справжню ролю Драгоманова в українському русі 70-тих років минулого століття в Галичині. Навроцький висловлювався так: „Драгоманов обзивався до нас не в ім'я України, не як земляк, він обзивався до нас в ім'я російського прогресу“... „Україна, земляцтво, патріотизм український — стояли (у Драгоманова) на такім заднім пляні, що їх видко не було. Не то що! Се все виглядало йому як страшна застоялість, недалеко обскурантизму — хоч мов на збитки нам народовцям підписувався українцем“... „Розводити в нас прогрес на основі російської культури була страшна фікція з його сторони“ (Витанович, наведена праця, стор. 79).

Царська Росія тримала при своїм посольстві у Відні незвичайно зручного і влізливого пропагатора панславизму і панрусизму, протобра Раєвського, який відіграв першорядну ролю в створенню і розвитку москвофільства в Галичині. Визначну ролю відіграв своїми подорожами і листуванням також московський професор Михайло Пагодін. Але про ролю тих двох, Раєвського і Пагодіна, принаймні всі добре знають, в той час, як про цілком анальогічну ролю Михайла Драгоманова, хоч він і робив те саме, що й Раєвський і Пагодін, дарма, що не „во славу“ царської а ліберальної Росії (яка між сими двома Росіями істотна ріжниця? — мабуть таки ніяка) знали в минулім лише вибрані одиниці, нащадки про се вже зовсім нічого не знали.

В обличчі такого негативного ставлення Бучинського і Навроцького до репрезентованої Драгомановом ідеї реформованого панрусизму досить дивно виглядає основна теза но-

вітних оборонців Драгоманова, що він мовляв, був дуже типовим для свого часу, а тому не можна його критикувати з погляду теперішності. Сучасні йому Навроцький і Бучинський дивилися на нього так само, як дивимося ми. Отже пощо всі ті жонглювання „тогочасними умовами“ для яких, мовляв, Драгоманов був цілком добрий й нормальний? Він все був аномальний для українських умов і українського ґрунту. Друга річ, що для російської пропаганди на Україні він не був аномальний. Але се вже зовсім інша справа.

Всеж досить великі спустошення в українських рядах драгоманівщина починала робити вже тоді, хоч розмірів ще не таких великих, як пізніше — наприкінці ХІХ століття, зокрема на Наддніпрянщині. Але і в Галичині драгоманівщина принесла чимало злих овочів: пригадаймо хочби й те, як року 1919 такі випробовані і високо-кваліфіковані драгоманівці, як Панейко і Томашівський з Парижа диктували щиро-драгоманівський крок диктатурі ЗУНР — йти на порозуміння з армією Денікіна.

Один визначний український діяч „народовець“ вісімдесятих років Дамян Гладилевич писав до Кониського 14 XII 1884 р.: „...Драгоманов, котрий вкинув в болото ідею національності і під неясним якимось указуванням гуманізму зворушив многих, іменно молодших, людей, — котрі і голосно (і у Вас і у нас) голосили ничтожність народности, — не даючи однак нічо наглядного в замін. Драгомановщина завдала нам удар великий, бо вона викликала байдужість, нехтуючи народню ідею, а стаючи на полю інтернаціоналу, відчувала многих здібних робітників своєї народній ідеї“. („Україна“ — 1927 III стор. 36, 38).

Варто зазначити, що до кінця свого життя Драгоманов був бойкотований більшістю галицької суспільности, з молодю включно. З споминів Юліяна Бачинського про зустрічі з Драгомановом на початку 90-тих років бачимо, що українська тогочасна академічна молодь трималася супроти Драгоманова одиноко додільної тактики — повного бойкоту. Про свою тогочасну віденську зустріч з Драгомановом Ю. Бачинський пише: „Вражіння зробив на мене дивно симпатичне. Та лагідність лиця, очей, легкі рухи рук зразу здивували мене. Видався мені наскрізь добрим чоловіком.“

Слідуючого дня я прийшов в умовлений час до каварні і там застав вже Драгоманова. Сидів при столику під деревом в городці перед каварнею і ждав мене. Мене здивувало, що сидів сам, що нема коло нього нікого з січовиків. А в каварні, в середині, бачив я їх через отворені двері — сиділо їх там досить, при столиках, читали часописи, жартували, деякі грали в білярд. І опісля, коли я ще сидів з Драгомановом, пючи „чорну“, ніхто не навідався до нього, — прийшло ще кількох січовиків до каварні, і з них ніхто не присів, — а всі, що приходили і відходили, лише крадькома озирались

на нього, — видно було, що всі знали, що то Драгоманов, та всі його оминали. Мені було дивно і якось стидно, але я скоро зрозумів, що се значить: хоч все те були бундючні віденські січовики, то все таки сини галицької Рутенії, котру так безпошадно розшарпував той — смок, той — там під деревом... В Тіркешшанд-Реставраціон, як в полудні, в каварні Корба, так і тепер на тім комерсі, ніхто з галичан не забавив познакомитися з Драгомановом, хоч я звертався з тим до декотрих з них, і всі оминали стіл, при котрім він сидів, і лише зіпід ока озирались на нього, як на прокаженого. І видно було, що всі його боялись і всім було якось ніяково, що він до них прийшов...

Я післяв скрипт (Україна ingredienta) Драгоманову і за якийсь час дістав від нього відповідь. Та се, що я від нього дістав, перейшло всякі мої побоювання. Мене якби окропом обляло. Драгоманов переходив скрипт, стрічка за стрічкою, і раз-пораз закидував мені або невірність поданих фактів, або фальшиву інтерпретацію подій, або нелогічність розумовання і т. д., що разом складалось на одно, що ціла „Україна ingredienta“ то один великий нонсенс“. (Юліян Бачинський: Спомини про Драгоманова, Вістник Союзу Визволення України 15 VIII 1915).

Значно краще для історичної долі нації булоби вчасніше нищення ідей Драгоманова, в перманенції до світової війни. Тоді не булоби тої буйности драгоманівщини, яка нестримним потоком розливалася по Наддніпрянщині через наших пресових льордів, українських Ротермірів та Бівербруків, проф. Грушевського та Є. Х. Чикаленка, які в своїх найпоширеніших і найавторитетніших українських пресових органах передвоєнних „Літературно-Науковім Вістникові“ та „Раді“ допускали лише драгоманівське трактовання української справи, які весь час лише про зговір, порозуміння української демократії з демократією російською говорили й мріяли. Вони затаювали — і затаїли — перед довірливим українським загалом одну дуже неприємну для їх м'яких сердець правду: про безкомпромісовість історичного українсько-московського конфлікту, який виключає всяку можливість порозуміння — всяку драгоманівщину.

П. Талан

Шевченкова „Катерина“ і коментатори

В останнім часі преса — *Новий Час*, *Наш Прапор* — присвячує чимало місця роботі „пейсатой політики“ на галицьких землях.

— Але в нас, дякувати Богу, нема тієї зарази, — каже до мене один з пан-отців.

І я так думав. Та ось день Шевченківського свята нагло розвіяв наші категорії думання. Почалося свято тихо-мирно, скінчилося „благоденствено“, і ми, щасливі, верталися до дому. За нами — велика громада молоді, що голосно висловлювала свої „концертів“ вражіння. І ось чуємо:

— ...Не слухайте його! Шевченко сказав ясно: „кохай-теся, чорнобриві, та не з москалями!“...

— Ти — дурак!.. ти розумієшся на тім, як вовк на звіздах, — запищав дрантивий, але „високий“ тенорок у відповідь першому. Ти попроси свого тата, най він тобі прочитає отого Шевченка, що написав Сімович! Там, для таких дурнів як ти, в примітках, розжовано й пережовано, тільки лайка! Розжовано так, що Шевченко забороняє кохатися не з тими москалями, — що ти плетеш, — а з москалями-салдатами, — таки нашими! Він казав обняти всіх братів-пролетарів, яких дурають такі фашисти, як ти!... (Дальше нецензурна лайка).

— Го-го!.. Ха-ха-ха! — Заревіла „громада“. І попливла в темряву ночі Бог-зна з чийми „переконаннями“: чи отого „фашиста“, чи отого задурманеного „пейсатим фронтом“ „пролетаря“.

Давно се було, як я уперше перечитав оті „пояснення“ до *Кобзаря*. При зустрічі з одним редактором, питаю:

— Читали?..

— Читав!..

— Ну то спростуйте! Також не можна!..

— Е, пане дію, добре вам говорити! Обставини!

Десь в 1934-35 рр. друкується в *Дзвонах* ряд статей „Шевченкознавця“ про „вплив біблії на мову Ш-ка“*).

Повторюється точнісінько такаж історія з двома іншими редакторами.

— Не можна! Обставини!

Але вернімося до „пролетаря“. Щоби не залишити його голословним, перечитаймо інтерпретації до Шевченкової *Катерини*. (Див. *Кобзарь*..., з поясненнями і примітками Д-ра Василя Сімовича. Катеринослав-Камянець-Ляйпциг 1921):

Приміт. „3) Москалі-салдати, вояки: назва пішла з того, що хто пішов було в вояки, вертався москалем, так його там на москов-

*) Про се іншим разом напишу докладніше.

ське перероблювали". (Підкр. мої. П. Т.). Знаю *Катерину* на память, але читаю ще...

Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з Москалями,
Бо москалі — чужі люде,

.....
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине;
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине.

А дальше: Катерину питає мати:
Що, весілля, доню моя?
А деж твоя пара?

.....
В Московщині, доню моя!
Ідиж, шукай
У Москві свекрухи!
Будь щаслива в чужих людях,
До нас не вертайся.
Не вертайся, дитя моє,
З далекого краю!

Словом ціла поема сповнена по самі вінці москалями (росіянами!), — чужими людьми та далекою чужиною. З поясненняж д-ра Сімовича виходить, що ми всі, що служили в московському війську, чужі (Україні!) люде! Що ми, раз „продані батьками в московську різницю“ — (присв. Гоголю) — підемо в свою Московщину! Що кожда українська дівчина, що полюбить нас, мусить шукати аж у Москві (!) і нас і свої свекрухи (себто нашої матері!); та що наша мати, а Катеринина свекруха, перелетівши (чого?!), мов гоголівська відьма на мітлі, до Москви, раптом став (і ми з нею!) для Катерини „чужими людьми“, яких не можна кохати, бо ми „робимо лихо! І нарешті, виходить, що так ясно означений Шевченком чужий, далекий край, та „далекій шлях в Московщину“, — від якого в самого поета „аж на серці похолоне, як його згадає“, — для д-ра Сімовича нічого не значить! Нічого не промовляє до логіки вченого україніста й отсей страшний момент в поемі: — „Взяла землі (Катерина. П. Т.) під вишнею, на хрест почепила; промовила: „Не вернуса! В далекому краю в чужу землю, чужі люде мене заховують; а свої ся крихітка надо мною ляже“...

Хто, бодай раз бачив у своєму житті, як наші люди переселювані москалями на Сибір, з болем у серці „чепляли на хрест“ рідної землі, — той не приложить руки до такої „інтерпретації“.

Та йдім дальше. Перечитавши отсе пояснення, питаєш себе: Пощож тоді Шевченко зиткав для своєї *Катерини* таку різнобарвну канву з москалів, московських свекрух, чужої-чужини, чужого краю й чужої землі? Нарешті: пощо написаний і сам твір, коли головний „герой“ поеми в собі звичайнісеньким нашим Іваном? Хіба тільки на се, аби заборонити

напійже Катерині кохати його?! Заборонити тільки за те, що його віддали в москалі? Такої тенденції (прости Господи) у Шевченкових творах хіба нідин учений „не виколюпає“! Бож тоді не вільно булоб нашим Катеринам кохати ні одного з тих, „хто пішов було в вояки“, бо „вертався москалем“! А чи багато з нас, під московським „сапагом“, не було у „вояках“? Колиб я хотів бавитися в гумориста, то сказавби: *Катерина* написана в 1838 році. Отже без двох — сто літ тому. Колиб наші чорнобриві зрозуміли Шевченкового москаля так, як пояснює др. Сімович, а зрозумівши — послухали поетової ради, — нас булоб на сьогоднішній день далеко менше аніж сорок мільонів.

Хтож (бодай з українців) не знає, що наш наддніпрянський народ говорив: „пішов у москалі; забрали в москалі; повезли в москалі“?! Але ніколи й ніде не говорилося: „вернувся москаль; прийшов москаль“. Зате говорилося так: „вернувся (Іван) з москалів; прийшов з москалів“. Може коментатор порівнює Катерининог москаля з москалями з *Пустки* та *Москалевої Крилиці*? Вони подібні до себе точнісінько стільки, скільки подібні Рязанський Альоха до нашого Олексія. І Катерина „буде собі московкою“ — не такою — як Приська московка (*По ревізії*), бо Приська є московкою лише до часу повороту її „Івана“ з москалів; але Катерину „в далекому краю, в чужу землю чужі люди заховать“; і лише маленька крихітка рідної землі „над нею ляже“, та про лихо — її горе „чужим людям скаже“!

На кінець ще одно. В поемі сказано: ...„Пішов москаль в Туреччину — Катрусю накрили“. Се значить, що отой Ванюха-москаль пішов турка воювати. Але Катеринина мати „за сабозами ледви-ледви вимовляє доні: ...А деж твоя пара?.. В Московщині, доню моя! Ідиж, шукай у Москві свєкрухи!“... А Катерина, на питання чумаків: — „Далеко (йдеш) небого?“ — відповідає: — „В саму Москву!“ На думку д-ра Сімовича, се вона пішла шукати там таки нашого „Івана“!..

Перечитавши інтерпретації того самого автора до інших творів Шевченка, можна назбирати пару подібних „пояснень“; але про них иншим разом.

А на кінці, не від речі буде сказати пару слів і до отих збаламучених „пейсатою політикою“ пролетарів. Отже Шевченко в *Катерині* називає москалем не нашого Івана, а московського Ванюху, — старшину російського війська; того офіцера, що „попереду (війська) іде“; що кричав до Катерини (коли в полі кинулась до нього): „Дура, отвяжися!“; що приказував своїм посіпакам „взять прочь безумную!“ Се один з тих московських посіпак, що з наказів „того першого“, (царя Петра), що „розпинав нашу Україну“, та „второї“ (цариці Катерини) — „що доконала вдову-сиротину“ — розїздажали „шестернями“ (три пари коней) „по нашій окраденій землі“ та „латану свитину з каліки здїмали, — з шку-

рою здійсмали"...; що „розпинали вдову за подушне, а сина кували, — єдиного сина, єдину надію (вдови-матері) в військо віддавали"; що „розкопували високі могили — нашу славу" (*Сон*); що „Запорожя і село, монастирі святі, скарбниці" (*Гори мої...*) грабували своїм „царям на грище". Ось такий той москаль з *Катерини*!

Кажуть, що Шевченко „симпатизіровал с русскими". Доказ таких „симпатій" є присвята *Катерини* Жуковському. Якщо Шевченко й присвятив свою поему Жуковському, то тільки тому, що той найбільше причинився до визволення його з кріпацтва. Отже подяка за гуманність. Друга, можлива, причина: се просто Шевченко хотів показати тому гуманістові образ злочину, який діяли його „саатечественнікі" на нашій землі.

Але все те речі другорядні; для нас першорядної ваги є сама поема. Вона ніби перше „посланіє" до наших „чорнобривих", — (яких він називає „землі козацької красою"), до цілого народу, що „Москалі чужі люде!"... *Катерина*, перший крик його великої душі, — перша „відозва" до „братів незрячих гречкосіїв", якою він, немов „пламенним мечем" розтинає московського блахмана про „єдінства великої і малої Русі"! І, накінець, *Катерина*, се перший склад отого великого слова, яке Шевченко втілює в свого *Кобзаря* й поставив на сторожі свого народу.

Не коментуймо його в душі наших ворогів! Не надшерблюймо острість його слова! Не поменшуймо генія!

Др. Артур Голуб

Що зможе завзяття

Кожному поколінню переповідають в школі оповідання про Демостена. Щоби вилічити себе з неправильної вимови, він ходив над море, клав у рот каміння і намагався перекричати шум моря. Така метода лікування увінчалася успіхом і Демостен став вкінці найславнішим промовцем Еллади.

Чи в тому переказі нема нічого більше, крім сензаційности? Чи не звертає нашої уваги те, що мітольоґія, така богата золотими зернами народньої мудрости, не вагається приписувати людських хиб деяким божествам і легендарним постатям? І так нпр, Гефайст хромий, дарма, що найбільший мистець з усіх богів, а гномів Альберіха і Міне прославляють перекази задля їх небуденної зручності у виробі зброї. Мабуть не припадково тільки народня уява зображує ясновидця в постаті сліпця.

Перша звернула увагу на ті приклади індивідуальна психольоґія, швидко пішла вона одначе далі. Стверджено багато

разів, що пацієнти з мистецькими здібностями нездужають на ті змислові органи, які мають безпосередний зв'язок з їх талантом, нпр. в маляра — хибі зору, в музика — слухові терпіння.

Студії над душевними переживаннями таких людей виявили, що свої недомагання відчують вони дуже болюче. Під впливом тих, хочби і ледви помітних фізичних недомагань, витворюється у многих з них перечудена, хороблива свідомість недосконалості та маловартності. Таке почуття спричиняє у деяких дуже часто нервові недуги. Іншому знова, не дає спокою бажання шляхом безупинної і впертої боротьби з труднощами власних недомагань, дійти вкінці до цілковитого опанування органічних хиб, ба навіть до небуденного удосконалення недорозвиненого, чи хоровитого органу шляхом довготривалого та невтомного „тренування“. Як відбувається сей процес в поодиноких людей? В книжці *Мій брат і я*, брат славного французького повістяра Альфонса Доде кидає дещо світла на ту цікаву загадку:

— Мій брат був короткозорий. Давалося воно йому не раз прикро в знаки. Кількома наворотами траплялося, що з тої причини він чудом ратувався від смерти, ризкуючи на волонітку втопитися, згоріти, втроїтись або впасти під колеса возу. Та рівночасно се недомагання віддало йому своєрідну прислугу. Воно навчило його заглиблюватися в собі, шукати образів для свого „внутрішнього“ зору, розбудило в нього небуденну інтуїцію. Ідучи життям, мов сліпець, він дає в кожній своїй книжці докази незвичайно докладного, майже „фотографічного“ обсерваційного дару“.

Густав Фрайтаг говорить про себе: „В Ельсі завважав я, що мій зір слабне. Коли підчас ферій я скаржився на те батькові, він порадив мені всеж таки по змозі пробиватися через світ без очей... Душею допомагав я слабому змислові зору. Швидко навчився правильно оцінювати такі життєві прояви, що вміщувалися в полі мого зору і відгадувати багато таких речей, що були поза тим полем; мале число завважень дозволило мені опрацьовувати їх докладніше і глибше“.

Чи все те може нас дуже здивувати? Чи від непамятних часів не зв'язував поезій з очима народній міт, що Гомера й Осіяна представляв собі, як сліпців? І Мільтон був сліпий. Він створив оду до світла. Знаємо також, що Шіллер був короткозорий і що терпів на хронічне запалення очної плінки; мабуть сим треба пояснити незвичайну пластичність, з якою він описував ніколи небачений швайцарський краєвид. Визначний англійський поет Вордсворт хорував важко на очі, таксамо, як і поет-маляр Габріель Россетті; ірландський поет Джеймс Джойс терпить на заникання сітківки, сліпий є також Аксель Мунте, автор широко відомої „Книги святого Михайла“. Більше, аніж чверть століття був невидючим автор „Старого Гайдельбергу“ Маєр Ферстер, також Жюль Верн і Карль

Май недомагали на очі, але якже багато бачили вони душевними очима!

Ті самі недомагання очей, що в міру захопоти або вправи одним показують шлях до поезії, вели інших до малярства. Астигматичний був Мане, слабозорий Левбах, дуже короткозорий Рембрант.

Малярським, рисівничим здібностям сприяє також майкутство, яке в часах нашої „правої“ культури всі привикли вважати за недомагання. Майкутами були Леонардо, Гольбайн, Менцель, Штаффер Берн, Мікель Анджельо, різьбарі Бегас і Шванталер. Гарнописці є часто ліворучками: останні зраджують теж дуже часто сильно заціплений нахил до симетрії.

Коли астроном Кеплер терпів на хоробу очей, то не був се припадок.

Психічна компенсація слухових недомагань причиняється до розвитку музикальних здібностей. Для приміру можнаби навести багато славнозвісних композиторів м. ин. Бетовена, Сметану, Роберта Франца; всі вони недочували.

Наскільки гидота може бути джерелом глибоко відчутих переживань в нашій добі переповненій пересудами, сього не треба хіба підчеркати. Дивлючися на свій гіпсовий відлив, лорд Байрон кликав:

Гидота відважна.

Її завдання—загріти серце й духа,

Піднести їх, щоби нарівні були з іншими,

Ба навіть висше ще.

Гидота відважна і з таємною тугою сміло виступає на сцену, щоби тисячі глядачів дивилися з подивом на неї, дарма, що прийшли вони шукати краси тіла, голосу і гри. І неможливе стає дійсністю, якщо вірити старим театральним хронікам. В кожній пяді був Гамлетом присадкуватий Гаррік, один з найвизначніших англійських акторів; Іфлянда створила природа по мачушиному. А про себе пише Альберт Басерман:

„Початки були важкі. Згодом теж не було значно легше; взагалі було важко переконати людей, що я надаюся до театру. Всі вони відраджували. Загально видали на мене такий присуд: Басерман, се кольосальний талант, але його голос просто обридливий! Рішено приділити мене до характеристичних роль. По чотирох тижнях сповістили мене, що директорів видається мій голос рішуче за хрипкий... Мій батько був нещасливий! В ГанOVERі я мав заступити мого попередника. Той останній мав гарний, добрий голос, я — високий, хрипкий; контракту не зроблено. Мій батько був нещасливий. Але я зістав. Пилип, Франц Моор і ин. були тоді пам'ятними шаблями того сезону. Відтак переїхав я до Ахен. Моїм попередником був Гельмут Брем, той самий, що його я мав заступити в ГанOVERі. Його гарний, глибокий голос і мій хрипкий, високий стрінулися з різною критикою і спричинили моє швидке звільнення. Мій батько був нещасливий, але я щойно тепер

набрав справжньої віри в моє акторське покликання. Мій голос і мій реалізм приходиться щораз важче. Я їду до Касселя. Нічого з того. Мій батько є нещасливий. Він порадив мені вернути до хемічних студій. Я навіть не думаю про те. Тепер я їм покажу! І поволі, але певно я починаю вибиватися на сцені! Перехожу до берлінського театру. Важко, як з каменя, але моя бабуся завважує вже принайменше мене знову, мій батько щасливий. Вкінці мій перший контракт, згодом приходить здійснення мрій — у Райнгарта”.

Біля актора стоїть промовець. Також і на нього звернене око й вухо маси. Від злої вимови терпів бесідник французької революції Каміль Демулен; а про Мойсея сказано: „Він має тяжкий язик!“

Недуги костей і м'язів і зв'язані з тим труднощі в рухах і ході стрічаємо в пізніших туристів, спортсменів, техніків: вони відчувають нахил до згаданих родів активності, бо все, що зветься рухом, внаслідок їх недомагань стало для них, ще в їх діточому віці — життєвою проблемою. Навіть з хирлявого тіла залізна самодисципліна вміє добути подиву гідну витривалість. Еврі Рей, що в юності нездужав на англійську хворобу, був відтак вісім разів підряд олімпійським побідником в скоках в гору, в даль і в трискоці. Один із найславніших футбалеви грачів, віденець Студницький, мав круглі, обручеваті ноги і з того приводу не прийняли його навіть до війська.

Можнаби без кінця наводити подібні приміри. Показують вони, як з недомагання родиться здібність, хоч і не для кожної здібності джерелом є недомагання. „З власної отруї — писав Ніцше, — робить собі людина власний лік“.

З нім. переложив Ж. П.

Дм. Донцов

Вони і ми

Слово, проти якого найбільше бунтується частина нашої анархістичної інтелігенції, є слово форма.

Звідси ненависть до доктрини, бороненої мною. Бо перша її мета — убрати в стислу, означену, яскраво відграничену форму — зміст національної ідеї.

Розливна, дригляста, „широка“ натура моїх противників погодиться з усім, лише не з дисципліною думки, не з відмежуванням, не з окресленістю.

Одні кажуть: — нащо нищити авторитети? Чиж Драгоманов не був національним пророком „на свій час“? Чи не говорив такі гарні і чулі слова, що Україна „має жити по своїй волі“? Нащо нищити пам'ять Грушевського? — Хібаж він не

служив величній ідеї соціалізму? Хіба обидва не проповідували братерство народів? Нащо виступати проти більшовізму? Донцов виступав проти нього і — „ми не беремо йому се за зле“ — ми, великодушні, вчорашні, а може й нинішні закаптурені комуністи. Але чи сі виступи були потрібні? Чи „мова фактів, якою заговорила до нас большевицька Московія Сталіна і його опричників не зробила і не мусіла зробити свого“? (Вол. Левинський: Ідеолог фашизму *Громадський Голос* чч. 11-14). Не мусіла відкрити очі засліпленим, особливо коли вже перестали виходити *Нові Шляхи*? Не треба було кричати. Треба було заждати!

Другі кажуть:—нащо нищити впливи московської літератури? „В російській літературі не всі письменники хорі“, а зрештою „в кожному народі є здорові чинники і нездорові“... Нащо займати якесь виразне становище? Нащо остро проти чогось виступати, хіба можна знати хто і що буде завтра горою? Стереженого Бог стереже! „Коли Донцов мав вплив на знівечення в нас німбу російської літератури, то ще треба добре надуматися, чи в тім більше пожитку чи більше шкоди“. Бо „коли зогидити нашій молоді ще й російську літературу, тоді зірветься одинока нитка, яка нашу провідну верству може вязати з широким світом“... (*Нова Зоря* ч. 24). А тому — хай живуть Зоценки і Реннікови, якими *Нова Зоря* засмічує від ряду літ мозки нашої „провідної верстви“, щоб не зірвалася „одинока нитка“, що лучить її з „широким світом“ брукової російської літератури! На мові, яку неукам найлегше перекладати на рідну мову...

Треті кажуть:—нащо нівечити впливи старшої генерації? Нащо відгороджувати себе від неї? Чи се не така сама нісенітниця, як відгороджувати себе від російської літератури, від авторитетів? Що з того, що у Франції, в Італії, в Росії, в Польщі, в Німеччині проблема поколінь — найпалючіша й найгрізніша проблема дня, — в нас инакше! В нас — „се — не проблема, а дурійка ворожнечі і пайдократії, роздута такими виховниками, як Д. Донцов і його учні“. Є вона „загрозовою недугою“, яка „веде до цілковитого розвалу нашого громадського життя“. Аджеж молоді „мусять мати приклади з минулого! І що значить сіяти вічні нарікання, що старше покоління не залишило для молоді нічого?“ (П. Карманський: Два покоління *Діло* 12 IV). Сеж неправда. Люди старшого покоління, хоч перебували „в темній неволі“, проте

...в ліності не спали.

Цвіли тихонько, як фіялки в полі,
Красу і воню потомству ховали,

як писав ще Антін Могильницький. Пощож замикати очі на ту „красу“ і затикати носа на ту „воню“?

Четверті кажуть:—нащо ненависть, чому не любов? Головне — справедливість і любляче серце. „Всякий злак на пользу Україні“. Динамізм добрий проти вороженьків, не про-

ти „своїх“. Що се за „наша доба“, „наші“? Се слово „наші“ — се знак віддільности, безоглядного протиставлення себе иншим „нашим“. Нехай в десниці вашій буде меч на зло, але лівиця — та, що від серця, повинна благословляти ціле українське органічне життя. Не гуртківство, не роздор, а згода в семействі повинна запанувати, як говорив недавно в своїм відчиті у варшавськім *Прометей*, зверненім з критикою доктрини Донцова — др. Юрій Липа. Таж переходимо такі жалючі часи, „а проте Донцов уважає і тепер в сі тяжкі часи національної катастрофи і лихоліття для українського народу своєю ціллю вносити роздор в рідну хату“, — як бідкається *Громадський Голос*.

Світ може здригатися від великих протиставлень, — се хохла нічого не обходить. Він не хоче вибирати. Не зносить сталого напруження. Не зносить тривалого противенства. Не хоче відмежовання. Коли він протестує проти „доктрини Донцова“, то не в ім'я иншої форми, а в ім'я безформности. Не іконоборець він, щоби здвигнути нові вівтарі. Він — „вільний дух“, що хоче молитися дебудь і—комубудь. Має чуле серце, пригортає до нього всіх. Чуле серце Квітки Основяненка, Манилова з „Мертвих Душ“, чуле серце передреволюційного хохла і передвоєнного рутенця з його гимном:

Разом руки си подаймо
І як братя ся любім

Йому моторошно й несамого вляпати зір в тривожну далечінь, з рукою, що „стискає невидиму зброю“. Для того так розкоханий в ідеології Липинського — сеї квінтесенції помадкової розчулености і сахаринової любови до України і до її Держави (конче з великої букви, але в „європейськім сході“) — до рідної мови, до порожнього фразерства, вязкого і липкого мов повило і також безформного. Ідеологію Липинського визнають гетьманці, визнають „переможці“, „творчі націоналісти“, визнають *Українські Вісти* (ч. 85), які „мусять черпати з творів Липинського“, визнають католики. Там стільки любови, і до друзів і до ворогів, так мало огидної нашому вражливому серцю зненависти, так мало „віддільности“ і „протиставлення себе иншим“ і взагалі чомуб то не було, — що мусіла нею захопитися перечулена, звикла до спокою, ворожа всякій проблематиці душа сентиментального малоросіянина.

Сентиментальність перечулених земляків не знає меж. Вони пишуть листи до „любезних земляків“ (Квітка), до „братів хліборобів“ (Липинський), до „любезних братів“ (А. Могильницький), до „дорогих товаришів“ (Винниченко), повні християнської покори (*Нова Зоря*) і люблячого серця. Що найважніше — коли починається полеміка з противником, відразу виступають назверх не тільки сі високі прикмети їх великого серця, але й їх — надзвичайна інтелігентність, витонченість і вишуканість в доборі полемічної зброї.

Коли такий „любезний земляк“ захоче довести, що ваша

теорія не має стійности, — то пригадає, що ви „розійшлися з своєю жінкою і покинули свою католицьку церкву“ (*Нова Зоря* 29 III)...

Другий — що ви „зрадили своїх хазяйновитих і заможних батьків, ставши соціалістом“. Коли ви брали участь в українським визвольнім русі за царату і втікли з тюрми закордон, „любезний земляк“ напише, що ви опинилися за кордоном „невідомо з яких причин“. Колиж мали нещастя вродитися на Херсонщині чи в Таврії, то ви взагалі не українець, а москаль, бо „родилися в краю, який москалі називають Новоросією“. А коли й се не допоможе, то обізвав вас такий лицарський „любезний земляк“ просто „гадом“ і „хамом“ (В. Липинський).

Третій — доведе, як два рази два чотири, що з вас кепський українець, бо от, мовляв, він знав вашого брата і той навіть говорити по українськи не міг (В. Левинський в *Громад. Голосі* ч. 12). Що один Нарутович і один Пілсудський були литовцями, що в неодній галицькій родині є брати, що належать до різних націй — се „любезний земляк“ сам знає. Але над тим не думає, як і не думає над тим, чи не були оті Затонські, Лапчинські, Григоріїви москалями? Йому вони були українцями, тут він сумніву не мав і не має, бо се були хлібодавці редактора *Нових Шляхів*, в яких той „любезний земляк“ писав. Тому ви лишитеся для нього москалем, а кнзюлі СССР — українцями, бо таких аргументів, як останні — ви не маєте, щоби переконати „любезного земляка“ в своїй українськості...

Четвертий „брат во Христі“ і „любезний земляк“ — на доказ, що ваші теорії нестійні, назве вас — „степовим волокитом“, „черваком-медведюхом“, або „хорим мародером“ (О. Назарук: *Націоналізм Донцова*). А коли і се не допоможе — побожно зложивши руки на переповнених любовю ближнього грудях, моргне оком куди треба і запитається: чого властиво сього „степового волокиту“, з яким не можемо дати ради чесною полемікою, чого його — на втіху нам — не замкнуть? Деж справедливість на світі? (*Нова Зоря* ч. 24).

Як бачимо сердечна чутливість „любезних земляків“ йде в парі з їх глибокою інтелігентністю. Полемізувати з ними — не булоб нічого легшого, колиб наслідувати їх незрівняний стиль і „вшкварити“ їм відповідь в дусі відповіді запорожців султанові. Але така „дискусія“ булаб для мене також прикра, як дискусія з п'яною сидухою на ринку. Зрештою мені не про се йде. Мені йде про инше. Лишаю „любезних земляків“ в їх власній ковбані. На сім місці хочу — не для них, а для читачів вияснити абсурдальність тих нападів.

Хочу вияснити, чим ріжнимося ми — згуртовані в сім журналі — від них, від тої „компактної більшости“, від тої „капусти головатаї“, як її прозвав своїм анархістичним і нечемним стилем — Шевченко, від тої більшости, з якою боре-

мося ми. Хочу збити ті яскраві демагогічні „докази“, якими, рахуючи на глупоту своєї аудиторії, — хочуть вони захитати смертельною для них ідеологією.

По перше: *Громадський Голос* пише, що „доктрина Донцова однобока, сліпа і глуха на все те, що безпосередно довкола нас діється“. Питається, чому вона, мовляв, є „фобна“ лиш на один бік, а на другий — „фільська“? „Любезний земляк“ і сам знає, що допускається нікчемної демагогії, що підносить провокаторське питання. „Любезний земляк“ — а з ним і інші — числять на певну виграну: не відповість противник зі страху на їх „закид“, — ну то значить, признає, що вони мають рацію щодо його „фільства“. Заперечить закидові — ну, то дасть матеріал для ще настирливішого прокураторського запиту *Нової Зорі* (гляди уступ вище). Хоч верть круть, хоч круть верть — в черепочку смерть!

Але „любі брати“ помиляються. Шах-мату не буде. Ані не промовчу я їх демагогічні закиди, зроблені без сумніву mala fide, ані не впаду в їх демагогічну пастку і не дам їм аргументів до нових доносів. Лише здемаскую перед читачами *Вістника* їх злу віру, оту — цілу нікчемність їх „аргументації“. Бо справді треба бути нікчемним, щоби закидати мені те, що вони закидають. Бо вониж прекрасно самі знають, що я писав в виданій в 1916 р. в Берліні під моїм власним іменем книзі — *Grosspolen und die Zentralmächte*. Прекрасно знають зміст *Заграви*. Прекрасно знають зміст статті „Чи Захід“ з *Вістника* і як на неї реагували *Zet*, *Gazeta Poranna*. Знають характеристику моєї ідеології, яку дала *Gazeta Lwowska* в липні 1923, знають як реагували львівські *Kurjer Lwowski* і *Gazeta Poranna* на доноси на мене „любезних земляків“. Знають, як оцінював мою ідеологію *Bunt Młodych* в статті „Київські роковини“ (5 V 1934) і т. д.

Всі нації „лицарі“ знають се прекрасно, а коли удають, що не знають, то кермує ними — моральне нехлюйство. Ледави чи можуть вони числити й на глупоту своїх читачів, які мусятьжеж знати, хто робить мені закиди у „фільстві“! Редактор християнської *Нової Зорі*, якому лаврові вінці УНДО не дають спати! Новошляхівський підкидок в *Громад. Голосі*, для якого, як для соціалістичної часописі — є аксіомою спільна акція з ППС! Вся та невеличка але чесна компанія, що кожному з неї на двадцять кроків від їх писань пізнати їх „ширі заміри“, як пізнається о двадцять кроків по звабливій усмішці вуличну красуню, що є так *terriblement facile* для всякого, хто прагне до неї „чесного зближення“, — отся компанія думає, що може когось збити з пантелику? Яке то бездонно наївне і глупе!

Другий закид: — що моя доктрина не є властиво самостійницька, вона — в найліпшій випадку — лише сепаратистична. Мовляв, проголосив Донцов в 1913 сепаратизм від Росії, а що з тою від Росії відсепарованою Україною робити

— не сказав... Так пише мудрий *Громадський Голос* пером мудрого новошляхівця В. Левинського. Так. Гасло сепаратизму в 1913 році я висунув свідомо. Бо уважав його ширшим від самостійності. Бо прочував той балаган, який пізніше політичні дурисвіти робитимуть з кличем самостійності. Бо — в сепаратизмі відділеної від Росії України більше самостійності, аніж в „самостійності“ — невідділеної від Росії України. Скількижто моїх противників писали і проповідували потім Самостійну Україну (з великих букв!), рівночасно залишаючи її в складі „Сходу Європи“ (В. Липинський), „Ліги держав східної Європи“ (соціалістично-революційні товариші *Громад. Голосу* з Шаповалом), „Зєдинених Держав Східної Європи“ (Панейко) або в інших комбінаціях, почерпнутих в ідеях XVI віку... Зрештою „самостійнож“ є і УССР! В „любезних земляків“ з чулим серцем — фраза понад все, суть — ніщо. Всякий, хто на кожній сторінці свого твору пише про Самостійну Українську Державу, про любов до неї і пр., в очах умового плевбея буде самостійником. Тойже, хто пише про се з малої букви і не на кожній сторінці, а вживає ще до того не так популярного окреслення як сепаратизм — буде підозрілий. Ідея сепаратизму се суттєва ознака дійсної незалежності. Бо і чиеуж провінцією могла стати сорокміліонова Україна по сепарації від Росії?! Якоїсь сусідньої держави, з яких кожда не дорівнює їй числом населення? Висуваючи в 1913 гасло сепаратизму — я власне хотів вогнистою чертою відгородитися від тих баламутів, які пізніше — надуживали самостійність в демагогічних цілях, мислячи самостійну Наддніпрянщину, як провінцію більшого цілого. Ідея сепаратизму — такої демагогії не допускає.

Се нарешті зрозуміла і навіть соціалістична *Трудова Україна* (ч. 8-9-10 1935), так зближена до теперішнього органу В. Левинського. В статті на ст. 10 читаємо там:

На нашу коротку замітку в ч. 4—5 про Троцького, як оборонця самостійності Радянської України, яку то самостійність троцькісти за-маніфестували кличем: „Хай живе радянська Україна, невідривна частина СРСР“, відповіли „Робітничі Вісти“ в ч. 1 довшим крутіством... „Робіт. Вісти“ питають: „...так чому, як незалежна держава, то обов'язково має бути відривною“?

Тому, відповідаємо, бо як буде „невідривною“, не буде ніколи незалежною!... Принцип „невідривності“ виключає принцип „незалежності-самостійності“ і навідворот. Хто говорить инакше, той крутить.

Хай прочитає се п. В. Левинський з свого братнього органу і зрозуміє, що „коли він говорить инакше, то крутить“. Крутіство, яке в устах бувшого співробітника А. Крушельницького — цілком зрозуміле, але яке тим менше лишається крутіством.

Але дурисвітам з *Громадського Голосу* того мало. Вони мають ще третій закид. Вони відкрили страшну таємницю мого життя: що я був... соціалістом та ще й інтернаціоналістом! Що моя ідеологія, отже, змінна, нині одна — зав-

тра друга. І що найгірше — що був інтернаціоналістом ще недавно. Співробітник комуністів В. Левинський року Божого 1936 цитує мої соціалістичні статті з львівської *Праці* з... 1909 року! І пише: „треба тільки добре вдуматися в ті кличі, які голосив ще недавно Донцов...“ Ще недавно! Тільки двадцять сім літ тому! Чомуб Левинському не зацітувати щось свіжішого? Свіжішого він не цитує. Він підкреслює, що йому потрібно. Що невивідно — промовчить. Ховає те, що є. Витягає на світло те, чого нема. Як цирковий фокусник, що витягає у вас з черевика портмонетку, яку щойно сунув собі до кишені. А де треба затушувати, затушує:

„Після свого виступу в липні 1913 на Всеукраїнським студентським зїзді у Львові, Донцов знайшовся поза партією“ — пише Левинський. Як делікатно сказано — „знайшовся поза партією“! Чогож він знайшовся поза партією? Тому, що редактор соц.-дем. київських *Дзвонів* Вол. Левинський, на жадання видавця *Дзвонів* — Левка Юркевича-Рибалки — усунув Донцова з числа співробітників того місячника за... націоналізм, за сепаратистичний виступ на львівським зїзді! Тепер — той самий Левинський, який в 1913 році усував Донцова з київських *Дзвонів* за націоналізм — дорікає йому, що був... інтернаціоналістом!

На мене обурювалася наша „компактна більшість“ за те, що якимось назвав її полемістів з німецька — *Gesindel* (галайстра). Питаюся читачів, може знають вони ліпшу назву на окреслення сих „полемістів“?

Бути інтернаціоналістом і перестати ним бути — не така страшна річ. І більші за мене, (творець фашизму) — перейшли таку еволюцію. Не страшна річ переходити її, ще в 1913 пізнати отруйність соціалістичної ідеології і відійти від неї. Відійти не до табору більшости, відійти, щоб свою доктринуголосити одинцем — і проти соціалістів і проти „компактної більшости“. Але як сміють вчорашні прислужники Сталіна з *Нових Шляхів* рівняти сю еволюцію з кон'юктуральними скоками різних перекінчиків, які були новошляхівцями поки їх потребував А. Крушельницький і перестали ними бути, коли Крушельницький перестав їх потребувати або коли замкнувся його журнал? Як сміють ту еволюцію рівняти до скоків такого п. Матчака, який будучи загравістом, ще в 2-м числі *Заграви* 1923 р. в статті підписаний — (-ак) немилосердно кпив з радикальної партії за „безкритичність“ її програми і за її „вузьке доктринерство“, щоби — кілька днів потім до тої партії вступити!

Так виглядають закиди „любезних земляків“ про моє „фільство“, про мій „інтернаціоналізм“ і про мій „лише-сепаратизм“ і нарешті про „змінність“ голошених мною думок.

Але є ще один закид — найстрашніший, бо — слушний. Що доктрина, яку бороню — негативна. Так, вона „негативна“, лише в її негації більше позитивного, аніж в „позитивнім“

моїх опонентів. Таксамо як в моїм „сепаратизмі“ було більше позитивного, аніж в їх „самостійности“.

„Негація“, з якою виступаю тепер, є та сама, з якою виступив тоді, коли ледви зачав писати в нашій пресі. Під тим оглядом — я цілий час говорю і пишу — те саме: цілком протилежне тому, що пишуть і проповідують мої опоненти. Їх божище, Драгоманов, писав колись до Навроцького: „Се писав я як українець. А тепер буду говорити яко українець і росіянин“... — і радить галичанам не виступати проти царського уряду, бо „він вас не чіпа“, ні проти росіяно-монархістів. А вже зовсім виходить з рівноваги на саму думку галичан — виступати проти Москви взагалі, як „загребущої“ нації...

Ся дика філософія гермафродита („українець і росіянин“) з наказом — ніколи не ставляти визвольної боротьби в площину боротьби нації з нацією, стала філософією моїх противників: і гетьманців, і соціалістів, і Драгоманова, і Липинського, і Грушевського, і Винниченка, і радикалів, і пр. Проти сеї філософії — зачав я виступати ще в київським *Слові* 1906-08 рр. і в *Українській Жізни* і в брошурах і в *Ukrainische Rundschau*, вказуючи на цілу російську суспільність, не лише на царат, як на носія імперіялістичної, заборчої ідеї.

Се й doprowadило до мого розриву з укр. соціалізмом і з українською демократією. Се була перша основна підстава моєї „негативної“ доктрини. Була й друга, не менш важна. На 351 сторінці сеї книжки в статті Мухина наведені два вірші — один народний з XVII віку, другий — Драгоманова двіста з чимсь років пізніше. Перечитайте їх і побачите цілу прірву з бездонного сервілізму, в яку звалилася — під впливом Драгоманова — наша політична думка, в порівнянні з XVII-м віком. Драгоманов жебрає „волі“ від противника; запевняє, що Україна лише „бажає правди“, яка в неї одна, вселюдська, спільна з Москвою, присягається не виповідати кріпацтва, тобто „не зломити союзу (?) з північною Русю“, з якою між є „близнята по роду“; яка має допомогти „слабшім братам“. В сім — квінтесенція другої підстави філософії моїх противників, абсурдальної і шкідливої, з якою теж я полемізую віддавна. Перша була: ворожнеча расова не існує, є лиш кепський царський режим, який можна замінити. Друга — що немилий режим треба змінити любов'ю і шуканням протекції в сильнішого, виясняючи йому свої кривди і жалі, не боротьбою з ним. З 2-гою Росією, з 3-ою або з 4-ою. І знову се друге „вірую“ моїх противників — бренть і в Грушевського, і в Драгоманова, і у Винниченка, і в Липинського. Драгоманов говорив про „близнят по роду“, Липинський — про братний по крові і духу народ російський, що не треба йти проти них; *Нова Зоря* — про те, що не треба боротися проти чужої духовости, повторючи, майже йота в йоту, аргументи Драгоманова. Вол. Левинський — що не

треба було виступати проти большевиків. Тільки не проти!

Ось ті дві точки — такі різні в мене і в моїх опонентів — викопали ідеологічне провалля між нами. Ось в чім була істотна різниця між нами ще перед війною. Істотна різниця, яка лишилася й досі: різниця між двома, виключаючими себе, світоглядами.

„Любезні земляки“, як всяка юрба, дуже поверхово дивляться на питання „зміни переконань“: був автономістом, потім аж став самостійником, був соціалістом, потім — став націоналістом. Зрада! Вони — навпаки цілий час були і лишилися соціалістами, отже „вірні своїм переконанням“. Дарма, що ті соціалісти з революціонерів стали прихвостнями Сталіна чи ППС, що по дорозі розгубили всяку гідність. Етикетка лишилася, і все в порядку!

Таксамо вони лишилися — або краще стали „самостійниками“ — хоч з тою самостійністю як маркитанка лазили по всіх шатрах — Керенського, Денікіна, Лапчинського, міняючи її на „схід Європи“ на СРСР і прочі наднаціональні концепції...

Важна не етикетка. Важне духове наставлення — отвертого і яскравого протиставлення свого — несвоєму, мобілізація збірної душі на тій засаді. Бо таке наставлення, така „негація“ — завжди приведе до позитивного, до властивої етикетки, яка відповідалаби тому, що під нею криється. Навпаки, без сього наставлення, на ґрунті, зоранім драгоманівством — („к всім слов'янам любови“, „близнята по роду“, „просить не много“ і прочі теревені майстра) — якої етикетки собі не чіплялиб, — нічого окрім отруйного зілля сервілізму не виросте. Драгоманівці завжди скінчать в ковбані — якогось інтернаціоналу, „сходу Європи“, на ролі пятого колеса чужого воза. Моя „негація“ — гартує і робить відпорними, їх „позитивне“ — розкладає.

Се чудово розуміли чужинці. Ще перед війною — з приводу одного мого виступу — писала петербурзька *Речь* (14 IV 1914), часопись найбільшої (кадетської) партії російського лібералізму: „п. Донцов каже, що більшість українців ...покладає всі свої надії на партію народної свободи (кадетів). П. Донцову се не подобається. Він волівби, щоби українці взагалі не покладали надії на ніяку імперську російську партію, лише намагалися відділитися від Росії“. Але — запевняє часопись — українство тим шляхом не піде, воно вірить в Росію, а „своїм отвертим листом п. Донцов підтвердив лише одне: справедливості нашої оцінки його власного становища і ту велику відлеглість, яка відділяє український сепаратизм від пануючої течії“ в українстві. А в своїх промовах, бесідниках кадетської партії в Думі накликали царський уряд задовольнити мінімальні домагання українців, щоби тою політикою задушити головну небезпеку для Росії — небезпеку сепаратизму.

Се чудово розуміли м. и. і большевики. Головною „блячкою“ свого життя уважали вони той „вузький“ український націоналізм, „таке розуміння національних інтересів, коли все те, що не відмежовує, а навпаки зєднує українські маси з іншими національностями, вважається за національне лихо; коли найвищий прояв національних ідеалів мислиться в розмежуванні, а не в єдності, коли немає розуміння, що національні інтереси забезпечується... в масштабах цілого союзу“ (*Пролетар. Правда* 23 V 1930). Чудово зрозумів се й фарисей Я. Савченко, коли докоряв Е. Маланюкові і *Вістникові*, що в нього „і танки, й дреднавти, ліра — і ніж, патос крові і розтлієна ненавистю психіка“ (*Пролет. Правда* 5 I 1927). Большевицький фарисей думав, що московському патосові ненависти і крові українство завше протиставлятиме лише патос любови до рідної мови, „бажання правди між сестрами“ і „к всім слов'янам любови“ (вірш Драгоманова). А коли серед нас зродилася нова ідеологія — не посідається з здивовання і люти. В своїм запоморочені, навіть радить вістниківцям — нічим новозорянські фарисей! — засвоїти „хоч маленьку частку добра і любови до добра і правди“ (тамже), а його приятель Ф. Таран у харківських *Вістях* (13 XII 1933) виводить остаточні консеквенції: „наш обов'язок — ще міцніше скерувати большевицький вогонь проти українського націоналізму — головної нині небезпеки на Україні“.

„Головної небезпеки“ для Росії. Ось чому наївно-глупими виглядають на тім тлі побожні бажання *Громад. Голосу*, що „доктрину Донцова треба різко відмежувати“ від української визвольницької ідеї. Хто се відмежовування перепровадить — вчорашний співробітник Крушельницького? Вчорашний загравіст Матчак? Драгоманівці з *Громадського Голосу*? Маріонетки в руках Блюмів і Абрамовичів з 2-го інтернаціоналу?

З моєю „негативною“ доктриною — противник не знає компромісу. З „позитивною“ наукою соціалістів і драгоманівців — знає. Похвали Драгоманову в ворожій таборі і „людовий фронт“ — докази сьому. Тепер ясна суть моєї „негації“. Треба бути проти чужої політичної доктрини большевізму (чого не розумів Левинський), і проти духового заливу чужої культури (чого не розуміє *Нова Зоря*), і проти „авторитетів“ (М. Грушевський, М. Драгоманов) — які вчили сервілізму до чужих доктрин, і проти розрізнення „режиму“ від „народу“. Хто не є „проти“, той ломить відпорну силу колективу, той скріплює силу, яка той колектив ломить ззовні, а — устами „авторитетів“ — підточує з середини. Хто є трошки „проти“, але вірить в „просвітлення ума“ на протилежнім бігуні, той робить з душі збірноти дриглі, желатину, глину в руках чужого майстра.

Але є й інша „негація“ в моїй доктрині. Негація власної компактної більшості, тої компактної більшості, яка — за Ібсе-ном — „є найбільшим ворогом правди і справедливості“. І ся

моя негачія — не вчорашня. Її я бороню тепер, боронив і перед війною. Я цитував *Реч* з 1914 р. Вже тоді я свідомо протиставляв свою доктрину — доктрині офіційного українства. І саме те українство, в найважливіших його відламах — ліберальнім і соціалдемократичнім, відгородилося від моєї доктрини. „Сміємо сподіватися — писала *Украинская Жизнь* (1913), що шляхом, вказаним Донцовим, українська демократія не піде“. Вторуючи їй, заявляли соц.-дем. київські *Дзвони*: „На щастя погляди Донцова не мають жадного успіху серед нашого громадянства“...

Громадський Голос вимахує, як надзвичайним козирем, що я виступав колись проти „всеукраїнства“, будучи соціалістом! Алеж я виступаю проти нього і тепер! Зірвавши з соціалізмом, я не пішов до ліберальної демократії. В грудні 1913 р. в брошурі „З приводу одної ереси“, виданій в Києві, я писав: „Українська демократія за Донцовим не піде... Але Боже коханий, за ким лиш вона не ходила!.. Що зо мною вона не піде — більше як певно! Бути носителем традиції сеї демократії мені зовсім не усміхається. Але я вірю в иншу демократію. Сучасну російську дійсність вона цінитиме не очима *Ради*... Вона не буде пересякнута гуманно-плаксивим сентименталізмом теперішньої „демократії“. І мова, якою вона заговорить, виступаючи на арену суспільного життя, різнитиметься так само від косноязычія сучасних „демократів“, як мова Шевченка від сервілістичної мови авторів „Отзива из Кіева“. Вона потрапить зрозуміти вимоги свого часу і злучити свою будуччину з будуччиною своєї нації. В сю демократію я вірю, бо вже чую її важкі кроки“...

Ся демократія зачала витворюватися на Україні, демократія якої я сподівався, яка залишає і сентиментально-плаксивий жаргон ліберальної демократії разом з її вивітрілими й збанкрутованими гаслами. Се демократія, яка твориться в наших душах на взір демократії, організованої фашизмом, вичищеної з буряну демократичних драгоманівських ідей.

Фарисеї питаються — чиж тепер час „в рідну хату вносити роздор“? Їх неповоротна думка ніколи не додумається до иншої ідейки, аніж ідейки „в єдності сила“. В якій єдності? В єдності ког о? Тисячу прикладів валить їм по голові історія, прикладів, які всі кричать про одне: що духову єдність колективу твориться не механічно, не обеднанням мудрих і дурних, здібних і недотеп, чесних і галайстри, лише иншим способом, добром, пересіянням, так як робили се Мусоліні, Гітлер, Якобінді в 1793 і пр. Фарисеї єдиного фронту — сього не второпують. Тим гірше для них. Бо скількиб вони не кричали й не бідкалися над „роздором“, що вносимо в „рідну хату“, — сей „роздор“, сей відбір є палючо-потрібний, коли не маємо скрутити собі карк.

Сторонник соціалістичної науки, яка тільки й знає, що цюкє одну клясу проти другої, В. Левинський особливо бід-

жається над сим роздором. Але хто сіє роздор? Той, хто п'янує перекінчиків з власної суспільности, чи нпр. той, хто запрягається на службу підприємству (*Нові Шляхи*), яке „правом і лівом“ обробляє нашу суспільність, щоби загнати її в обійми чужинецької ідеї. Який „роздор“ роздирає суспільність — мій, який подібних типів каже п'янувати в очах громадської думки, чи ваш — який дозволяє тим типам виступати в ролі прокураторів, а перед тим замикає очі на їх совітські екстратури?

Як думає грізний опонент п. Карманський з *Діла* — хто „опльовує рідні цінности“, той хто таврує співробітників Лапчинських, чи той хто до тих співробітників належить? І коли вже „брати приклади з минулого“ — то чому якраз з лицарів конюнктури?

Переді мною число большевицького львівського *Слова* (27 XI 1927) з завіткою: „N. N. (ім'я опускаю—Д. Д.) проти *Літ.-Наук. Вістника*. Україна готується відсвяткувати 40-літній ювілей літ. творчости Н. Н. Видавництво „Рух“ розпочало видання повної збірки творів письменниці. Се видавництво одержало від Н. Н. цікавого листа, в якому остання категорично заперечує своє співробітництво в журналі Д. Донцова *Літ. Наук. Вістник* і запевнює радянських друзів, що вона нічого спільного не хоче і не може мати з такою публікою, як Донцов і компанія... А з Постишевими — хоче і може! Спростовання на сей лист — ніколи не явилось... Питаюся, хто вносить „роздор“, хто ослаблює і деморалізує суспільність — автори таких заяв, чи ті, які відмежовують себе від них і тим хочуть охоронити ту суспільність від розкладу і заливу чужих ідей?

Ось *Пролетар. Правда* (20 IX 1929) з розмовою з М. Скрипником, в якій сей високоосвічений український „патріот“ ділиться своїми враженнями зі Львова, оповідає про „тургісходні“ і про „Осоляніяну“, картає Донцова і хвалить львівську компактну більшість: „радий відзначити той теплий прийом, що я мав від галицьких наукових і культурних діячів. На прийомі в радянському консульстві, що з приводу могої приїзду влаштував мій старий друг, консул Г. Ф. Лапчинський, прибуло чоловік 25. Се були діячі науки і мистецтва, представники різних культурних, економічних і інших галицьких організацій, а також представники редакцій, часописів і журналів різних партій, починаючи від *Сельроба* *Єдності* і кінчаючи *Ділом*...“

Тут, отже, не було „роздору“, була хапатня і „згода в семействі“ („Як ковбаса та чарка!“) під протекторатом висланика Кремля! Левинський тої думки, що не треба було виступати проти большевізму, аж поки — камні не возопіють. Аж поки не промовить Валаамова ослиця. Аж поки тисячі іскор від удару большевицького п'ястука по мідяним чолам — не освітять їм цілої ганьби *Нових Шляхів*. Але чому ті, що не

мають мідяного чола, чому суспільність має чекати голосу Валаамової ослиці? Чи не—навпаки—обовязком всякого, хто тій суспільності служити хоче — бити на сполох, вносити роздор в суспільність, яка такі речі толерує? Чи не є обовязком всякого, хто хоче цементувати суспільність довкола своєї ідеї — п'ятувати сих баламутів, здирати з них маску „авторитетів“? Чи не є обовязком „опльовувати“ ті „цінності“, які вони з консультського столу несуть нам? Бо се ніякі „рідні цінності“. А ті, що їх несуть — ніяка еліта нації, лише бездумна отара, з якою не єдиний фронт творити, лише себе вогнистою чертою відгородити від неї.

Мої противники мають модний аргумент, що фашизм — „се ідеологія і практика одної тільки суспільної групи державного народу, а саме дрібного міщанства“ (*Громад. Голос*). Отже нам не стане в пригоді. Чому? А соціалізм, чи не був спочатку ідеологією і практикою „одної тільки групи державного народу“? Се не заваджало йому поширитися і на інші народи. Питається: Нащо фашизм нам? Щоби розвіювати дурман драгоманівщини, „к всім слов'янам любови“, дурман соціалізму, дурман братерства з усіма язиками в II-м чи III-м інтернаціоналі, щоби винищити масонство, щоби витеребити сервілістичне юдофільство прекраснодухів, які проклинають Гітлера, коли той не дозволяє лікувати чи адвокатувати кільком Левенбергам, — і стидливо мовчать, коли Троцькі фізично винищують мільйони нашого селянства.

Нащо фашизм? Щоби охоронити суспільність перед вдиранням чужих ідей ззовні і зсередини, щоби перепровадити селекцію, бо вести суспільність може лише дібрана меншість.

Як се не дивно, до хору моїх опонентів приєднався і один несподіваний голос — одного з чоловічих співробітників *Вістника* — дра Юрія Липи. В рефераті виголошенім у варшавськім клубі *Прометей*, він теж виступив проти розрізнення на „наших“ і „ненаших“, проти роздору в суспільності, який вношу я. На його думку — моя ідеологія лише „полемічна“, яка не має в собі нічого „позитивного“. Він твердить, що гуртківство закриває перед українцями їх власну великість. Що позитивне збудується не лише „нашими“, а всіми силами нації. Що ділити суспільність на „наших“ і „ненаших“ — се значить „ставити знак віддільности, безоглядного протиставлення себе іншим „нашим“. Що ся метода фальшива. Що треба до „любезних земляків“ підходити з почуттям справедливості і „люблячого серця“. Що правниця має грозити ворогам, (тут докторина Донцова ще уйде), зате лівіця — від серця, благословити ціле українське органічне життя, і пр. Я ніколи не припускав, що час огидних нападів проти *Вістника*, один з його чоловічих співробітників вибере якраз за вказаний, щоби — не запротестувати проти тих нападів, не зберегти бодай невтральність, лише щоби прилюдно виступити проти „Вістника“. Сим виступом др. Ю. Липа — показав, що ідеї

противників нашого журналу йому ближші, аніж ідеї ширені у *Вістнику* його співробітниками, отже тим самим поставив себе сам поза групою тих співробітників.

Чи бодай, в своїй несподіваній, зверненій проти мене аргументації має тень слушності?

Не більшу, аніж інші, що нападають на доктрину, боронену мною. Позитивне будеться не „нашими“, а всіми силами нації? Направду? Особливо в наші часи? А якжеж — на заздрість сусідам — створено з нації моноліт в країнах, що взяли за символ лікторські різки чи гачкуватий хрест? Чи „всіми силами нації“? Чи там не ділили колектив на „наших“ і „ненаших“, як зрештою робить се кожда ідея, яка претендує на значіння в історії? Власне знак відділености, безоглядного протиставлення себе іншим „нашим“ — є запорукою успішности всякої нової ідеї, всякої суспільної течії від Лютера і Льюїолі почавши, а скінчивши на Робеспєрі і Гітлері. Хто думає инакше — той вигребує старі спогади „згоди в семействі“, ідеї хоч і глибоко традиційної, але глибоко старомодною і смішною.

Лівіця має благословляти всіх „наших“? Отже, наприклад всіх атенців, чи вони йшли за Демостеном чи за Пилипом? Благословляти все органічне життя? Добре! Але органічне! Чи „наші“ Рафеси, Панейки і Вальницькі — представники органічного життя? Чи вони дійсно наші?

Чи випаді *Нової Зорі*, *Пляжу Нації*, має теж благословити ліва рука, від серця? Хочби се були навіть звичайні доноси? Чи дійсно супроти отих „рідних“ течій не на місці „динамізм“? Др. Ю. Липа гадає, що я не визнаю ні Данта, ні Шекспіра, якби вони зявилися, колиб вони не змістилися в моїм абстрактнім динамізмі. Вони змістилися! Але чи панове Левинські, Карманські, Крушельницькі і Назаруки — дійсно так нагадують Шекспірів? І хто властиво „закриває перед нами великість нації“ — гуртківство, чи та компактна більшість, про яку теплим словом згадував Скрипник? І чому нагло підкреслювати „негативність“ доктрини Донцова, його односторонній „полемічний талант“, ні словом не виступаючи проти тих, які аж трьом товаришам Ю. Липи по журналу — Мухинові, Маланюкові і Донцову, відобрали патент на українство? Чи дійсно „в с я к и й знак на пользу України“? Серед злків бувають і отруйні, що знає кождий лікар. Чи їх бачить др. Липа лише у *Вістнику*?

Певно, до всього треба підходити з „люблячим серцем“, але люблячим — що? ког о? Ідею, чи її гробокопателів? Звиваючи фронт боротьби з пістряком, що жере суспільність зсередини, чи не впадемо з своєю філософією в стару мудрість Котляревського з його „миром і тишиною“? Тишиною цвинтаря, на яким герої фрази і пустомельства можуть святкувати свої оргії. Чи філософія, яка так багато оперує „люблячим серцем“, „благословенством“ — не заносить старим

українофільством? Чи можна шукати нового „ідеалізму борця“ — в проповіді того „царства духа“, коли „люди не братимуть до рук зброї, не будуватимуть тюрем і касарень“, коли „не буде ні бідних, ні багатих, ні царів, ні рабів, ні воїнів, ні убійних, а всі стануть братами“ (Іван Липа — 13 притч)? Чи се новий позитивний ідеал, чи старе — хуторянство? Чи се бажання — під знаком „ліризму“ — прийняти всі школи і напрямки — разом з Назаруками і Іванейками, Борщаками і Донцовими (Бій за літературу — стор. 150) є дійсно щось позитивне, чи творення ідейної саламахи, коли час вимагає очищення і розрізнення? Чи се не властивий нашому минулому еkleктізм пошани перед всім українським тільки через те, що воно „своє—рідне“?

Чи сей еkleктізм не нагадує того, що панує в однім літературнім підприємстві, яке числить серед своїх співробітників і греко-католицького митрополита, і православного митрополита, і бувшого гетьмана, і бувшого міністра У Н Р, в яким знайдемо і малоросійські вірші, і рідну мову, і любов, і нудку і несмачну саморекаляму, і низенькі хохлацькі поклони на всі боки, від якого так і тхне і рідною провінцією і „теплим масличком“, яке так цинив в поезії Квітка.

Се втеча від суворої дійсности, від її настирливих, драгливих питань, від її страшної проблематики. Втеча за паперовий параван „єдиного фронту“, що звільняє від відповідальности, і за фрази, які заміняють думку; — втеча за Нову Людину, за Благословення, за Націю, за Самостійну, за цілу ту тромтадрацію, яка людям без виразної ідеї заступає мозольну працю їх думки, яка великими буквами або голосним кличем прикриває відсутність або плиткість змісту.

Коли я думаю про тих „братів хліборобів“, про „любезних земляків“, про „дорогих родимців“, про „любляче серце“, про „єдиний по крові і духу нарід російський“ і пр. — мені пригадується прототип наших чулосердних — гоголівський Манілов. „Черти його обличчя не були позбавлені приємности, але до тої приємности, здавалося, через міру додано цукру“. В його захованні і рухах було „щось, що запобігало сімпатії і знайомства“. Він прагнув всім добра і щастя, тому був утопістом і мрійником. „Іноді, споглядаючи з ганку на подвір'я і на ставок, балакав про те, як гарно булоби, колиб нагло від дому провести підземний хід або над ставком перекинути кам'яний міст, а на нім, по обидва боки, щоб були крамнички, та щоб в них сиділи купці і продавали мішані товари, потрібні для селянства“. Або „як гарно булоб жити з приятелем на березі якоїсь річки і пити там у вечері чай, розмовляючи про якісь приємні річі...“ При тім „його очі робилися надзвичайно солодкими, обличчя приймало щасливий і задоволений вираз, а говорив він зворушливим і ніжним голосом“...

Як сі утопії гоголівського Манілова нагадують учопії наших Манілових! — про „трудову монархію“, про „трудовий соціалізм“, про Винниченкову „Соняшну машину“, про „братню спілку трьох Русій“, про братерство пролетаріату, що сидить на возі з тим, що сидить під возом, про Ноїв ковчег, деб нарешті злучилися всі „наші“!

Манілова нічого не обходило — „чому пусто в спіжарні? Чому ключниця злодійка? Чому слуги нехлюї і п'яниці? Се були справи низькі, а Манілов був добре вихована людина“.

Або — як сказалиби тепер — людина культурна, що як і наші Манілови, занята своїми утопіями, замикала очі на світ борні і противенств; що не хотіла, щоб її будити зі сну; що — мов від докучливих мух — відмахувалася від великих прикладів, що їй ставляли перед очима її часи, прикладів для тих часів створених. Таких напр. як Блянкі, що ним колись захоплювався Клемансо, і який вчив, що „треба бути сильним, що всі халепи демократії походять з її погорди до сили; що без сеї останньої ніщо не повстає і ніщо не падає“. Або таких, як сам Клемансо: „погляд завойовника, домптера, драпіжного птаха“, людини одної думки, яка знала, що „все і всіх розуміти — се значить бути готовим поступитися у своїм“ *)

Манілови ненавиділи таких типів, але один з них, той, про кого тут мова — своїм „шовінізмом“ навні і своїм неблаганим витеребленням германофільських „наших“ — створив на правду „душу і волю єдину“ в своїй країні і вратував Францію від розгрому.

Коли його питалися, чи вірить в мир з німцями, він відповів: „Коли мені хтось підступом задає удар ножем і при тім говорить: не буду того більше робити, чи я маю звернути йому його зброю?“ Наші Манілови віддавали зброю царату — Керенському; зброю Керенського — Скрипникові; або 4-тій народній, хліборобській Росії! Навіть не треба їм запевнення, що вона „більше не буде“. Подібного запевнення не ждав і др. С. Баран, роблячи несмачні реверанси перед земляками Шварцбартів.

Наша доба повна тривожних і складних питань — проблема молоді і старшого покоління, проблема нових еліт, занепаду партійництва, порушувана в нашій журналі проблема ордену, проблема боротьби рас. Наша доба вимагає острого меча критики, щоби відтинати згниле від здорового, старе від нового, мишаве від сильного, дешеве від змістовного, те, що вмирає від того, що росте, наше від не нашого. Вимагає до білого розпеченого заліза, щоби випалити розятрені рани, ухоронити тіло від гангрени. Манілови — в сей час виходять з своєю „згодою в семействі“, з рецептами мішати в одне „наших“ і „не наших“ і „не вносити роздору в рідну хату“.

*) Georges Suarez—Clemenceau.

Замість трагізму — пропонідують ліризм, замість динамізму — любляче серце. Замість скальпеля хірурга — „через міру цукру“, і говорять не мовою Савонаролі, а „ніжним, зворушливим голосом“ перед віком постарілого.

Час вимагає, щоби колектив побачив всі небезпеки, що йому грозять назовні в цілий їх зріст, а Манілови кажуть:

„Не треба виступати проти соціалізму, бо є злий соціалізм і добрий!“

„Не треба виступати проти більшовізму, бо є злий більшовізм і добрий!“

„Не треба виступати проти Росії, бо є зла Росія і добра, народня“ — для одних соціалістична, для других — хліборобська.

„Є зла російська література, є і добра. Є недобрі жиди і добрі“.

„Є недобрі масони — і добрі!“

„Не треба виступати проти інтернаціоналізму, бо є злий інтернаціоналізм і добрий“: для одних є сим останнім інтернаціонал амстердамський (радикали), для других — московський, для третих — той, що ліпить Лейба Троцький і т. д., з різними варіантами і варіаціями.

Аби, хоронь Боже, не ставити себе в становище, щоби зайняти виразну і остру позицію! Таку остру, як всі ті сили — „добрі“ чи „злі“ займають супроти нас...

Як легко — затроєна сим еклектизмом, сею маніловщиною душа, капітулює перед тими силами! Як легко піддається нашептам дефетизму! Як легко загниває з середини.

Як армія, коли до карних відділів вливати велике число невимуштрованої і нездисциплінованої галайстри, що не скріпить їх, лише розложити.

І помиляються ті, що думають — так сеж тільки до свого „любляче серце“, до чужого — ні! Ні, елейність психіки мститься. Елейність не зносить довгої ворожнечі, ні тревалих противенств. Любляче серце кінчить любовю не лиш до своїх, а й до чужого хлібороба (Липинський), до чужого пролетаря (соціалісти і радикали), до чужої культури (апольогія російщини в антисхізматичької *Нової Зорі*). Маніловщина творить людей гермафродитського типу („я українець і росіянин“), переломлює хребет збірності. Її психіка і воля тратять відпорність на труйливі впливи ззовні, отвирають їм настіж двері до своєї святої святих.

І цікаво — яким нехибним інстинктом кермується їх повне любови і нехіті до тревалого противенства — серце! Там, де сумарність провадить до збільшення зусилля, ворожнечі і відпорности з нашої сторони (напр. всяка Росія зла) — там вони відкидають сумарність і вносять розрізнення, щоб можна було бодай проти когось звинувити фронт... Там, де до збільшення зусилля, ворожнечі і відпорности провадить, навпаки,

елімінація (поділ своїх на „наших“ і „ненаших“) — там вони відкидають елімінацію! Аби — „мир і тишина“, аби втекти перед розтином проблеми, аби спокійно чай попивати.

І ще характеристично — якраз тих з нас, які найостріше ставлять справу охорони чистоти своєї спільноти, які нищать ту еклектичність, — вони відлучують від національності, з них роблять „москалів“. І навпаки — людей типу Драгоманова „і українців і росіян“, уважають за рідних собі, за своїх, як напр. генерала Залеского (Липинський), генерала Драгомірова (Лазаревський) або Неміровича-Данченка (деяка щоденна львівська преса).

Вони скорше за своїх визнають малоросів, аніж нас. І се дійсно зближає їх до малоросів з часів перед революцією 1917. Бо тамті теж не могли прийняти нового типу українця, називаючи його — половцем, печенігом, степовим дикуном — цілком подібно, як теперішні адоратори сходу називають нас.

Чотири роки перед війною писав якийсь „самоотвержений малорос“ в *Новім Времени* (28 VI 1910):

„В зрадницькій русі українофілів треба бачити відродження печенізької й половецької крові. Ворогують з Росією без сумніву нащадки розгромлених колись народців, які не розчинилися або навіть і розчинилися в словянській масі. Всі оті панове Грушевські, Левицькі, Васильки і пр., що ненавидять Росію сатанською ненавистю, зовсім слушно не уважають себе за росіян: без сумніву не є вони й слов'яни, ані росіяни. Вони — законне потомство, хоч і охолочене, тих хижаків, які кількаторіт літ громили Русь. Українофільська ідея — се стара південно-стєпова ідея: зруйнувати Русь, не дати скластися на нашій півдні єдиній і неподільній російській імперії“.

Такими степовими хижаками, відсуджуючи їх від українства (хохлацтва), уявляли колись сентиментальні малороси — Грушевського і Василька, бо сі останні в порівнанні з тими малоросами представляли тоді новий тип українця. Таким новим типом українця — в порівнанні з нашими адораторами Драгомірових і Драгоманових — є тип українця, який намагається вирізати, спершу в думках і в серцях нації, невеличка когорта, згуртована в наших журналах. І тому — воюють проти неї, тою самою нововременською зброєю, так безконечно далекі їй своєю психікою її противники... Дійсно, в порівнанні з ними ми чуємося такимиж самими людьми іншої раси, як в порівнанні з малоросами з 1910 р., чулися Грушевські і Васильки...

Іх світ, — загибаючий світ гермафродитської епохи, з яким мусимо звести боротьбу аж до остаточного кінця. Аж поки не народиться дійсно нова людина, аж поки українець не буде змушений соромитися за свою національну приналежність, аж поки випалиться в його душі фраза, поза, крицевість в словах, а дригастість в душі і трусість думки. Поки се не ста-

неться — ми і вони завжди стоятимемо на протилежних і ворожих бігунах нашого життя. Нова ідея перемагає лише під знаком віддільності від інших, під знаком безоглядного протиставлення себе як зовнішньому світові, так і тим „нашим“, які є і наші і ваші. Не засадою — „треба скрізь приятеля мати“.

Колись в хвилину розсіяності і виїмкової широти написав С. Щупак в *Пролетар. Правді* (17 VI 1928):

„Дм. Донцов займає специфічне становище серед цілої української контрреволюції. Він — теоретик українського фашизму. В сьому його трагедія та трагедія його невеличкої кумпанії, бо через се Донцов та його група особливо помітної ролі серед контрреволюції не відіграє... Справа в тім, що фашизм пропагує ідею „великої нації“, отже і „національної експанзії“. Тимчасом вся українська еміграція і навіть галицька буржуазія, стоїть на ґрунті — зовсім иншим... Еміграції „трудно виступати під прапором донцівської філософії, дарма що вона наскрізь контрреволюційна своєю ідеологією... Не може пристати до Донцового „табору“ й галицька буржуазія на чолі з своєю партією УНДО“, бо „своєю природою опортуністична, ...галицька буржуазія ніколи не мала свого власного шляху“... Тому „покищо фашистівська філософія Донцова є більш предмет журналістичних вправ і декламацій кількох захоплених юнаків, аніж об'єкт реальної політики“.

Щож! Не відразу Рим збудовано. В кождім разі — не одна річ починалася від „невеличкої кумпанії“. Невеличкість сеї „кумпанії“ запорука її спаяності, її атракційної сили, не слабости. Сили, якої не мають і не можуть мати великі табори, що обіймають бувших і будучих перекінчиків, і з якими не числиться ніхто. Зрештою, чи поборовання нашої доктрини і харківськими і львівськими фарисеями — як великої небезпеки — свідчить про її слабкість?

А. Крон

Гарматне мясо Комінтерну

Кривавий пес Комінтерну, Бея Кун (recte Кон) дірігує революцією в Іспанії. В буржуазній пресі, що друкує розмову з тим „достойником“ — він заповідає, що ембріон еспанської совітської республіки вже дозрів в країні Дон Кіхота. Отже треба вправного й досвідченого акушера. Бо — хто знає — чи не доведеться робити цісарський розтин? Все одно, аби дитина жила, хоч мати вмере. Байду же чи житиме Іспанія чи ні, аби пишалася і росла ся міжнародна наволоч, яка готується вхопити за горло одурений еспанський пролетаріят,

а з ним — і цілий нарід. Подібно, як се було на Україні, в Росії, на Кавказі, в Китаю.

Блюм, Сарро і Геріо у Франції, Асаня в Еспанії — сквапливо розчищують новим панам шлях до влади, розпускаючи „фашистівські“ організації — єдині, які хоронять свій нарід перед терором сталінівських емісарів. Горять церкви, летється кров, падають трупи. За лаштунками — в низеньких саях царського Кремля сидять директори сього театру маріонеток і зручно сіпають віжками.

А гуманний буржуй — завертає очима до неба — і розпачає над нуждою пролетаріату, над тою нуждою, яка є велика, незавинена, якій треба зарадити героїчними зусиллями, але з якої — сміються в кулак комінтернівські гієни.

„Наші Пшегльонди“ всяких мастей — зі себе виходять, щоби довести, що небезпека „народнього фронту“ з „гуманної“ буржуазії і соціалістів, під булавою Комінтерну, — що ся небезпека — плід хворої уяви панікерів. А самі „фронтвики“ — доводять, що їм йде про „визволення пролетаріату“ про „добро працюючих мас“, про „боротьбу з фашизмом“. Про ніщо инше! Нема більш цінічної брехні за сю.

„Фронтвики“ захвалюють „республіку рад“, яка є їх метою. Чи ся республіка допровадила до визволення чи закріпачення пролетаріату?

„Фронтвики“ кажуть, що треба знищити фашизм, бо „фашизм хоче змусити робітничу клясу до послуху — ніяких страйків! Рівнання вділ!“

Направду? А може в царстві серпа і молота — є право страйків? Може там — рівнання вгору?

„Фронтвики“ кажуть: „фашизм хоче запровадити загальну мовчанку і цвинтарну тишу“. А може щось инше панує на просторах від „молдованина до фіна“, обєднаних макабричним скороченням СССР?

„Фронтвики“ кажуть: „народний фронт бореться за справу робітничої кляси і за справу свободи народів“. Нащо така пересада? Хіба справу робітничої кляси можна ідентифікувати з голодовими пайками і з сажами для людей замість житла? Хіба справа народів те саме, що їх кольоніальний визиск і витереблення сильнішим, як се має місце в тім самім славнім СССР?

„Вільна громадська думка антифашистівська там, де запанував фашизм — задужена!“ — кричать „фронтвики“. Але, дехто бачив свободний вияв антисовітської думки в СССР? В розмові з Сталіном один американець питався його про наміри компартії Америки. Тиран відповів, що се річ самої компартії Америки, не його. Отже — признав, що існує і вільно розвивається з своїми часописями і пр. компартія Америки, ворожа існуючому там режимові! Чи існує легальна антисовітська партія в Росії? В Росії, в якій не лише протисовітська думка, але навіть хоч комуністична, лише опозиційна до

всесильного кавказця — карається і нищиться... Чи сей ідеал „фронтовики“ протиставляють фашизмові збаламученим робітникам? „Фашизм стремить — пишуть „фронтовики“ — зрабувати робітничій клясі рештки її прав і засобів легальної боротьби“! А до чого стремить комунізм? Чи там, де він панує мають робітники якебудь право, окрім права поволі або нагло (залежно від гумору ГПУ) — вмирати? Окрім права на смерть? Права недоїдання? Чи може в СССР існує право зборів, преси, маніфестацій, союзів? Чи може там дозволяється боротися за підвишку платень? За лікарську опіку? За бездомних дітей?

„Фронтовики“ борються — як кажуть — за незайманість особи? Чи в СССР лишилися взагалі ще якісь — „особи“? Невже вже вивітріла в пам'яті легковірної буржуазії розправа тисячу розстріляних перед судом — в справі убійства Кірова, перед судом, себто заки їх причетність до убійства взагалі могла бути вияснена?

„Фронтовики“ звертаються з солодкою усмішкою до мас селянства, яких прагнуть ушасливити соціалізмом і колективізацією. Але чи ми не знаємо, якою методом роблять вони це? Чи Росія Миколи I-го чи II-го знала такі карні заходи, які тепер запроваджують єдиноспасенну колективізацію на селі? Чи нам не відомі ті „засоби“, якими диктатура „пролетаріату“ вибиває з мільонів селянства „буржуазну дурь“?

Чи соціялісти не знають, що колиб відкрили своє правдиве обличчя селу, воноб зараз виригало їх?

Чи ми не знаємо, що ще Жорес — в нападі ширости — ствердив, що „хліборобська земельна власність повинна за соціалізму — зникнути, велика так само як і мала“? Чи скасування приватної власности, іншими словами конфіскація бідним селянам останньої скиби — не є програмою і драгоманівщини і радикалів?

„Фронтовики“ кажуть, що треба всім поступовцям зеднатися під їх прапором боротьби „з опришками Гітлера“! Тому, — що він є ворог пролетаріату! Тому що він імперіяліст! Так? А не тому, що він ворог єдиної і неподільної Росії? Мусоліні таксамо ворог комунізму і — в очах Москви — пролетаріату, але проти нього і в десятій частині так не мобілізує своїх пахолків Москва. Чи не тому, що Мусоліні має свої пляни в Абіссинії, не в Московщині? Франція — хоч не є фашистівська — ще недавно у відозвах Комінтерну уходила за „ворога робітничої кляси № 1“. Чи не тому, що тоді вона підпирала сили ворожі російській державі? Чи не тому, що стала тепер союзницею російської держави, забула Москва і про її імперіялізм, і про „тиранію французької буржуазії над пролетаріатом“?

Нужда нуждою. І щоб її поборювати, повторяю, треба героїчних заходів. Але коли Комінтерн мобілізує сих „нуждарів“, щоби вигребали йому каштани з вогню; щоби йшли на

війну з Гітлером, або з Японією; щоби палили церкви в Еспанії і підтримували банду Стависького у Франції, то се обман, який треба розвіяти. Треба розвіяти уяву про чулі серця непроханих визволителів працюючих мас. Треба отворити очі кому треба, що тим „визволителям“, тим кривавим псам Комінтерну, якби вони не звалися — Куни, чи Троцькі, — що їм у високій мірі „наплювать“ і на сльози, і на муки, і на кров пролетарських мас (як се вони й довели свою політикою в СССР), — що їм розходиться тільки про їх, як кажуть німці — *Machtspolitik* — політику, що стремить збільшити могутність і силу комуністичної кліки над Москвою рікою — в краю і в світі.

Про що ходить тим „опікунам“ робітничої кляси? Їм ходить про те, щоби зеднати буржуазію, село і пролетаріят — для повалення фашизму. Потім — щоби зеднати село і пролетаріят — для вирізу буржуазії. Потім — щоби зеднати пролетаріят — для здеценткування або закріпачення села. Потім — щоби зеднати купку „ударників“ серед пролетаріату і здекласованої інтелігенції і закріпачити пролетаріят і обернути його в таку худобу, в яку обернуто його вже в СССР. Всі ці кляси — гуманна але дурна буржуазія, і наївне село, і огірчений пролетаріят — все те для типів в роді Белі Куна і Троцького — гарматне мясо революції. А революція — се пановання тої кліки і нічого більше!

Сю гру треба здемаскувати і прекраснодухів буржуазії треба здемаскувати, які так радо йдуть на принаду гарних фраз. А рівночасно і тих, які добре знають, що роблять, лише в очах ширших мас тими фразами прикриваються. Такою є напр. Ліга охорони прав людини і горожанина. Та, яка тільки тим і займається, що охороняє — права Совітів знущатися над стокілька мільонами людности. Коли Ліга заявляє, що має „живе зацікавлення для протиділання всяким обьявам порушення прав людини і горожанина, на якімби державнім терені порушення таке не зайшло“ — то, мягко кажучи, — говорить свідому неправду. Бо ми ще ніколи не чули, щоби та Ліга піднесла свій голос проти насильств і убійств без суду на терені СССР. Се — маріонетки в руках Москви.

Маріонетками є й наші соціялісти і радикали, коли виступають проти насильств фашизму, коли проречисто розправляють, як К. Коберський, про нехтування „загальними етичними засадами“, про „братовбійчу гризню“, про „психологію нетерпимости“, яку ширить фашизм, про „культ насильства і ненависти“ — бо се облуда! Вони дуже радо приймають се насильство і „психологію нетерпимости“, і к чорту посилають всі „загальні етичні засади“ — коли йде про соціялістичне насильство!

Громадський Голос (ч. 14) пише про події в Еспанії: „Горять церкви. Убійства. Напади. Грабіжі. Постійні заворушення“. Здавалосяб все те, проти чого чуле серце драгоманівця по-

винно протестувати? Де там! Се насильство виконують не гітлерівці, а комуністи і соціалісти, а в такому випадку се не насильство а „народний гнів“. „Се лише боротьба за право до життя... В сій боротьбі виладовується віками громаджена ненависть до гнобителів... В суспільних рухах сі маси не можуть виступати в рукавичках“...

Отже всі їх зазиви проти ненависти, духа насильства і пр. — се звичайна облуда і брехня!

Їх ворожість до комунізму такаж облуда і брехня! Бо треба лиш Комінтернові сіпнути за нитку, щоби полилася кров — і радикали моментально виправдують отой „суспільний рух“ — без рукавичок!

Таксамо є облудою і брехнею гарні фрази всяких Ліг оборони прав людини і горожанина.

Французька, еспанська, чеська, польська і багато інших соціалістичних партій — добровільно запряглися у віз, що його пхають агенти Комінтерну. Як його союзників — мусимо і трактувати їх. Не инакше! Як таких — представляти їх нашим робітникам. Не инакше! Але для того треба до тих робітників йти і не лишати їх на поводах чужих агентів.

Українська соціалдемократія показала, що з тим завданням собі ради дати не може і не хоче. Не дасть собі з тим ради і УНДО. А час наглить. Єдиним просвітком в борні з 3-м інтернаціоналом — був італійський фашизм і гітлеризм. Москва стремить — усадовившись в Чехії, установивши — як сподіється — совітську владу в Еспанії і у Франції — схопити в тяжкі свої обценьки дві фашистівські нації Середньої Європи. Не забуваймо, що справа йде в сім випадку і про нас.

Не сміємо стати гарматним мясом Комінтерну.

Шарль Нордман

Геракліт предвісник модерної науки

„Не купаємося два рази в тій самій ріці“ сказав перед двадцять-трьома століттями Геракліт з Ефезу. Всеж таки, якщо неречитати невелику книжку Соловіна*), в якій сей знаменитий перекладчик наводить рідкі, залишені щасливо аж до наших днів фрагменти зі спадщини згаданого мислителя і найважливіші старинні тексти, що відносяться до них, годі оборонитися перед вражінням, що наш розум вживає купелі у тій же самій ріці, в якій перед більше аніж двома тисячеліттями купався Геракліт.

*) Heraclite d' Ephèse par Maurice Solovine (Alcan, éditeur).

По перечитанні книжки здається, що Геракліт се подивугідний передвісник і до деякої міри творець більшості ідей, які сьогодні правлять наукою, зглядно вийшли з неї. Мусить огорнути нас подив перед інтуїтивною глибиною того розуму, що шляхом роздумування, опертого на гострій обсервації світа, але без ніякого експериментування (того чисто модерного засобу) відгадав і виразно означив основні заложення новітньої науки. Наведені, на жаль тільки спорадичні приміри свідчитимуть, наскільки природнича філософія Ефезця є майже однакова з природничою філософією модерних фізиків і наскільки вона є актуальніша від філософії вчених XVIII-го, ба навіть XIX століття.

Се є тимбільше подивугідне, що Геракліт жив і писав на довго перед Демокритом і Епікуром, творцями атомізму.

Як відомо, атомізм проповідує ідею, що матеріяльний світ, мимо своєї поверховної ріжнородности є зложений з таких самих елементарних частинок і що тільки добір і уклад тих останніх змінє вид предметів. Отже найновіші наукові досліди, вможливлені винаходом раду тріумфально доказали привильність тієї концепції, відсилаючи до музею противну доктрину, що була загально прийнята ще перед пятьдесятьма роками. Отже Демокрит і Епікур є тепер значно більше „в моді“ (у філософічному розумінні), ніж Бертельо та Жак Баптіст Дюма.

Геракліт не втратив на актуальности, так, як не втратили Демокрит і Епікур; вислід порівняння є може навіть більш позитивний для Геракліта. Вічна-віч атомізму, що ділить світ на дрібні ідентичні частинки, зарисовується щораз чіткіше нова, енергетична концепція світу, що велить уявляти собі під видом всіх матеріяльних явищ і субстанцій поодинокі стани енергії розлиті в цілому всесвіті. У поміч Тій концепції прийшли найновіші відкриття, які доказали, що кожда речовина інтегрально підлягає переміні у промінюючу енергію. Мало сього, т. зв. хвильова механіка створена молодим і славним французом, недавнім лавреатом Нобля — князем Люї де Броліє, доказує теоретично (сьогодні се вже доказане і досвідною метою), що елементарні частинки речовин є в дійсности малими „поїздами з хвиль“, себто, що ті маленькі частинки матерії є в дійсности маленькими частинками енергії.

Таким робом ідеально енергетична концепція світу тріумфує сьогодні над учорашнім тріумфатором — атомізмом.

Творцем тої енергетичної концепції був без ніякого сумніву — Геракліт.

На думку Геракліта основною субстанцією і прамотором усеї відчувальної матерії є вогонь. Але з цілого тексту, що його вдалося вратувати перед загибеллю від часу, з усіх місць, де Геракліт вживає слова „вогонь“ — ясно, що се слово мало для нього те саме значіння, що для нас слово „енергія“. Не вагаюся виступити явно з такою інтерпретацією, хоч і є

вона цілком особиста, бо якщо примінити її до лектури Геракліта, зникнуть всі неясности гераклітових текстів, мов від дотику чародійної палиці. Невже, навіть в нашій щоденній мові ми не вживаємо „вогня“, як синоніму „енергії“? Чи в таких висловах, як „вогняна душа“, „говорити з вогнем“, „у розгарі праці“, „соп fuoco“, музиків і в багатьох інших, слово *вогонь* не значить те саме, що слово *енергія*?

Геракліт перший звернув увагу на те, що, противно до загально прийнятих ще тоді переконань, всі прояви відчувального світа є в постійній переміні, в розпливі, в еволюції; що навіть небесні тіла не є виїмком з правила, навіть ті зорі, що їх недотепно вчені назвали постійними, тому що їхніх перемін не може завважити людське око. Нема нічого стійкого й незмінного, все трансформується.

„Не можна двічі вийти до тої самої ріки, ані „два рази дитнутися пливкої матерії“. „Тих що занурюються в тій самій ріці більше разів, за кожним разом ополоскують нові водні струї“. „Сонце щодня нове“. У світлі своїх тверджень Геракліт видається сьогодні „батьком трансформізму, або якщо можна мені вжити тут иншого вислову — мобілізму, одного з найбільш запевнених здобутків модерної науки.

Чи можливе знання, мудрість, яканебудь філософічна система в тому рухливому всесвіті, бож на вічно рухливих точках зачіпу не можна хіба будувати нічого тривкого? Авжеж можна, бо рух і переміна всесвіту не є ділом випадку, але кермують ними незрушимі закони, „льоґос“, що держать лад, у всьому. „Всесвіт поступенно розгоряється ступнево гасне“. Геракліт кладе ось так вугольний камінь детермінізму, другу засадничу концепцію модерної науки. З точки погляду метафізики ріжно можна глядіти на детермінізм, але для науки він є конечною відскочною, без якої не бувби можливий ніюдин дослід.

„Сонце — пише Геракліт — не перейде своїх меж, бо инакше Еринії, слуги справедливости, побіглиби його шукати“. Як можна не подивляти величньої символіки, з якою представлена в тій картині конечність ненарушимого закону природи?

Отже наука не є і не може бути ніщо инше, як тільки досліджуванням законів, що кермують виміною енергій, пливкістю речей, себто їхніми взаїмними і вимірними відносинами. Ось так Геракліт прогнав з науки проблему есенціональности речей та їхнього походження (онтологія), щоби зайнятися тільки їх „взаєминами“. Вдаряє споріднення, майже подібність сеї концепції з висновками, до яких дійшов найбільш понятливий, по мудрому недовіркуватий і найглибший дослідний ум нашої доби: Анрі Пуанкаре.

Але яка є причина сеї вічної мінливости, безупинної пливкости речей? Се те, що всесвіт є неоднородний, що енергії є в ньому нерівно розподілені і що „одна річ розвивається так, а друга инакше, залежно від сього, що їй бракує“. Неру-

хомість, постійна рівновага або, щоби jinakше сказати — байдужа рівновага, се смерть. Життя родиться тільки з руху, а рух з нерівноваги, себто з боротьби проти нерівного розподілу сил. Все те Геракліт знаменито заобсервував і здефініював уперше в історії людської думки. Тому і сміється він з поета, що сказав: „Колиб зникнула незгода і серед богів і серед людей! У дійсностіж лук зветься життям, а його діло — смерть; треба знати, що війна є універсальна, що справедливість є боротьба і що все приходить до буття з незгоди і з конечности“; „боротьба є матір'ю всіх речей, королем усього“; „все те, що повзе по сьому падолі, є кермоване тілом; природа любить контрасти і контрастами, а не подібностями вона творить гармонію. І так нпр. вона лучить самця з самицею, а не з другим самцем і таким робом вона творить першу згоду сполукою неоднакових істот... Мистецтво робить так само, наслідуючи природу... музика єднає високі і низькі, довгі і короткі тони, щоби створити єдину „гармонію“; „блискавка володіє всесвітом“.

Але еволюція явищ не поступає без кінця в одному й тому самому напрямку; вона описує коло і при кінці відповідно довгого протягу часу починаються на ново ті самі речі; ось як Геракліт зрозумів вічність всесвіту, його періодичне нове повстання, те, що філософи нашої доби називають „Вічним поворотом“.

Ніцше сказав: „Світ вічно потребує правди, ось чому він завше потребує Геракліта“. Коли ви хочете читати модерного, ультрамодерного автора, читайте Геракліта.

М. Л.

З пресового фільму

Літературна Газета ч. 16 подає склад почесної та ділової президії IX зїзду комсомолу України. Склад першої — широко-інтернаціональний, другої натомісць, обмежується представниками двох пануючих народів. Випикуємо цікавіші імена: Косіор, Постишев, Балицький, Якір, Попов, Файнберг, Андреев, Клінков, Амелін, Мустафін, Мінаїн, Дубінін, Рашмаділов, Татарніков, Гейро, Вікторов, Фурман, Козодьоров, Ангеліна, Рожно, Концедалов, Гольдін, Кушкіна, Кирилос, Епп, Фесіна, Гемба ну і на показ пара малоросів, навіть з „расовими“ прізвищами: Перевертайленко.

Гасло зїзду: „Горе тому, хто наслідиться зазіхнути на священну недоторканість кордонів Світського Союзу, на Світську Україну — непохитний форпост СССР“. „Хай живе наша рідна большевицька партія. Хай живе ЦК ВКП(б)У і наш рідний великий Сталін“.

На „першій конференції молодих учених України“ прочитано ряд рефератів з літературознавства зі справді ревелайційними вислідами. Ю. Йосипчук в доповіді „Роль і місце в історії української літературної творчості Івана Котляревського“ робить висновок, що „Котляревський без сумніву найвидатніший письменник дошевченківського періоду“. *Літер. Газета* спішить зазначити: „В такім освітленні стає ще більш зро-

зумілим і конкретним той факт, що М. Горькій рекомендує використати гумор Котляревського". Тов. Сукачов натомісць уважав себе покликаним дати реферат про „Суспільно-політичну сатиру Шевченка“ — „ся тема, подана на опрацьованому матеріалі, ще раз підкреслює спільність дій Шевченка і російської революційної демократії“... Сам Сталін плеше прекрасній хохлушці. А в Москві Горькій регочеться над запорозькими дотепами, а Шевченко — залежний від Курочкіана, Некрасова і Міхайлова... Невинна провінційальна література малоросійська.

Попікися на українізації, Москва, гвалтом старається розбудувати культурну спільність бунтівничої кольонії з житедайним „центром“. „Літературознавці“ смалять трактати про залежність коріфеїв національного письменства від „російської революційної демократії“, поети наспіх перекладають московських класиків від Пушкіна до Дем'яна Бедного, а літературні часописи розтрублюють кожду московську річницю, щоб заповнити три чверти своїх лам перекладами і розвідками про Добролюбових, Толстих і Маяковських. Зміст тих „ювілейних“ статей буває аж надто актуальний. *Літер Газета* (ч. 17) повчає: „Маяковський любив великих вождів нашої революції. Сею любовю продиктована його поема „Ленін“... Він любив свою рідну радянську землю весь бойовий і складний шлях країни рад“ і т. д. в тім самім тромтадрацькім стилі „казьонного“ патріотизму, якого вчать і „дурних хохлів“...

В *Громадськім Голосі* (ч. 14) — пише про Воскресення Христа. Про те, як його кати думали, що він вже не встане, але помилилися: „в темну ніч срібним сяйвом засяв грані. Відвалив камінь і вийшов Він. Живий, сильний, могутний, довговічний“... Се пише орган радикальних безбожників. Коли вони вірять в Христа і вірять — як виходить з написаного — в чудо, то нащо ведуть антирелігійну пропаганду проти „релігійного дурману“? Коли не вірять — нащо пишуть про чудо Воскресення Христа? Типовий приклад радикального сидіння на двох кріслах — не зразити своїх релігійних читачів, і не зрадити святих соціалістичних ідей. І Богові свічка, і чортіві—огарок...

Журнал „Під марксо-ленінським прапором“, партвидав ЦК КП(б)У ч. 2. приносить довшу розвідку на тему „Расова теорія на службі українського фашизму“. М. и. марківській „аналізі“ піддано і наш журнал: вірші Ольжича (про Японію), статті у Вістнику на туж тему і Д. Донцова — Агонія большевізму, Сумерк марксизму, Культура примітивізму, Націоналізм.

Громад. Голос (ч. 13): „Що Мусоліні лихий на Лігу Народів — се річ зрозуміла. Але, щоб вірити, що від його гніву та від перемоги Італії над Абісінцями стане легше Україні, до того треба бути, лагідно кажучи, дуже наївною людиною“...

Відповімо так: колиб Італія прогнала у війні з Абісінією і колиб — що в таких випадках буває — впав фашистівський режим в ній, а владу захопили б спершу приятелі радикалів соціалісти з 2-го інтернаціоналу, а далі — їх приятелі з „народного фронту“ — агенти Сталіна, — то річ зрозуміла, тодіб з того тишилися наші радикали. Але, що від того величезного скріплення комуністичної думки і режиму в світі стало легше Україні — для сього треба бути дуже наївною людиною: такю, як редактори *Громад. Голосу*.

Нью-Йорський *Націоналіст* (ч. 18) містить статтю В. Соборний — „За нашу ідею, за український націоналізм.“ Але ідея, про яку пише, се зовсім не „наша“ ідея спритного автора, а сплягійована з книжки Дм. Донцова — Патріотизм. Цілий ряд фраз, виразів, цитатів, історичних пригадок — просто вкрадено — без зазначення джерела — з „Патріотизму“ і видано то все за своє. Протестуємо тут проти сього літературного галапасництва. Хто черпає думки і приклади в іншого, мусить

називати від кого. Хтож не має нічого власного сказати читачам, хай мовчить.

Жидівський *Nasz Przegląd* (23 IV) обурюється на закиди преси що до большевицької колонізаційної політики, яка відводить жидівським осадникам на Україні поля властителів, яких заслано на Сибір. „Як то?—питається часопис,—таж кождий знає, що Росія власне жидів висилає на Крим і в Біробіджан“... З Біробіджаном ще уйде, хоч і тут на службі жидівської колонізації стоїть світовий капітал буржуазного жидівства. Але та „висилка на Крим“ — капітальна. Бідні жиди, яких совітська влада висилає... на Крим. Як вони мусять терпіти в тій проклятій країні.

Бібліографія

1) Меріям-Лужницький *Ой Морозе, Морозенку*. Драма на 3 дії. З передмовою і режисерськими заввагами. III справлене видання. Аматорський Театр „Нашого Прапора“, випуск 1 Львів 1935. Видавець Іван Тиктор 8^о стор. 24.

2) Меріям-Лужницький: *Душа про Нечая*. На 4 дії. З передмовою Юри Шкрумеляка й режисерськими заввагами В. Блавацького. Ілюстрації Е. Козака. Аматорський Театр „Нашого Прапора“, випуск 5 Львів 1936. Видавець Іван Тиктор 8^о стор. 36.

Великий попит на драматичні твори для аматорських сцен примушує деякі рухливіші наші видавництва організувати популярні видання драматичної літератури, бож се сьогодні єдиний рід творчости, що легко виплачується. Автори тих творів повинні знати, в якій цілі беруть за перо: чи бажають вдоволити тільки аматорські гуртки по наших селах і місточках, чи, може, мають одночасно ще й літературні амбіції збагатити наше драматичне письменство. Оцінюючи вже нераз на сторінках „Вістника“ подібні видання, думали ми про те, що й тут є непохитною стара правда: ційсні літературні твори виростають тільки як плоди внутрішніх спонук їхніх авторів. Автора мучить якийсь життєвий конфлікт, він старається розв'язати його в драматичному творі, розуміється, що мусить при тім володіти секретами драматичної техніки — ось коли повстає можливість справдішної драми чи комедії. Сі вимоги потрібні навіть при писанні популярних драматичних творів. На жаль, наші автори не думають про се і тому численні „драми“ та „комедії“, що повстали в останніх роках, не стали залізним репертуаром драматичних гуртків, тільки були короткотривалими одноднівками, про які забувається зараз після вистави та жалується дармопрогаяного часу.

При жанрі, який вибрав Меріям-Лужницький треба куди більшої праці та зусилля, як при інших літературних родах. Треба докладно продумати кожду яву, щоб вона була конечним звеном в розвитку акції, а не тільки ефективною прикрасою, що своїми зовнішніми, скажім позасценічними, прикметами може навіть і подобатися широкій масі глядачів. Ми гадаємо, що автор писав з думкою про літературу — тому й ставимо до нього більші вимоги.

Возьмім його першу драму, написану на тему звісної пісні Мрозовицького — *Морозенка*. Автор старався „відтворити духове обличчя“ Морозенка в трьох діях: одну в ночі під спаленим Татарями хутором та дві дії під Збаражем, де й гине головний герой. Ми мали нагоду говорити про „Морозенка“ з інтелігентним селянином-режисером, що вже ставив сей твір на сцені. Ось його думки: „Як ми ставили „Морозенка“ — то здавалося мені, що між поодинокими діями не було зв'язку. А вже ніяк не міг я зрозуміти, чому згинув Морозенко. Він не потребував гинути, бож сам козак хотів, і міг, зробити вилім у мурах замку“.

Чи можна зробити гостріший закид драматичному творі? В драмі чи трагедії зворушується глядач тоді, коли бачить, що герой мусить

гинути, бо довго змагається з перешкодами — та вкінці таки немає іншого виходу, як смерть за святу справу. В „Морозенку“ не бачимо сеї драматичної конечности, не змальовано тут і драматичного конфлікту, бо сцена з батьком в II дії є епізодом, а любов героя й Оксани автор так виретушував, що важко зрозуміти, яка роля сього мотиву в драмі. Грішить тут і фрагментарність твору: бо чи можна на 19 сторінках змалювати на весь ріст характер героя та розгортати інтригу й розвивати конфлікт?

В драмі „Дума про Нечая“ автор старається психічно умотивувати вчинки героїв, є тут конфлікт, що його ось як зясовує автор передмови:

„Конфлікт між безпосередною і палкою душею, що боліючи над тим, що довкруги бачить, не має хисту й змоги роздумати, хто винен, і приписує вину тому, що холодним розумом і спритом державницького будівничого змагає до високої мети — й не може зважати на терня по сучасній дорозі своїх рідних“.

Проблема татарських людей, козацької черні і всяких большевицьких тарашанських дівізій — се найболючіша рана України. Ятрилася вона і в часі останньої московсько-української війни, не засклепилася ся рана й досі. Автор мусить виразно підкреслити, за ким він стоїть, за Нечаем, чи за Хмельницьким. Сю неясність провідної думки бачить і режисер Блавацький, коли заважає, що Нечай, і Хмельницький і Митрополит Косів „по своєму шляхетно думають і хочуть добра своєму народові“ і томуто „не є завданням режисера малювати один з сих світоглядів чорними мазками, чи вибілювати його“. Згода, режисер не повинен сього робити, але се є обов'язком автора, бо й таким чином читач, чи глядач, ніяким робом не знатиме, що хотів автор представити, або іншими словами, як автор дивиться на сі постаті, як він се бачить, таж се єдина суть всякого мистецтва. В Меріама-Лужницького „чуттєве, повне сили і запалу розуміння патріотизму в Данила Нечая“ — зовсім притьмило Виговського і Хмельницького і ми хоч зараховуємо себе до „вдумчивих читачів“ (про яких думає автор „Супровідного слова“) таки не знаємо, — „що варто нам з минулого черпати й наслідувати, і чого оминути“. Навіть трагічна смерть Нечая не вирішує сеї неясности, бож лицар з Тогенбургу виразно і з пошаною заявляє на кінці драми, що „не можна вбити безсмертного“.

Отся неясність авторового становища — се головна хиба „Думи про Нечая“.

Л. Грабичка

Від Адміністрації

Вже вийшов з друку Патріотизм Д-ра Дм. Донцова II наклад. Ціна зл. 1 з пересилкою зл. 1'20.

Хто хоче взяти в кольтортаж, просимо повідомити. Опуст комісвий 25%, а хто пришле готівкою згори — 30%.

Книжка *Книгозбірні Вістника* Д. Варнака: Кардинал Мерсіс, цілком вичерпана, непродані примірники просимо повернути, як рівнож приймемо сю книжку в обмін за іншу книжку *Книгозбірні Вістника*, взглядно *Квартальника*.

За приєднання нових передплатників дякуємо: полк. П. Трубі Грудзьонц; Б. Зарицькому Борислав; О. Федориці Сколе; В. Хомі Сокаль; Б. Іванчукові Стрий; О. Штульові Варшава; В. Чупрунові Вільно; Б. Шевченкові Сосновец; Ст. Симкові Познань; М. Шандурі Єзупіль; Инж. В. Борисові Яворів; В. Тимофіївій Луцьк; В. Боровикові Львів. П.П. бувшим заступникам: Дм. Геродотові Букарешт; М. Барткові Стрий; В. Бичковичеві Сколе і І. Волошинівній Самбір — за совісну працю дякуємо.

Хто знавби найновіші адреси просимо подати: Дир. Петро Мороз (передтим у Варшаві); Іван Паньків Коломия; Мирослав Медвідь Хоробрів; Надія Никитівна Познань.

Хто має 1 кн. 1936 р., а не потребує, просимо вернути нам замін за інші книжки Вістника або на рахунок довгу, чи передплати.

Всім, що прислали привіти і побажання з нагоди свят, складаємо щиру подяку.

Вислані чеки і запрошення до передплати просимо передати тим, хто хотівби стати передплатником.

Здержуємо висилку *Вістника* по двох незаплачених книжках, *Квартальника* по одній. Передплатникам закордоном і новозголошеним будемо давати в борг лише одну книжку.

Хто приєднає п'ять сталих передплатників *Квартальника* діставатиме *Квартальник* даром.

Через нашого заступника на Румунію Дир. Л. Киселицю прислали річну передплату *Вістника* на 1936 р. слідуючі особи: Т. Гордієнко; Дир. Д. Маєр-Михальський; проф. Д. Онищук; В. Сендецький; Т-во Буковина — в Букарешті; Інж. В. Гетьманченко; О. Гузар; Б. Сірецький; Др. В. Залозецький; Др. Е. Суховерський; Дир. Л. Киселиця; Дир. Ю. Гордійчук; Інж. І. Дебрин; І. Бережан.

Наші передплатники в Румунії можуть дістати *Квартальник Вістника* від заступника нашого видавництва Дир. Л. Киселиці в Чернівцях.

Українська Кооператива „Калина“ Вінніпег: тридцять дол. одержали, книжки (4 пакунки) і рахунок вислали.

Всеч. о. Др. Вол. Пелліх: зл. 21'00 одержали за Студ. Громаду в Загребі (Югославія), книжки вислали.

Книжок інших видавництв не будемо висилати.

Вп. п. Л. Рудик Львів: 10 зл. за інж. Е. Бурачинського, Румунія одержали.

Вп. Дм. Геродот Букарешт: заповіджених тисячу зол. для виплати ріжним видавництвам дотепер не одержали.

Укр. Инст. ім. Шевченка Вінніпег; Укр. Студ. Т-во Січ в Грацу; Адріян Аврам Аргентина; П. Войченко, А. Господин Канада; Др. І. Кралька, Інж. А. Зубенко, Др. А. Ольшевський, О. Горзо Чехія — гроші одержали, книжки і рахунки вислали.

Вже по видрукуванню їх імен вирівнали свою належність: Читальня Просвіти Комарівка, Др. І. Турянський Коломия; С. Галан Глиняни; В. Федорончук Соколівка.

Мимо кількакратного упізнання не вирівнали належитости за *Вістник* і *Книгозбірню Вістника*: Кружок Рідної Школи Потуроти 4'90; Михайло Іроденко Гірне 5'40; Др. Михайло Хробак Перемишль 4'90; Григорій Льопа Краків 4'40; Теодор Процишин Настасів 4'90; Кость Смольський Ціханів 4'40; студ. Михайло Олійник Себечів 4'90; Петро Кульо Білки, Чехія 2'70; студ. Р. Білезор за К. Чорноморе Львів 7'00; студ. Мирослава Кузьмак Стрий 5'50; студ. Наталка Лінинська Львів 1'50; студ. Наталка Козловська Львів 1'50; студ. Люба Галій Львів 1'50. За кольпортаж книжок: Мирослав Осадчук просв. організатор Оттинія 12'35; Григорій Прокопчук Корсів 15'05; Теофіл Рудий Носів 7'12; Степан Судейко Більче Золоте 6'30; Данило Ткачук Ільпібоки к. Дубна 8'30; Григорій Христинюк Висипівці 4'50. (Далі буде).

Всіх кольпортерів, що не платять (натягачів), по оголошенню на сторінках *Вістника*, оголошуємо на чорних листах гробокопательів видавництва, які вивішені на виднім місці для загального відома.

Приєднуйте колективних передплатників: Читальні Просвіти, Кружки „Рідної Школи“, бібліотеки і інші товариства.

Нові книжки

Іван Петренко — Бурсаки історичне оповідання вид. Рідної Школи Львів 1936 ст. 32.

Юрій Горліс-Горський — Холодний Яр ч. II зшит. 2 Львів 1936 ст. 33—64.

Юрій Луца — Нотатник 1936 Львів ст. 144.

Л. Огаманець — Світанки (вірші) Львів 1936 ст. 48.

Ом. Терлецький — Історія України Козацька доба Львів 1936 вид. „Просвіта“ ст. 84.

Роман Леонтович — Звенислава оповід. з укр. старини Львів 1936 вид. Іван Тиктор ст. 128.

Ігор Вірлий — За могутність Дешева Бібліотека ст. 32.

Вол. Інгалець — За українське море Дешева Бібліотека ст. 32.

Ессад Бей — Змова проти світу ІПУ Львів вид. Хортиці 1936 ст. 180.

Літургія Св. Йоана Злотоустого Праці Україн. Наукового Інституту т. XXXVI Варшава 1936 ст. 40.

Ю. Зоряк — Герой без імені 1936 ст. 32.

Меріям Лужницький — Дума про Нечая Львів 1936 вид. Іван Тиктор ст. 36.

М. М. — Z. S. S. R. Rzeczywistość Warszawa 1926 wyd. „Wschód“ ст. 79.

Taras Szeučenko — Poezje w przekładach pod redakcją P. Zajcewa Ukrain. Instytut Naukowy Warszawa 1936 ст. 408.

Надіслані журнали

Рідна Мова Варшава ч. 4.
Літопис Червоної Калини Львів ч. 4.

Жіноча Доля Коломия ч. 5, 6.
Післанець Правди Рава Руська ч. 4.

Нова Хата Львів ч. 6—8.
Комар Львів ч. 11—17.
Місіонар Пресс. Серця Ісусового Жовква ч. 4.

Тризуб Париж ч. 12—16.
Відродження Львів ч. 3—4.
Дзвіночок Львів ч. 54.

Життя й Знання Львів ч. 3, 4.
Дзвони Львів ч. 3.
Наша Культура Варшава ч. 4.

Нива Львів ч. 3.
Український Тиждень Прага ч. 12, 13.

Самостійна Думка Чернівці ч. 1—2.

Наш Світогляд Стрий ч. 7—8.
Обрії Львів чч. 8, 9.

На сліді Львів ч. 2, 3.
Українське Юнацтво Львів ч. 4.

Українське Слово Ужгород ч. 11.
Немезида кварталник зб. I Яблонна.

Лікарський Вістник ч. 1.
Стяг Станиславів ч. 2.

Шлях Нації Львів ч. 3—4.
Літопис Національного Музею за 1935 рік.

Спорт ч. 3.
Молода Україна Париж ч. 1—3.
Будівничий Церкви. — Кремянець ч. 2—4.

Шлях Молоді ч. 1.
Молода Україна Харбін ч. 3.
Sprawy Narodowościowe Warszawa nr. 5.

Bunt Młodych Warszawa nr. 24, 25.
Myśl Narodowa Warszawa nr. 12—16.

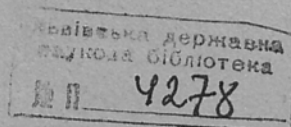
Biuletyn Polsko-Ukraiński Warszawa nr. 12—14.
Nowe Czasy Lwów, nr. 6.

Prosto z mostu Warszawa nr. 12—14.

Zet Warszawa nr. 1.
Simali Kafkasya Варшава nr. 21.

Wschód Warszawa nr. 4—1.
Oriens dwumiesięcznik Kraków nr. 3—5.

Bulletin du Bureau de Presse Ukrainien Paris nr. 15.

Е. МАЛАНЮК

ЗЕМНА МАДОННА

IV книга лірики

Ціна 2 зп. без пересилки

Замовляти в Адміністрації „Вістника“

„О б р і ї“

Ілюстрований літературно-мистецький і науковий тижневик

Видає і редагує:
БОГДАН КРАВЦІВ.

Передплата річна — 5.— зл., піврічна — 2.60 зл.,
квартальна — 1.40 зл., місячна — 50 гр. Закор-
доном річна передплата — 2 амер. дол., піврічна
— 1 доляр, або їх рівновартість у валюті даної
країни. Поодинокє число в краю — 15 гр.

Адреса Редакції і Адміністрації:

Львів, Земляковського 2.

(бічна Міцкенича).

МАШИНИ ДО ПИСАННЯ всіляких систем нові і уживані з українськими і польськими черенками.

МАШИНИ ДО ШИТТЯ для правнука Пфафф—Науманн найкращої якості з довголітньою гарантією

по цінах безконкурентних поручає **ЮЛІАН ЛОМАГА**

Львів, вул. ВАЛОВА 11, тел. 228-70.

Всілякі прибори і складові частини до машини у великому виборі.
Власне механічне заведення для направи машин.

Хто дбає про здоров'я

споживає найздоровіші першоякісні вироби

„Маслосоюзу“

„ЦЕНТРОСОЮЗ“

Львів, Зіморевича ч. 20/22

М'ясарня: варстат, ул. Торосевича 5.

Крамниці м'ясарські: Ринок ч. 2, Личаківська ч. 50, Жовківська ч. 175, На Байки ч. 8, Зиблікевича ч. 2.

Всі вудженини й сире м'ясо волове, теляче, вепрове й товщі щодня свіжі.

III
П 12531
1936 Р. 4 кн. 5

Книгозбірня Вістника

ч. 1 1934 р.

М. ОСТРОВЕРХА

Мусоліні

Ц. зп. 1

ч. 2

МИКОЛА МАКІЯВЕЛЬ

Володар

Ц. зп. 2

ч. 3

М. АНТОНОВИЧ

Геррес

Ц. зп. 1

ч. 4

Р. ЄНДИК

А. Гітлер

Ц. зп. 1

ч. 1 (5) 1935 р.

Д. ВАРНАК

Кардинал Мерсіє

Ц. зп. 1

ч. 2 (6)

Л. МОСЕНДЗ

Штайн

Ц. зп. 1'50

ч. 3 (7)

Д. ВАРНАК

Даніель О'Коннель,

Ц. зп. 1

ч. 4 (8)

В. ТЕМЛЯК

Вогнистий Хрест

полковник Ля Рок

Ц. зп. 1'50

В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Ав. А. Нью-Йорк.

ЦІНА КН. 2'20 зп.

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.
